

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

Методичні поради і завдання

Харків
2018

ВСТУП

Навчальна дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України» викладається з метою більш ретельного й поглибленого ознайомлення студентів із такими злочинами, розгляд проблем інтерпретації й застосування в практичній площині законодавчих положень розділу І Особливої частини КК і пошуку шляхів їх вирішення. Введення цієї навчальної дисципліни в програми і плани викликане посиленням запитом юридичної практики, зумовленим як незначною увагою науки кримінального права до злочинів проти основ національної безпеки України протягом тривалого часу, так і стрімким зростанням кількості таких злочинів із 2014 року.

Вивчення цієї дисципліни студентами Інституту підготовки кадрів для Служби безпеки України пояснюється передусім предметною підслідністю слідчим органам безпеки (ст. 216 КПК) вказаних злочинів, а також завданнями Служби безпеки України, до яких, зокрема, належать: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб; забезпечення охорони державної таємниці; попередження, виявлення, припинення й розкриття підслідних їм злочинів.

Це видання є методичною основою організації й викладання навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України» і вивчення її студентами і складається з двох розділів.

У першому розділі наведені програма, мета та завдання дисципліни, перелік предметних компетентностей і результатів навчання здобувача вищої освіти, зміст цієї дисципліни, форми організації освітнього процесу й навчальних занять із дисципліни, вимоги викладача, форми педагогічного контролю й систему оцінювання якості сформованих компетентностей, а також навчально-методичне, інформаційне й матеріально-технічне забезпечення навчальної дисципліни.

У другому розділі системно викладені всі змістовні теми навчальної дисципліни. До кожної теми наводиться перелік питань для обговорення на практичних заняттях, методичні рекомендації, завдання до практичних занять і список рекомендованої літератури. При підготовці до практикумів чи в ході самостійного опрацювання тем необхідно звертатися до переліку питань, які наведені до кожної з них в певній послідовності й поєднанні, що сприяє більш повному засвоєнню законодавчих і теоретичних положень. При розгляді й аналізі питань теми доцільно керуватися методичними рекомендаціями, що стосуються кожного з них окремо, та звертатися до рекомендованої літератури, поданої до кожної теми.

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Форми організації освітнього процесу й види навчальних занять

Вивчення курсу навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України» здійснюється в таких формах організації освітнього процесу, як навчальні заняття (аудиторна робота) і самостійна (позааудиторна) робота.

Аудиторна робота включає такі форми навчальних занять: лекції, практичні заняття та консультації.

Лекція – основна форма проведення навчальних занять, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу, що викладається у формі подання інформації (інформаційна лекція) і викладу проблеми (проблемна лекція). Лекція передує усім іншим формам організації освітнього процесу.

Практичне заняття – форма навчального заняття, за допомогою якої викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань, орієнтуючись на потреби правозастосування.

Консультація – форма навчального заняття, під час проведення якої студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Під час їх проведення також можна ліквідувати заборгованості з поточного контролю («відпрацювання») й перескладати проміжний контроль.

2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти

Самостійна робота – позааудиторна робота студента навчального характеру, яка спрямована на вивчення окремих питань відповідних модулів навчальної дисципліни. Завданням самостійної роботи є поглиблення знань студентів із тих питань

навчальної дисципліни, які були викладені на лекціях і практичних заняттях.

Формами самостійної роботи є:

- 1) виконання домашніх завдань згідно з навчальним планом, підготовка до практичних занять і колоквиумів;
- 2) доопрацювання матеріалів лекцій;
- 3) робота в інформаційних мережах;
- 4) опрацювання додаткової літератури й нормативних актів;
- 5) робота над матеріалами судової практики;
- 6) отримання консультацій у викладачів кафедри.

Самостійна робота студента перевіряється під час проведення оперативного й проміжного контролів.

Окремим різновидом самостійної позааудиторної роботи студента є його **індивідуальна робота**, яка полягає в дослідженні здобувачем вищої освіти окремих питань курсу й демонстрації креативності і навичок наукового аналізу високого рівня.

Формами індивідуальної роботи є:

- підготовка презентацій з окремих проблемних питань теорії й практики кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України; написання наукових статей, тез наукових доповідей, есе, інших аналітичних матеріалів і їх презентацію;
- участь у студентських науково-практичних конференціях, інших навчальних і наукових заходах, на яких обговорюються проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України;
- узагальнення матеріалів судової практики за темами курсу навчальної дисципліни;
- інші форми індивідуальної роботи за погодженням з викладачем.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється за власними інтересами й узгоджується з викладачем. Організацію, контроль і оцінювання якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснюють лектор та/або викладач кафедри, який проводить практичні заняття.

Індивідуальна робота має субсидіарний і факультативний (необов'язковий) характер, може бути спрямована на під-

вищення балів, отриманих студентом за результатами оперативного контролю. У такому разі індивідуальна робота оцінюється за такою шкалою: «0» балів – «незадовільно»; «4» бали – «задовільно»; «8» балів – «добре»; «12» балів – «відмінно». Критерії оцінювання відповідають критеріям, що звичайно ставляться кафедрою кримінального права до індивідуальних студентських робіт.

3. Освітні технології і методи навчання

Навчальна дисципліна «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України» викладається з використанням освітньої технології проблемного навчання, спрямованої на розвиток теоретичного мислення студентів, формування пізнавального інтересу й умінь кваліфікувати злочини проти основ національної безпеки України, відмежовувати їх від суміжних злочинів, а також технології студентоцентристського навчання, що передбачає розгляд результатів навчання (набуття знань, умінь і навичок), прагнень та інтересів студента як основи при розробці і виконанні програми навчальної дисципліни.

Викладання навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України» ґрунтується на системі дидактичних принципів, яка включає, зокрема, такі, як: використання компетентнісного підходу до навчання; орієнтація освітньої діяльності на результати навчання, їх систематичний моніторинг і самооцінка; дидактична спіраль; фундаментальність й професійна спрямованість змісту, методів і форм навчання; академічна свобода учасників освітнього процесу; мотиваційне забезпечення освітньої діяльності; модуляризація і тематизація навчального процесу; використання трансферно-накопичувальної системи кредитів; партнерство викладача і студента тощо.

Викладання навчальної дисципліни здійснюється із застосуванням комбінації методів навчання. На лекціях використовуються переважно пояснювально-рецептивний, репродуктивний методи навчання, метод проблемного викладу. Практичні

заняття передбачають використання кейс-методу, ситуаційного аналізу, дослідницького методу, прес-конференції, дискусії, мозкової атаки, евристичної бесіди тощо.

4. Вимоги до викладача

Політика курсу передбачає виконання студентом обов'язків і дотримання вимог, передбачених Правилами внутрішнього трудового розпорядку університету та Статутом Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, положеннями Закону України «Про вищу освіту». Конкретизовані вимоги до студентів встановлюються цією програмою. До них належать, зокрема, наступні:

1. Фіксація лекційної інформації й рішень завдань і кейсів, що виносяться на практичні заняття, проводиться на паперових носіях: окремих зошитах для конспектів лекцій і практичних занять. Допускається фіксація на електронних носіях. В останньому випадку викладачеві у визначений строк видається роздруківка, яка підтверджує самостійність виконання студентом відповідної роботи.

2. Студенти, які пропустили практичне заняття з поважних причин, а так само студенти, які отримали оцінку «незадовільно» на практичному занятті чи негативно склали проміжний контроль, мають право на відпрацювання/ перескладання в позааудиторний час відповідно до графіка чергувань викладача, з яким можна ознайомитися на кафедрі кримінального права № 1 (Пушкінська 77, ауд. 10).

Відпрацювання практичних занять здійснюється шляхом усного вирішення студентом тих завдань і кейсів, що розглядалися на відповідному практичному занятті, поєднаного з індивідуальним опитуванням. Кількість відпрацювань студентом має відповідати кількості пропущених занять. За погодженням з викладачем пропуск або незадовільна оцінка можуть бути відпрацьовані шляхом виконання студентом індивідуальної роботи у формах, визначених програмою. Перескладання проміжного контролю передбачає складання іншого варіанта тесту або виконання індивідуальної роботи (за погодженням з викладачем).

Якщо студент був відсутній на лекційному занятті, то матеріали за темою повинні бути самостійно законспектовані.

3. Крім аудиторних занять, студент повинен здійснювати самостійну підготовку з метою поглиблення знань, проведення пошукових творчих досліджень із проблем, озвучених на лекціях та практичних заняттях, а також зазначених у літературних і електронних ресурсах.

4. На практичних заняттях необхідно мати: навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України», Кримінальний кодекс України (актуальної редакції), особисто й письмово вирішені кейси і завдання (у тому числі й у роздрукованому вигляді). Дозволяється також користуватися особистим конспектом лекцій і конспектами самостійної роботи.

5. Кожен студент повинен відвідувати всі види аудиторних занять, бути активним при обговоренні і роботі групи, сприяти навчанню своїх однокурсників.

6. Наявність пропуску практичного заняття з об'єктивних чи суб'єктивних причин, а так само невідпрацьована оцінка «незадовільно» і нескладений (негативно складений) проміжний контроль є перешкодою для отримання заліку. З урахуванням активності студента й загальної кількості балів, отриманих ним за результатами поточного контролю, а також поважності причини пропуску, викладач має право допустити студента до заліку й за наявності одного «невідпрацьованого» пропуску (невідпрацьованої оцінки «незадовільно»).

7. Запізнення на практичні заняття і лекції, істотне порушення загальноприйнятих правил поведінки на заняттях (зокрема, прояв неповаги до викладача чи однокурсників) можуть бути підставою для застосування заходів, відповідно до чинного законодавства та Правил внутрішнього трудового розпорядку Університету.

5. Форми педагогічного контролю і система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни

Педагогічний контроль за формуванням компетентностей здобувача вищої освіти з навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України» складається з форм поточного контролю.

Поточний контроль знань студентів включає оперативний і рубіжний (проміжний) контроль, які проводяться під час практичних занять. Оперативний контроль щодо оволодіння студентами відповідними компетентностями здійснюється шляхом розв'язання практичних завдань, письмового контролю, а також усного бліцопитування, фронтального, індивідуального й комбінованого опитування. Оцінювання відбувається за чотирихвальною шкалою: «відмінно» (5), «добре» (4), «задовільно» (3), «незадовільно» (2). Оцінки «відмінно», «добре» й «задовільно» є позитивними, «незадовільно» – негативною, а отже, у разі її отримання студент має перескласти тему, зокрема, шляхом усного опитування або виконання письмової контрольної роботи під час проведення індивідуальних консультацій.

На підставі оцінок, одержаних за результатами оперативного контролю, студент може отримати максимально 60 балів. Викладач, який проводить практичні заняття, виставляє їх після проведення останнього практичного заняття з урахуванням систематичності й активності роботи студента. У разі успішного виконання студентом індивідуальної роботи, погодженої з викладачем, що веде практичні заняття, вона може бути зарахована йому в межах балів, що виставляються за результатами оперативного контролю (не більше 12 балів).

Максимальна кількість балів, одержаних за кожен із проміжних контролів, становить «20». Мінімальна кількість – «8». Отримана студентом на проміжному контролі оцінка менше «8» балів підлягає перескладанню.

Залік виставляється за результатами поточного контролю з урахуванням індивідуальної роботи студента (за наявності). Мінімально необхідна кількість балів для отримання «заліку» становить 60 балів.

6. Критерії та шкала оцінювання результатів навчання

Загальна шкала оцінювання результатів навчання

Навчальна дисципліна	Вид контролю	Шкала оцінювання	Мінімальні та максимальні результати
Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України	Поточний контроль	<p>40 балів – дві письмові контрольні роботи (2x20). За результатом складання кожної ПКР позитивними є бали від «8» до «20» (бали 0-7 – перескладаються).</p> <p>60 балів* – загальна відповідність заявленим компетентностям, що визначається за результатами оперативного контролю, а також з урахуванням самостійної роботи студентів.</p> <p>* додатково в межах цих балів може бути врахована індивідуальна робота студента (не більше «12» балів).</p>	<p>Максимальна кількість балів за результатами поточного контролю – 100.</p> <p>Мінімальна кількість балів за результатами поточного контролю (допуск до «заліку») – 60.</p>
<p>Max: 100 балів Min: 60 балів</p>			

Критерії
оцінювання рівня оволодіння компетентностями
з навчальної дисципліни «Проблеми кваліфікації злочинів
проти основ національної безпеки України» при поточному
контролі знань (за результатами практичних занять
та самостійної роботи)

Критерії оцінювання (за видом поточного контролю)	Кількість балів	
	За видами контролю	Загальна
<p><i>Поточний контроль.</i> Критерії оцінювання:</p> <p>1) правильність, повнота, глибина, системність і ґрунтовність відповіді на питання;</p> <p>2) уміння обґрунтувати свою точку зору, повнота і переконливість наведених доводів;</p> <p>3) використання основної і додаткової літератури;</p> <p>4) посилання на норми національного й міжнародного права, а також на судову і правозастосовну практику;</p> <p>5) пошук альтернативних рішень та їх аргументування;</p> <p>6) продукування ідей інноваційного характеру;</p> <p>7) креативність;</p> <p>8) дотримання правил етики та академічної доброчесності при вирішенні завдань, обговореннях та дискурсах.</p>	60	Max – 110 Min – 60
<p><i>Проміжний контроль.</i> Критерії оцінювання:</p> <p>1) повне й глибоке знання, а також розуміння складів злочинів проти основ національної безпеки України;</p> <p>2) розуміння особливостей законодавчого конструювання норм, передбачених розділом I Особливої частини КК;</p> <p>3) здатність до інтерпретації законодавчих положень шляхом використання способів і прийомів тлумачення;</p> <p>4) здатність застосовувати правила кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України в модельованих ситуаціях;</p>	40	

<p>5) системне розуміння проблем кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України у їх взаємозв'язку;</p> <p>6) здатність співвідносити злочини проти основ національної безпеки між собою й відмежовувати від інших злочинів;</p> <p>7) використання основної і додаткової літератури;</p> <p>8) знання й розуміння норм національного і міжнародного права, а також судової і правозастосовної практики;</p> <p>9) здатність до пошуку альтернативних рішень.</p>		
<p>Індивідуальна робота*. Критерії оцінювання:</p> <p>1) уміння здійснювати пошук літературних джерел і матеріалів судової практики і правильно їх використовувати;</p> <p>2) уміння правильно структурувати дослідження й дотримуватися вимог щодо його оформлення;</p> <p>3) здатність до креативного мислення;</p> <p>4) уміння продукувати нові ідеї (підходи) та/або вдосконалювати існуючі;</p> <p>5) здатність до інтерпретації законодавчих положень шляхом використання способів та прийомів тлумачення;</p> <p>6) повнота, глибина, системність і ґрунтовність індивідуальної роботи;</p> <p>7) дотримання правил академічної доброчесності.</p>	12*	

Інші критерії та параметри оцінювання, а також правила переведення оцінки за 100-бальною шкалою в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS визначаються Положенням про моніторинг знань студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

7. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни

7.1. Нормативні акти і судова практика

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. Заголовок з екрана.

2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>. Заголовок з екрана.

3. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>. Заголовок з екрана.

4. Про вибори Президента України : Закон України від 05.03.1999 р. № 474-XIV / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/474-14>. Заголовок з екрана.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/conv>. Заголовок з екрана.

6. Про відповідальність за діяльність, спрямовану на порушення територіальної цілісності України : Закон України № 1649-XII від 11.10.1991 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1649-12>. Заголовок з екрана.

7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України) : Закон України № 1183-VII від 08.04.2014 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1183-18>. Заголовок з екрана.

8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепарати-

зму) : Закон України № 1533-VII від 19.06.2014 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-18>. Заголовок з екрана.

9. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення та Митного кодексу України : Закон України № 2468-XII від 17.06.1992 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2468-12/ed19920617>. Заголовок з екрана.

10. Про всеукраїнський референдум : Закон України № 5475-VI від 06.11.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 92. С. 7.

11. Про всеукраїнський та місцевий референдуми : Закон України № 1286-XII від 3 лип. 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. С. 443.

12. Про державний кордон України : Закон України № 1777-XII від 04.11.1991 р. // Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>. Заголовок з екрана.

13. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>. Заголовок з екрана.

14. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>. Заголовок з екрана.

15. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>. Заголовок з екрана.

16. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>. Заголовок з екрана.

17. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. Заголовок з екрана.

18. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки: постанова Верховної Ради України № 3/97-ВР від 16.01.1997 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>. Заголовок з екрана.

19. Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-ІV від 29.06.2004 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 35. С. 11. Заголовок з екрана.

20. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України № 3543-ХІІ від 21.10.1993 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>. Заголовок з екрана.

21. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/conv>. Заголовок з екрана.

22. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>. Заголовок з екрана.

23. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-ІV від 19.06.2003 р. / Офіцій. сайт Верховної Ради України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. Заголовок з екрана.

24. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-ІІІ / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>. Заголовок з екрана.

25. Про посилення кримінальної відповідальності за деякі злочини проти держави : Закон України № 3805-ХІІ від 24.12.1993 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3805-12/ed19931224>. Заголовок з екрана.

26. Про практику застосування судами кримінального Законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів

та їх правові наслідки : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 04.06.2010 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10>. Заголовок з екрана.

27. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>. Заголовок з екрана.

28. Про проголошення незалежності України : постанова Верховної Ради УРСР № 1427-ХІІ від 24.08.1991 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>. Заголовок з екрана.

29. Про схвалення Концепції державної політики щодо визначення лінії державного кордону у зв'язку з природними змінами русел прикордонних річок Західний Буг і Тиса та врегулювання питання користування територіями, що зазнали змін внаслідок таких явищ : розпорядження Кабінету Міністрів України № 610-р від 29.06.2011 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 51. С. 374.

7.2. Обов'язкова література:

Курси кримінального права, енциклопедії:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. 2017. 1064 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.

3. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник: у 2-х т. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : вид-во «Елтон-2», 2012. 780 с.

Автореферати дисертацій і дисертації:

1. Діордіца І.В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2009. 20 с.

2. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2011. 20 с.

3. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Харків. 2015. 245 с.

4. Сотула О.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Спеціальність: 12.00.08. Харків. 2003. 20 с.

5. Ясиновський П.В. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2018. 235 с.

Монографії, навчальні посібники:

1. Head Michael. Crimes against the State: From Treason to Terrorism. 2016. 310.

2. National security and European case-law. Case-law research reports. Electronic copy available: at: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/researchreports&c=>.

3. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-тє вид., перероб. і допов. Луганськ. 2014. 198 с.

4. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навч. посібник. Київ: КНТ, 2007. 292 с.

5. Луценко Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків: Право, 2015. 200 с.

6. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої

частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В.В. Сичевський, Є.І. Харитонов, Д.О. Олейніков. Харків: Право, 2016. 232 с.

7. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія. Харків : Право, 2016. 286 с.

8. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посібник. Київ: Наук.- вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

9. Шлапаченко В.М. Кримінальна відповідальність за шпигунство : монографія. Київ : Нац. акад. СБУ, 2015. 347 с.

10. Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

Наукові статті, тези наукових доповідей, лекції:

1. Демидова Л.М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради // Проблеми боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків: Право, 2014. Вип. 28. С.79–88.

2. Діордіца І.В. Кримінально-правове розуміння національної безпеки України за кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 р. *Підприємство, господарство і право*. № 9. 2006. С. 121–124.

3. Загиней З. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із вчиненням державної зради: проблеми тлумачення та правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 62–69.

4. Киричко В.М. Деякі питання співвідношення посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК) із злочинами, передбаченими статтями 436, 437 КК України // Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та кримінально-процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України : матеріали міжкафедр. «круглого столу» (Харків, 12 лют. 2015 р.) Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 78-81.

5. Климосюк А. С. Про кримінально-правову характеристику предметів диверсії та необхідність удосконалення їх законодавчого формулювання в статті 113 КК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 5. Том. 2. С. 101–106.

6. Кубальський В. Розвиток законодавства про відповідальність за державну зраду як злочин проти державного суверенітету. *Ефективність норм права: матеріали VII Міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 17 листоп. 2016 р.). Київ : Ніка-Центр, 2016. С. 276–279.

7. Майстренко О. Об'єктивна сторона перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. 30 верес. 2016 р. Київ, 2016. С. 218–219.

8. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 80–87.

9. Рубашенко М. А. Місце злочинів проти основ національної безпеки України в системі Особливої частини Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 117–124.

10. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовтня 2016 р.). Харків: Право, 2016. 564 с.

11. Рубашенко М. А. Про можливість учинення перешкоджання законній діяльності військових формувань України (ст. 114¹ КК) у формі інформаційних дій. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : ДДУВС, 2016. С. 322–325.

12. Сервецький І. В. Деякі проблеми кримінальної відповідальності за шпигунство. *Юридична наука*. 2016. № 7. С. 75-85.

13. Сервецький І. В. Поняття державної зради та її суспільна небезпека. *Юридична наука*. 2016. № 3. С. 109–121.

14. Стецишин Р. Сутність дій як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 109 КК України. *Підприємство, господарство і право*. 2010. № 2. С. 129–132.

15. Чорний Р.Л. Проблеми вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за деякі злочини проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журн.*: електрон. наук. вид. 2015. № 1. С. 186–189.

16. Чорний Р.Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі І Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. № 2. С. 346–357.

7.3. Додаткова (допоміжна) література:

Монографії, навчальні посібники:

1. Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства : уголовно-правовое и криминологическое исследование. Санкт-Петербург: Юрид. центр-Пресс, 2012. 267 с.

2. Криминальное психологическое воздействие / Кроз М.В., Ратинова Н.А., Онищенко О.Р. Москва : Юрлитинформ, 2008. 200 с.

3. Кулев А.Г. Преступления против внешней безопасности государства : монография. Москва : Юрлитинформ, 2011. 192 с.

4. Пудовочкин Ю.Е. Преступление против безопасности государства. Москва: Юрлитинформ, 2009. 336 с.

5. Рябчук В. Н. Государственная измена и шпионаж: монография. Санкт-Петербург: Юрид. центр-Пресс, 2007. 1102 с.

6. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (Розд. 2) // Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

Наукові статті, тези наукових доповідей, лекції:

1. Батиргарєєва В.С., Нетеса Н.В. Щодо проблеми визначення кримінально каранних форм сепаратизму. *Право і безпека*. 2014. №1. С. 65–70.

2. Волова Л. И. Принцип территориальной целостности и неприкосновенности в современном международном праве. Ростов на Дону: Издат. Ростов. ун-та, 1981. 192 с.

3. Гацелюк В. О. Кримінально-правова заборона фінансування сепаратизму в контексті вчення про криміналізацію суспільно-небезпечних діянь // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 років в Україні : матеріали Міжнар. симп. (Київ, 24-25 жовт. 2014 р.). С. 38–41 / Офіц. сайт Львів. держ. ун-ту внутр. справ. URL: <http://www.lvduvs.edu.ua>. Заголовок з екрана.

4. Глушков В. О., Найдъон Ю.О. Щодо вдосконалення системи злочинів проти державної безпеки України. *Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 19-20 квіт. 2012 р.). Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 112–116.

5. Дорош Л.В. Публічні заклики як різновид посягань на територіальну цілісність і недоторканність України. *Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та кримінального процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України*: матер. міжкафедрального «круглого столу», 12 лютого 2015 р. Харків, 2015. С. 63–71.

6. Матвійчук В. К. Об'єктивні ознаки злочинів, передбачених ч. 1 ст. 109 КК України. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 46–66.

3. Матвійчук В. К. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 109 КК України. *Юридична наука*. 2013. № 12. С. 28–41.

7. Рубашенко М. А., Пономаренко Є. С. Дія кримінального закону щодо злочинів, учинених на тимчасово окупованій території України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Вип. 1 (6). 2016. С. 131–140.

8. Рубашенко М. А. Деякі проблеми кваліфікації діянь посадових та службових осіб незаконно створених органів на тимчасово окупованих територіях. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. пост. діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 27 трав. 2016 р.). Харків : Право, 2016. Вип. 7. С. 327–331.

9. Чорний Р.Л. Система злочинів проти безпеки держави за Кримінальним кодексом України. *Унів. наук. зап.* 2013. № 1 (45). С. 261–272.

7.4. Інформаційні ресурси в мережі Інтернет:

1. Офіційний сайт Європейського суду з прав людини – <http://www.echr.coe.int>

2. Офіційний сайт Конституційного Суду України – <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>

3. Офіційний сайт Верховного Суду України – <http://www.scourt.gov.ua>

4. Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ – <http://sc.gov.ua>

5. Офіційний сайт Верховної Ради України – <http://rada.gov.ua>

6. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – <http://ombudsman.gov.ua>

7. Офіційний сайт Міністерства юстиції України – <https://minjust.gov.ua/ua>

8. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України – <http://www.gp.gov.ua>

9. Єдиний державний реєстр судових рішень – <http://www.reyestr.court.gov.ua>

10. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України (статистика до 20 листопада 2012 р.) – <http://www.mvs.gov.ua>

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України – <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. Офіційний сайт Державної судової адміністрації

України – <http://dsa.court.gov.ua/dsa>

13. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua>

14. Офіційний сайт Національної парламентської бібліотеки України – <http://www.nplu.org>

15. Офіційний сайт Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – <http://library.nlu.edu.ua>

16. Офіційний сайт Харківської державної наукової бібліотека імені В. Г. Короленка – <http://korolenko.kharkov.com>

17. Офіційний сайт Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>

18. Офіційний сайт Наукової бібліотеки Московського державного університету імені М. В. Ломоносова – <http://nbmgu.ru>

19. Офіційний сайт Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа Національної академії наук Білорусії – <http://csl.bas-net.by>

20. Офіційний сайт Електронної бібліотеки Білоруського державного університету – <http://elib.bsu.by>.

ЗАВДАННЯ, МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Теоретико-правові засади забезпечення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України
(для самостійного вивчення)

Питання

1. Теорія національної безпеки. Поняття «національна безпека» України.

2. Основи кримінально-правової політики із забезпечення основ національної безпеки України: форми, напрямки та її місце в політиці держави. Кримінально-правова кваліфікація злочинів проти основ національної безпеки України.

3. Загальна характеристика злочинів проти основ національної безпеки України й особливості кримінально-правових наслідків їх учинення. Законодавчі зміни до розділу I Особливої частини КК.

4. Місце основ національної безпеки України в системі об'єктів кримінально-правової охорони. Родовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України.

При вивченні *першого питання* необхідно проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння поняття «безпека» як такого, що активно використовується в літературних і нормативних джерелах (безпека як: відсутність ризику, загроз і небезпек; відповідність певним правилам чи параметрам; сукупність заходів; стан захищеності). Також рекомендується з'ясувати значення слова «національний» у термінословосполученні «національна безпека», визначити зміст її основні ознаки нормативного поняття «національна безпека». При цьому рекомендується звернутися до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (у тому числі в порівнянні з положеннями Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-

IV) із метою визначення того, як положення цього Закону впливають на з'ясування змісту «основи національної безпеки України» як охоронюваної КК України цінності (зокрема, ст. 1 – 3).

Розгляд *другого питання* має відбуватися завдяки окресленню системи напрямів державної політики із забезпечення національної безпеки України, серед яких важливу роль відведено правовим. До останніх, у свою чергу, належать й напрямки кримінально-правової політики, яка знаходить свій прояв у правотворчій, правоінтерпретаційній та правозастосовчих формах. Крім того, доцільно також з'ясувати можливості кримінально-правової політики щодо забезпечення національної безпеки України, їх обмеженість («ultima ratio»). Рекомендується у загальних рисах розглянути систему заходів кримінально-правового характеру в цілому та види кримінально-правових наслідків учинення суспільно небезпечних діянь проти основ національної безпеки України. Завершуючи розгляд цього питання необхідно встановити, що являє собою кваліфікація злочинів проти основ національної безпеки України, у тому числі в контексті широкого й вузького підходів до поняття «кримінально-правова кваліфікація», а також визначити місце й значення кваліфікації для кримінально-правової політики у сфері забезпечення основ національної безпеки України.

Третє питання потребує насамперед надання узагальненої характеристики злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених розділом I Особливої частини КК, за елементами складу злочину. Необхідно звернути увагу на особливості кримінально-правових наслідків учинення цих злочинів, які випливають з аналізу, зокрема: ч. 5 ст. 49, ч. 2 ст. 59, ч. 4 ст. 68, ст. 96³ КК і ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні». Рекомендується також проілюструвати еволюцію нормативних положень розділу I Особливої частини від набуття чинності КК 2001 р. до сьогодні, звернувши увагу на зміни та доповнення, внесені згідно із законами України від 16.01.2014 № 721-VII, від 28.01.2014 № 732-VII, від 23.02.2014 № 767-VII, від 08.04.2014 № 1183-VII, від 19.06.2014 № 1533-VII, від 07.10.2014 № 1689-VII, від 14.10.2014 № 1698-VII, від 02.07.2015 № 576-VIII, від 21.12.2016 № 1798-VIII.

Розглядаючи *четверте питання*, необхідно з'ясувати співвідношення понять «національна безпека», «державна безпека» і «безпека держави» між собою, зокрема, у контексті визначення термінів у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» та поняття «фундаментальні національні інтереси», а також показати зміст поняття «основи національної безпеки» як «основи основ». При цьому необхідно розрізняти кримінально-правову охорону: 1) основ національної безпеки України (розділ I Особливої частини КК), 2) інших відносин, нормальне функціонування яких утворює стан захищеності національної безпеки України, тобто усі сфери, які становлять національну безпеку в цілому (інші розділи Особливої частини КК), та 3) «глобальної» безпеки (миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку). На завершення слід встановити родовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України, під яким розуміються суспільні відносини, які забезпечують такі основи національної безпеки України, що визначають саме існування Українського народу, збереження його самобутної культури й єдності, а також існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави: її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, безпеку людей, економічну та інформаційну безпеку тощо.

Рекомендована література

1. Creegan Erin. National security crime. Harvard National Security Journal. Vol.3. 373-430. Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=1961815>.

2. Head Michael. Crimes against the State: From Treason to Terrorism. 2016. 310.

3. National security and European case-law. Case-law research reports. Electronic copy available: at: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/researchreports&c=>.

4. Patten S.N. The Basis of National Security. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 66.

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1013418>.

5. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

6. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-тє вид., перероб. та допов. Луганськ. 2014. 198 с.

7. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: підручник. Київ: Інтертехнологія, 2009. 272 с.

8. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: сутність, структура і напрямки реалізації. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.

9. Дзьобань О. П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс: монографія. Харків: Майдан, 2007. 284 с.

10. Діордіца І.В. Кримінально-правове розуміння національної безпеки України за кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 р. *Підприємство, господарство і право*. №9. 2006. С. 121–124.

11. Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 2012. 267 с.

12. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. 780 с.

13. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.

14. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навч. посібник. Київ: КНТ, 2007. 292 с.

15. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 80–87.

16. Механізми формування і реалізації державної полі-

тики протидії злочинності у сфері національної безпеки України / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: Євроатлантикінформ, 2006. 268 с.

17. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В.В. Сичевський, Є.І. Харитонов, Д.О. Олейніков. Харків: Право, 2016. 232 с.

18. Пудовочкин Ю.Е. Преступление против безопасности государства. Москва: Юрлитинформ, 2009. 336 с.

19. Рубашенко М. А. Місце злочинів проти основ національної безпеки України в системі Особливої частини Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 117–124.

20. Рубашенко М.А. Забезпечення основ національної безпеки України кримінально-правовими заходами. «Сталий розвиток 2030: правова, економічна, соціальна, екологічна та політична складові»: матеріали доповідей Міжнарод. міждисципл. конф. Будапешт, 2017. С. 121-124.

21. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Є. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Наук.- вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

22. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (Розд. 2) / Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : моногр. // В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

23. Чорний Р.Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі I Особливої частини КК України. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. : юрид.* 2013. № 2. С. 346-357.

24. Чорний Р.Л. Система злочинів проти безпеки держави за Кримінальним кодексом України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 261-272.

25. Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

Тема 2. Проблеми кваліфікації дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, змови на вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109 КК)

(вирішення завдань та обговорення дискусійних питань)

Питання до обговорення

1. Конструктивні особливості ст. 109 КК. Загальна характеристика злочинів, передбачених ст. 109 КК.

2. Проблеми визначення й встановлення об'єктів складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК.

3. Проблеми кваліфікації за об'єктивною стороною складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК:

– форми об'єктивної сторони складу злочину (ч. 1 ст. 109 КК);

– зміст дій, вчинених із метою насильницької зміни конституційного ладу;

– зміст дій, вчинених із метою повалення конституційного ладу;

– зміст дій, вчинених із метою захоплення державної влади;

– зміст і особливості змови про вчинення дій з метою: а) насильницької зміни конституційного ладу, б) повалення конституційного ладу, в) захоплення державної влади;

– проблеми встановлення моменту закінчення злочину (ч. 1 ст. 109 КК);

– основні правила кваліфікації злочинів, передбачених ч.1 ст. 109 КК, у сукупності з іншими злочинами.

4. Суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК.

5. Проблеми співвідношення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 109 та ст. 437 КК.

При розгляді *першого питання* передусім звертається увага на те, що у ст. 109 КК передбачено різні склади злочинів: 1) дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення кон-

ституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій (ч. 1), 2) публічні заклики до таких дій або поширення матеріалів із такими закликами (ч. 2). При цьому диференціація відповідальності (ч. 3 ст. 109 КК) передбачена лише стосовно дій, вказаних у ч. 2. Конструкція злочину за ч. 1 цієї статті має екстраординарну природу, що зумовлено тим, що законодавчі ознаки дій сформульовані як «дії, вчинені з метою...», тобто межі злочинних дій як активної поведінки особи позначені не ознаками, що відображають їх зовнішній прояв, а ознакою суб'єктивної сторони дій винної особи – їх метою.

Друге питання рекомендовано починати з розгляду видового об'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого настає згідно із ст. 109 КК, – суспільних відносин щодо охорони основ суверенітету Українського народу. Розташування одна за одною статей 109, 110 і 110² КК, які «відкривають» Особливу частину КК, єдина природа охоронюваних ними відносин і подібність нормативної конструкції дозволяють стверджувати, що основи народного суверенітету в Україні охороняються насамперед цими статтями. Саме вони забезпечують дотримання положень, закріплених ст. 5 і 73 Конституції України, які в сукупності й закладають нормативне підґрунтя народного суверенітету.

Слід звернути увагу на те, що від того, як буде визначено основний безпосередній об'єкт злочину за ч. 1 ст. 109 КК, залежатиме визнання того чи іншого діяння таким, що підпадає як під ч. 1, так і під ч. 2 цієї статті. Разом із тим поняття «конституційний лад» і «державна влада» законодавчо не визначені, і тільки аналіз ст. 5 Конституції з урахуванням приписів ст. 156 Конституції, згідно з якою питання про внесення змін до розділу I, III та XIII Конституції вирішує виключно народ на всеукраїнському референдумі, дозволяє констатувати, що основним безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують основи конституційного ладу України (основні принципи), у т.ч. й основні конституційні засади державної влади, передбачені у першу чергу розділами I, III та XIII Конституції.

Третє питання рекомендується почати з окреслення

форм учинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК, серед яких можна виокремити щонайменше 4; при цьому злочин у всіх формах може бути вчинено лише завдяки активній поведінці – дії (шляхом бездіяльності можуть учинити злочин співучасники). Далі необхідно зосередитися на проблемах з'ясування змісту кожної з форм об'єктивної сторони злочину.

Розглядаючи форми об'єктивної сторони злочину, потрібно зацентувати увагу на тому, що: 1) дії, вчинені з метою насильницької зміни конституційного ладу, при повній реалізації умислу передбачають зміну основ конституційного ладу насильницьким шляхом; при цьому в науці дискутується, що саме слід відносити до насильницького способу зміни конституційного ладу (чи охоплює він й психічне насильство); 2) дії, вчинені з метою повалення конституційного ладу, у разі повної реалізації умислу передбачають припинення існування Української держави, ліквідацію її незалежності (учинення без наявності на те позитивної волі Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі, приєднання України до іншої держави як адміністративно-територіальної одиниці, об'єднання з іншою державою у федеративне утворення, або ж перетворення України на абсолютно залежного сателіта (васала) тощо); при цьому питання про те, чи обов'язково має бути застосування насильства при поваленні, є дискусійним; 3) дії, вчинені з метою захоплення державної влади, включають й ті, результатом яких є «первинне» захоплення чи утримання в антиконституційний спосіб державної влади; при цьому зміст останньої є дискусійним (влада центральна та/або місцева, влада в цілому чи навіть й окрема гілка, легітимна та/або нелегітимна), як і питання про обов'язковість насильства як ознаки захоплення, зокрема, з огляду на рішення Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом від 5 жовт. 2005 р.; 4) при визначенні змісту й особливостей змови про вчинення відповідних «дій з метою...» слід виходити із загального її розуміння згідно зі ст. 14 та ст. 26 КК, яка виключає «пусту» балаканину з нічим об'єктивно не підтвердженими обіцянками; до того ж добровільна відмова (ст. 17 КК) у разі досягнення змови виключається, оскільки злочин уже є закінченим. Необхідно звер-

нути увагу, що вказані дії можуть відбуватися як у юридичній площині (напр., шляхом зміни Конституції і законів), так і в фактичній площині (шляхом фактичної зміни чи повалення конституційного ладу, або фактичного захоплення державної влади, без зміни законодавства).

Далі аналізується конструкція складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК, яка вказує на злочин з усіченим складом, при чому ступінь усіченості видається максимальним, що зумовлено екстраординарністю норми, тобто формально під «дії» підпадає будь-яка активна поведінка, у тому числі й така, що утворює готування чи замах на вчинення злочину. Досягнення реальної мети, вказаної в диспозиції, повністю охоплюється цим злочином. Якщо в процесі виконання єдиного плану з вчинення дії з відповідною метою вчиняються злочини, передбачені іншими статтями КК, то вони, як правило, підлягають кваліфікації за сукупності.

Четверте питання потребує аналізу суб'єктивної сторони цього злочину (прямий умисел і відповідна мета вчинення злочину) й суб'єкта злочину. При цьому доцільно звернути увагу на проблеми доказування мети як бажаного (уявного) результату дії з урахуванням того, що такий результат може бути як проміжним, так і кінцевим у загальному плані дій.

П'яте питання вимагає з'ясування співвідношення розглядуваного злочину із злочином, передбаченим ст. 437 КК. Як показує аналіз, можливою є конкуренція статей 110 і 437 КК тоді, коли додатковим об'єктом учинюваних особою агресивних дій виступали основи конституційного ладу України, тобто має місце конкуренція частини і цілого. При такій конкуренції вчинене кваліфікується за ст. 437 КК. Також окремо варто зупинитися на проблемі застосування ч. 1 ст. 109 КК з огляду права на опір (у т.ч. збройний) громадян проти нелегітимної влади, диктатури тощо, зокрема, у контексті крайньої необхідності, як обставини, що виключає злочинність діяння.

Завдання

1. Розгляньте обвинувальні вироки Приморського районного суду м. Одеси щодо осіб, засуджених за ч. 1 ст. 109 КК, від 12.08.2014 р. (справа № 522/11429/14-к) і від 12.02.2015 р. (справа № 522/18406/14-к). Порівняйте фактичні обставини цих справ, викладені в описових частинах, формулювання обвинувачення і формули кваліфікації. На основі цього *дайте аргументовану відповідь на такі питання:*

1) чи має місце однакове (неоднакове) застосування норми закону про кримінальну відповідальність у подібних випадках;

2) чи правильні формули кваліфікації та формулювання обвинувачення в цих справах;

3) чи правильно визначенні форми вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК, та чи достатні аргументи суду щодо наявності обов'язкових ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину.

(У скороченій формі обвинувальні вироки наведені нижче. Їх повні версії див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43003318> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40118672>).

Вирок 1

Справа № 522/11429/14-к

ВИРОК іменем України

12 серпня 2014 року

Приморський районний суд м. Одеси у складі (...) розглянувши ... обвинувальний акт ... відносно **ОСОБА_2**, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого **ст.109 ч. 1 КК**, суд -

ВСТАНОВИВ:

Досудовим розслідуванням встановлено, що 25 травня 2014 року **ОСОБА_2**, діючи на шкоду національним інтересам України, вступив у злочинну змову з лідерами формування «Одеська дружина» (матеріали справи відносно яких, виділені в окреме провадження).

Згідно досягнутої між ними домовленості, ОСОБА_2 спільно з громадянином України, матеріали якого також виділені, зобов'язався підібрати та сформувати групу осіб, яку очолюватиме зазначена особа у складі 10-15 чоловік для їх подальшої відправки у Російську Федерацію, з метою проходження курсів посиленої військової підготовки.

Дані особи (матеріали справи відносно яких, виділені в окреме провадження) у свою чергу пообіцяли ОСОБА_2 оплату проїзду та проживання у РФ, повне матеріальне та побутове забезпечення вказаної групи на період перебування у РФ, щомісячну виплату заробітної плати таким особам у розмірі близько 1 тис. дол. США. Згідно досягнутої злочинної домовленості, після підготовки, приблизно в кінці літа - на початку осені 2014 року, вказана група повинна була прибути до м. Одеси для вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу, а також на захоплення державної влади. Указані дії полягали у створенні та координації незаконних озброєних груп, з метою забезпечення наступу на Одеський регіон, силами терористичних організацій ЛНР та ДНР, подальшого захоплення органів державної влади, у тому числі шляхом збройного протистояння, вчинення нападів на державні установи, організації та окремих осіб.

На виконання вказаних домовленостей, ОСОБА_2, в період з 25.05.2014 року по 27.05.2014 рік, підбираючи та формуючи групу для вчинення дій з метою насильницької зміни та повалення конституційного ладу та захоплення державної влади України, вступив у злочинну змову з іншими особами громадян України та, діючи згідно злочинного плану, звернувся до них з пропозицією проходження спеціальної військової підготовки для подальшого застосування отриманих навичок та знань при вчиненні дій з метою насильницької зміни та повалення конституційного ладу і захоплення державної влади, на що вони надали свою згоду. У подальшому, ОСОБА_2 надав анкетні дані на зазначених осіб, відправивши їх на поштову скриньку, для замовлення, бронювання та оплати залізничних квитків на поїзд сполученням «Одеса-Москва».

Обвинувачений ОСОБА_2 свою провину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.109 ч.1 КК України визнав повністю, підтвердивши обставини вчиненого ним кримінального правопорушення, та пояснив обставини, які виразились у насильницькій зміні та повалення конституційного ладу, а також захоплення державної влади України (...)

Таким чином, суд кваліфікує дії ОСОБА_2 за ч. 1 ст. 109 КК України, за кваліфікуючими ознаками: дії з метою

насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, а також захоплення державної влади України. (...)

ЗАСУДИВ:

ОСОБА_2, визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 ч. 1 КК України та призначити йому покарання у вигляді позбавлення волі, строком на 5 (п'ять) років. На підставі ст. 75 КК України, звільнити ОСОБА_2 від відбування покарання з випробуваним строком на 3 (три) роки. (...)

Вирок 2

Справа № 522/18406/14-к

ВИРОК
іменем України

12 лютого 2015 року

Приморський районний суд м. Одеси у складі (...), розглянувши обвинувальний акт, який надійшов до суду з угодою про визнання винуватості, відносно **ОСОБА_2**, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 ч. 1 КК, -

ВСТАНОВИВ:

Як слідує із обвинувального акту та встановлено судом, що приблизно в травні 2014 р. **ОСОБА_2**, мешкаючи в м. Одесі, постійно приймаючи участь у масових зібраннях сепаратистського спрямування та будучи невдоволеним діями державної влади, почав активно обговорювати із громадянином України **ОСОБА_5**, матеріали справи відносно якого виділені в окреме

провадження та іншими невідновленими особами, форми та методи боротьби із нею, схиляючись до здійснення збройного опору представникам державної влади в Одеському регіоні.

25.05.2014 до **ОСОБА_2** звернувся **ОСОБА_5**, який, знаючи його антидержавницьку позицію, запропонував підібрати серед його знайомих декілька чоловік, з якими увійти до складу очолюваної особою групи. Указану групу, за злочинним задумом вказаної особи та інших невідновлених осіб, планувалось відправити у Російську Федерацію, з метою проходження курсів посиленої військової підготовки, за що пообіцяв **ОСОБА_2** оплату проїзду та проживання у РФ, повне матеріальне та побутове забезпечення вказаної групи на період перебування у РФ, щомісячну виплату заробітної плати таким особам

у розмірі близько 1000 доларів США. Згідно досягнутої злочинної домовленості, після підготовки, приблизно в кінці серпня 2014 року, вказана група зобов'язана прибути до м. Одеси для вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу, а також на захоплення державної влади. Указані дії полягали у створенні та координації незаконних озброєних груп, з метою забезпечення наступу на Одеський регіон силами незаконних збройних формувань, подальшого захоплення органів державної влади, у тому числі шляхом збройного протистояння, вчинення нападів на державні установи, організації та окремих осіб.

ОСОБА_2 надав свою добровільну згоду на участь у запропонованій вказаною особою злочинній змові, пообіцявши залучити до неї інших осіб. Того ж дня ОСОБА_2 надав цій особі свої повні анкетні дані для замовлення залізничних квитків на поїзд.

26.05.2014, на виконання вказаних домовленостей стосовно підбору осіб для участі у змові, ОСОБА_2 вступив у злочинну змову з громадянином України ОСОБА_3, стосовно якого вже винесено обвинувальний вирок, якому запропонував безкоштовно виїхати до м. Москви для проходження спеціальної військової підготовки для подальшого застосування отриманих навичок та знань при вчиненні дій з метою насильницької зміни та повалення конституційного ладу і захоплення державної влади, на що останній надав свою добровільну згоду. У подальшому, в період з 26.05.2014 по 27.05.2014, ОСОБА_2 надав анкетні дані на ОСОБА_3, відправивши їх через мережу Інтернет в «ВКонтакте» зі свого аккаунту на аккаунт ОСОБА_5.

Таким чином, громадянин України ОСОБА_2 своїми умисними діями, які виразились у змові з громадянами України ОСОБА_5 та ОСОБА_3 про вчинення дій з метою насильницької зміни та повалення конституційного ладу, а також захоплення державної влади України, вчинив кримінальне правопорушення передбачене ч. 1 ст. 109 КК України.

Суд вважає, що дії ОСОБА_2 кваліфіковано вірно (...).

ЗАСУДИВ:

Угоду про визнання вини ... – затвердити.

ОСОБА_2 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 ч.1 КК України та призначити покарання у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі, без конфіскації його особистого майна. На підставі ст. 75 КК України, звільнити ОСОБА_2 від відбування покарання з іспитовим строком на 3 (три) роки (...).

2. Розгляньте обвинувальний вирок Комсомольського районного суду м. Херсона від 08.07.2015 р. (справа № 667/5040/15-к). Проаналізувавши описову частину вироку, формулу кваліфікації та формулювання обвинувачення дій ОСОБА_2, висловіть свою позицію щодо правильності і повноти формулювання обвинувачення та формули кваліфікації з огляду на існуючі форми вчинення злочину, передбачені ч. 1 ст. 109 КК. Які, на Вашу думку, обов'язкові ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК, не були належним чином аргументовані.

(У скороченій формі обвинувальний вирок подано нижче. Його повну версію див.: <http://reestr.court.gov.ua/Review/46428392>).

Справа № 667/5040/15-к

ВИРОК
іменем України

08 липня 2015 року м. Херсон

Комсомольський районний суд м. Херсона ..., розглянувши кримінальне провадження відносно **ОСОБА_2** за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого **ч. 1 ст. 109 КК України**, -

встановив:

ОСОБА_2 обвинувачується в тому, що у травні 2014 року, перебуваючи за місцем проживання, використовуючи соціально-орієнтований ресурс мережі «Вконтакте», діючи на шкоду національним інтересам України, вступив у змову з учасником терористичної організації «Донецька народна республіка» (далі «ДНР») громадянином **ОСОБА_3**, **ОСОБА_4**, проживаючим у м. Донецьк, мешканцями м. Херсон та області **ОСОБА_5**, **ОСОБА_6**, **ОСОБА_7**, та іншими невідстановленими розслідуванням особами. Згідно досягнутої домовленості, **ОСОБА_2** зобов'язався вчиняти дії, спрямовані на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу або захоплення державної влади України.

ОСОБА_4, в свою чергу, в ході спілкування в мережі «Вконтакте» та під час особистої зустрічі з **ОСОБА_2** у вересні 2014 року на тимчасово окупованій території АР Крим у м. Сімферополі пообіцяв **ОСОБА_2** матеріальне забезпечення, запевнив у здійсненні інформа-

ційної допомоги щодо вчинення зазначених протиправних дій, пообіцяв надавати відповідні поради та консультації. Згідно досягнутої злочинної домовленості, після проведення агітаційної роботи, спрямованої на провокування антиукраїнських настроїв у населення м. Херсона та області, а також залучення великої кількості населення до вказаної діяльності, приблизно в кінці літа – на початку осені 2014 року, за підтримки своїх прибічників у м. Херсоні, під виглядом проведення масового протестного заходу, група підготовлених та озброєних представників «ДНР» повинна була прибути до м. Херсона для вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу, а також на захоплення державної влади.

Указані дії ОСОБА_2 полягали у створенні та координації незаконних груп, з метою забезпечення подальшого захоплення органів державної влади, у тому числі шляхом збройного протистояння, вчинення нападів на державні установи, організації та окремих осіб.

ОСОБА_2, з метою реалізації спільної злочинної домовленості, спрямованої на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу України або захоплення державної влади України, використовуючи «ВКонтакте» та особисті зв'язки, в період травня 2014 року - січня 2015 року у м. Херсоні *залучав інших, невстановлених розслідуванням осіб, до участі у вказаній злочинній діяльності, поширював* в мережі Інтернет та у загальнодоступних громадських місцях (на будинках, зупинках громадського транспорту тощо) *агітаційні матеріали* - листівки, газети «Новоросія» зі змістом сепаратистського характеру, *здійснював написи на будівлях, що містять у собі заклики до насильницького захоплення державної влади, створення «Херсонської народної республіки», захоплення правоохоронних органів та органів державної влади в Херсонській області, створення підпільних загонів та здійснення диверсій.*

При цьому, з метою підтримання ідеї створення так званих «Новоросії», «Херсонської народної республіки», відповідно до досягнутої злочинної домовленості, ОСОБА_2 у «ВКонтакте» *розповсюджував матеріали із закликами до насильницької зміни, повалення конституційного ладу України та до захоплення державної влади представниками так званої «ДНР» та «Новоросії».*

Таким чином, *ОСОБА_2 інкримінується те, що він переслідуючи єдиний злочинний намір, спрямований на насильницьке повалення державної влади в Україні, у травні 2014 року вступив у злочинну змову з ОСОБА_4, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_5 та іншими невстановленими розслідуванням особами на вчинення таких дій, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене*

ст. 109 ч. 1 КК України – змова на вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади...

засудив:

Затвердити угоду про визнання винуватості ... Визнати **ОСОБА_2** **винним у скоєнні злочину, передбаченого ч.1 ст. 109 КК України** і призначити йому покарання у вигляді **5 років** позбавлення волі. Застосувати ст. 75 КК України та звільнити від покарання з іспитовим строком 3 роки. ...

3. Розгляньте обвинувальний вирок Суворовського райсуду м. Херсон від 16.10.2014 р. (справа № 668/13682/14-к). Проаналізувавши описову частину вироку, визначену формулу кваліфікації й формулювання обвинувачення дій **ОСОБИ_2**, висловте свою позицію щодо правильності формулювання обвинувачення та формули кваліфікації з огляду на існуючі форми вчинення злочину, передбачені ч. 1 ст. 109 КК, з урахуванням їх співвідношення із злочинами, покарання за вчинення яких настає згідно з ч. 2 і ч. 3 ст. 109 КК і ст. 110 КК (у разі необхідності надайте правильну кваліфікацію).

(У скороченій та відкоригованій формі обвинувальний вирок подано нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41772024>).

ВИРОК
іменем України

Справа №668/13682/14-к

16.10.2014 р.

Суворовський районний суд м. Херсона розглянувши кримінальне провадження по обвинуваченню **ОСОБА_2** у вчиненні злочину, передбаченого **ст.ст. 109 ч. 1, ст. 15 ч. 3 і ст. 110 ч. 2 КК** -

встановив:

Наприкінці 2013 року **ОСОБА_2**, під час участі в проведенні мітингів «Антимайдан» у м. Києві познайомився з невстановленими особами, які згодом запропонували йому надати допомогу у

діяльності «ДНР» та «ЛНР», спрямовану на зміну та захоплення державної влади в Україні, а також розповсюдженні матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території України, шляхом поширення агітаційної інформації щодо діяльності цих організацій, закликів щодо приєднання до них з метою боротьби з існуючою системою влади в Україні, непідкорення її законним вимогам та підбурювання мешканців Херсона до вчинення зазначених насильницьких дій. На виконання досягнутої спільної домовленості невстановлені особи мали надавати ОСОБА_2 агітаційні матеріали та друковані ЗМІ, що містять у собі відповідні заклики, а останній поширювати їх публічних місцях міста Херсона.

Невстановлені особи відправили з відділення «Нова Пошта» у м. Донецьк на ім'я громадянина ОСОБА_2 поштове відправлення, у якому знаходилася символіка так званої «Південно-Східної Республіки» та друковані ЗМІ із закликами до насильницької зміни і повалення конституційного ладу, захоплення державної влади та вчинення умисних дій з метою зміни меж території України. ОСОБА_2, реалізуючи спільну злочинну змову, усвідомлюючи характер своїх дій, отримав надіслане на його ім'я відправлення із зазначеними вище матеріалами у відділенні «Нова Пошта» у м. Херсоні.

У подальшому частину отриманих матеріалів ОСОБА_2 мав спрямувати для розповсюдження в районі «Парку Слави» у м. Херсоні, зафіксувати свої дії за допомогою фотозйомки та відправити фото на електронну адресу невстановлених осіб як доказ вчинених спільних дій...

20 червня 2014 року громадянин ОСОБА_2 був затриманий. У цей же день в ході проведення обшуку за місцем фактичного проживання ОСОБА_2 виявлено та вилучено поштове відправлення, у якому знаходилися газета «Новоросси́я» (випуск № 1, 12 штук), газета «Донбасская Русь» (випуск № 34, 3 шт.), газета «Луганский формат» (№ 9, 2 шт.), наклейки «Юго-Восток» (109 шт.), а також дві георгієвські стрічки, прапорці помаранчевого кольору із написом «Юго-Восток» (39 шт.). Таким чином, ОСОБА_2 з причин, що не залежали від його волі, не вчинив усіх необхідних дій для доведення до кінця розповсюдження агітаційних матеріалів, що містять у собі заклики до зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією.

Відповідно до висновку КНДІСЕ та висновку спеціалістів, всі текстові матеріали, розміщені у вказаних газетах мають пропагандистсько-агітаційний характер, що відповідає концептуальним положенням громадсько-політичного руху «Партия

Новороссія», а саме: відокремлення від України територій на південному сході («Новоросії»), створення на цій території незалежної федеративної держави Новоросія, як частини так званого «Руського мира», що об'єднуватиме Донецьку і Луганську народні республіки та інші південно-східні області України. Ці матеріали в цілому закликали до дій, які повинні були призвести до протидії центральним органам влади, створення на території Східної України окремих державних утворень, оголошення на цій території воєнного стану і повної мобілізації, відокремлення від України територій на південному сході та створення там незалежної федеративної держави як частини так званого «Руського мира», а також до введення на територію України іноземних (російських) збройних сил, що, в свою чергу, може призвести до перешкоджання нормальному функціонуванню органів державної влади в Україні, зміни конституційного ладу, порушення територіальної цілісності та недоторканості...

Обвинувачений ОСОБА_2 у судовому засіданні винним себе визнав повністю, пояснив, що в нього не було коштів на утримання сім'ї, через що він погодився поширювати агітаційні матеріали, отримав посилку з друкованою продукцією, однак вона була в нього вилучена робітниками міліції. (...)

Дії ОСОБА_2 необхідно кваліфікувати за **ч. 1 ст. 109 КК** як змова про вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу і захоплення державної влади, а також за **ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 110 КК**, як розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією, за попередньою змовою з невстановленими особами, не доведене до кінця з причин, які не залежали від волі особи, що не вчинила усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця. (...)

засудив:

Визнати винуватим **ОСОБА_2** в пред'явленому обвинуваченні по ч.1 ст. 109 КК та призначити покарання у вигляді 5 років позбавлення волі.

Визнати винуватим **ОСОБА_2** в пред'явленому обвинуваченні по ч.3 ст. 15, ст. 110 ч.2 КК та призначити покарання із застосуванням ст. 69 КК у вигляді 4 років 6 місяців позбавлення волі. (...)

4. Розгляньте вирок Селидівського міського суду Донецької області від 06.12.2017 р. (справа № 242/864/17). *Висловіть свою позицію щодо правильності формулювання обвинувачення і формули кваліфікації стороною обвинувачення щодо дій, у яких була обвинувачена ОСОБА_1. Вкажіть, які обов'язкові ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК, не були належним чином аргументовані.*

(У скороченій та скоригованій формі обвинувальний вирок подано нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70780149>).

ВИРОК
іменем України

242/864/17

06 грудня 2017 р.

Селидівський міський суд Донецької області, розглянувши кримінальне провадження відносно **ОСОБА_1**, за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених **ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 263 КК**, -

В С Т А Н О В И В:

Із обвинувального акта вбачається наступне: **ОСОБА_1** в період з липня 2014 р. активно підтримує погляди незаконного збройного формування «ДНР» з метою подальшої насильницької зміни чи повалення конституційного ладу та захоплення державної влади в Україні. З метою реалізації виниклого злочинного наміру **ОСОБА_1**, виконуючи завдання командирів батальйону «Восток» терористичної організації «ДНР» та керівника спеціальної диверсійної групи «ОСОБА_8», збирав та передавав інформацію щодо маршрутів пересування, місць дислокацій і вогневих позицій ЗС України та сил АТО з метою організації захоплення державної влади України. Крім того, **ОСОБА_1** здійснював корегування мінометного, артилерійського вогню по позиціям сил АТО та особисто доповідав про нанесену шкоду силам АТО внаслідок артилерійських та мінометних ударів, готував схеми місць, що підходять для замінування доріг та територій, що знаходяться безпосередньо біля українських блокпостів. Таким чином, своїми **умисними діями ОСОБА_1 вчинив дії з метою насильницького повалення конституційного ладу та захоплення державної влади,**

тобто злочин, передбачений ч. 1 ст. 109 КК. (...)

Із протоколу допиту підозрюваного ОСОБА_1 від 17 грудня 2014 року вбачається, що після початку бойових дій на сході України у квітні 2014 року він підтримував незалежність східних областей та став приймати активну участь у федералізації України, метою якої була централізація влади Донецької області у складі України...

Постановою прокурора відділу прокуратури Харківської області ... кримінальне провадження відносно ОСОБА_1 за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК України, закрито у зв'язку з не встановленням достатніх доказів для доведення винуватості ОСОБА_1 в суді і вичерпані можливості їх отримати. Постановою першого заступника прокурора Харківської області постанову про закриття кримінального провадження відносно ОСОБА_1 за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК України, скасовано...

Згідно ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь... Відповідно до ч. 3 ст. 373 КПК України обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення в ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення... У справі «Barbera, Messegu and Jabardo v. Spain» від 06 грудня 1988 року Європейський Суд з прав людини встановив, що «принцип презумпції невинуватості вимагає, серед іншого, щоб, виконуючи свої обов'язки судді не розпочинали розгляд справи з упередженої думки, що підсудний вчинив злочин, який йому ставиться в вину; обов'язок доказування лежить на обвинуваченні, і будь-який сумнів має тлумачитися на користь підсудного...

Конституційний лад – це устрій держави і суспільства, а також їх інститутів відповідно до норм Конституції. Це цілісна система основних соціально-правових відносин, що визначають форми і способи функціонування держави як єдиного державно-правового механізму...

Державна влада – це головна складова публічної влади, яка належить тільки державі і реалізується нею шляхом прийняття компетентним органом обов'язкових для виконання усіма рішень (правових актів), та застосування в разі необхідності державного примусу...

Загальною ознакою всіх цих дій є насильницький спосіб зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади,

тобто із застосуванням фізичного насильства чи створення загрози його застосування до представників державної влади, осіб, що виконують функцію її охорони, або осіб, що перешкоджають вчиненню таких дій.

Суб'єктивна сторона цього злочину – прямий умисел. Обов'язковою ознакою є мета - насильницькі зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади в Україні.

Жодного доказу на підтвердження наявності у обвинуваченого прямого умислу на вчинення дій, передбачених ч. 1

ст. 109 КК, мети, як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони вказаного злочину, наявності причинно-наслідкового зв'язку між діями ОСОБА_1, оскільки визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього визнання сукупністю доказів, що відповідно до усталеної практики ЄСПЛ підтверджують або спростовують таке визнання, та настанням суспільно-небезпечних наслідків на підтвердження інкримінованого йому обвинувачення стороною обвинувачення суду не надано. (...)

...Суд вважає, що вина ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, є доказаною, а його дії правильно кваліфіковані за цією статтею як незаконне придбання та носіння бойових припасів без передбаченого законом дозволу. (...)

ухвалив:

ОСОБА_1 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 109 КК, визнати невинуватим та виправдати через відсутність у його діях складу цього кримінального правопорушення.

ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, та призначити йому покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки. (...)

Рекомендована література

1. Бантишев О. Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): *монографія*. 3-тє вид., перероб. та допов. Луганськ: Віртуальна реальність, 2014. 198 с.

2. Веніславський Ф. Хто ж посягнув на конституційний лад України? *Права людини: інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <http://khp.org/index.php?id=1390897978> (дата звернення: 01.07.2017).

3. Ільницька С. Громадська непокора як гарантія захисту конституційного ладу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали 4-ї міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю з дня народження проф. М.В. Салтєвського*. Одеса: Фенікс, 2012. С. 92–94.

4. Ліпкан В.А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : навч. посібник. Київ: КНТ, 2007. 292 с.

5. Матвійчук В. К. Об'єктивні ознаки злочинів, передбачених ч. 1 ст. 109 КК України. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 46–66.

6. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 80–87.

7. Олейніков Д.О. Визначення поняття «захоплення державної влади» як обов'язкової мети злочину, передбаченого ст. 109 КК України. *Форум права: електронне наукове фахове видання*. 2010. № 3. С. 322–331. URL: <http://forumprava.pp.ua/page-5.html> (дата звернення: 01.07. 2017).

8. Рубашенко М. А. Межі конкуренції норм про злочини, передбачені статтями 109 і 110 КК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 20 жовт. 2017 р.)*. Харків: Право, 2017. Вип. 9. С. 186-190.

9. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

10. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посібник. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

11. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. II) // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

12. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2) // Актуальні пи-

тання кримінального законодавства України та практики його застосування : *монографія* / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

13. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України (гл. 3) // Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. С. 52–62.

14. Чорний Р.Л. Змова про вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади: юридичний аналіз складу злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2013. № 4. С. 265–280.

**Т е м а 3. Проблеми кваліфікації дій, учинених
із метою зміни меж території або державного кордону
України або порушення порядку,
установленого Конституцією (ст. 110 КК)
(вирішення завдань і обговорення дискусійних питань)**

Питання до обговорення

1. Особливості конструкції статті 110 КК України.
2. Територія України як предмет злочину і життєвий простір українського народу.
3. Проблеми кваліфікації за об'єктом злочину дій, учинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК).
4. Проблеми кваліфікації дій, учинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК), за об'єктивною стороною:
  - загальна характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК (форми злочину; форми діяння);
  - зміст суспільно небезпечних діянь;
  - конституційний порядок зміни меж території України і проблеми відмежування посягання на територіальну цілісність

від кримінально правомірної поведінки;

– конструкція складу злочину та момент закінчення злочину.

5. Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України.

6. Кваліфікуючі ознаки, що обтяжують відповідальність (ч. 2 і ч. 3 ст. 110 КК).

7. Проблеми співвідношення злочину, передбаченого ст. 110 КК України із злочинами, передбаченими ч. 1 ст. 109 і ст. 437 КК.

Розглядаючи *перше питання*, необхідно звернути увагу на те, що у ст. 110 КК різні за своїм характером суспільно небезпечні діяння («дії, вчинені з метою...» і, відповідно, публічні заклики та поширення матеріалів із закликами) передбачені в одній частині, на відміну від їх виділення в окремих частинах за ст. 109 КК. При цьому диференціація відповідальності (ч. 2 і ч. 3 ст. 110 КК) формально передбачена стосовно усіх форм учинення цього злочину. Конструкція злочину в частині «дій, вчинених з метою...» має екстраординарну природу, зумовлену тим, що законодавчі ознаки об'єктивної сторони сформульовані, по суті, як будь-які дії, а реальний зміст об'єкта й об'єктивної сторони злочину повністю визначається ознакою суб'єктивної сторони дій винної особи – їх метою.

Друге питання з'ясування того, чи має вирішальне значення для виокремлення безпосереднього об'єкта і встановлення характеру суспільної небезпечності злочину надання відповіді на те, що являє собою територія України та яке її соціальне й юридичне значення. Слід розібратися із суттю поняття «територія України» як предмета злочину, проаналізувавши його ознаки: фізичні (територія як простір з відповідними фізичними параметрами – лінія кордону, площа, координати), соціальні (територія як цілісний життєвий простір Українського народу, простір його існування і діяльності), юридичні (приналежність території – юридичне закріплення за певним простором влади Українського народу на цій території, а також територіальне верховенство – поширення суверенітету Українського народу,

від імені якого виступає держава Україна, на цю територію). Доцільно також розглянути питання про недопустимість трактування терміна «територія України» як предмета злочину, передбаченого ст. 110 КК, так само як і стосовно ст. 6 КК, у якій мова йдеться про верховенство влади у випадках вчинення злочинних діянь на цій території, однак при цьому не йдеться про владу над самою цією територією.

Третє питання рекомендується почати з того, що ст. 110 КК охороняє територію України як особливо важливу цінність, не від будь-яких можливих посягань, а лише від тих, які наведені в диспозиції цієї статті, а це означає, що за статтею 110 КК існують межі кримінально-правової охорони території України. Необхідно мати на увазі, що назва статті вказує на цілісність території (стан незмінності фізичних параметрів) і її недоторканність (стан захищеності від будь-яких посягань від кого б вони не відходили), тобто назва ст. 110 КК указує на більш широкий об'єкт кримінально-правової охорони (недоторканність, у т.ч. від посягань на простір), порівняно з тим об'єктом, який фактично охороняється цією статтею (територіальна цілісність України). Суспільна небезпечність злочину полягає в реальній шкоді або загрозі заподіяння шкоди у вигляді відторгнення частини території України чи передачі суверенних прав на частину території України без згоди на те Українського народу.

Крім того, визнаючи суспільні відносини з охорони територіальної цілісності України основним безпосереднім об'єктом злочину, необхідно проаналізувати також і такі практичні аспекти, як те, що 1) зміна фізичних параметрів території може відбуватися у виді відторгнення існуючої або приднання нової, однак протиправне «прирощування» території, у тому числі всупереч Конституції, не може кваліфікуватися за ст. 110 КК; 2) фізичні параметри території слід сприймати в їх взаємозв'язку, тому цілісність території буде порушена і в разі обміну територіями, навіть якщо загальна площа території при цьому збільшується; 3) межі території можуть змінюватися під впливом природних процесів, однак слід урахувувати, що під геологічними процесами можуть бути приховані злочинні дії зі

зміни меж території; 4) практичне встановлення фізичних параметрів території України може ускладнюватися існуванням невирішених питань у сфері делімітації і демаркації кордону; 5) зміна державного чи адміністративно-територіального устрою не порушує територіальної цілісності України, так само й добровільна передача повноважень щодо реалізації частини суверенних прав певним наддержавним органам, якщо при цьому не йдеться про суверенне право щодо самої території України.

Розгляд *четвертого питання* слід почати зі встановлення форм учинення злочину, передбаченого ст. 110 КК: 1) дії, вчинені з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією, 2) дії, вчинені з метою зміни державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією; 3) публічні заклики до таких дій; 4) поширення матеріалів із такими закликами. Далі необхідно з'ясувати, як співвідносяться між собою «зміна меж території» та «зміна меж кордону» (останнє є вужчим за перше). «Дії, вчинені з метою...» передбачають тільки активну поведінку. Відсутність діяльності пов'язана з тим, що бездіяльність (у відриві від дій) сама собою не може призвести до зміни меж території.

Після цього, зважаючи на бланкетність диспозиції, необхідно проаналізувати зміст словосполучення «порядку, передбаченого Конституцією України», на порушення якого здійснюються межі території України. Для цього треба звернутися до положень Конституції України (зокрема, ст. 5, 73, 85, 106, 157 і 159)¹ та Закону України «Про міжнародні договори України». Одним із можливих варіантів встановлення змісту вказаного порядку є обмежувальне його тлумачення, згідно з яким він передбачений у ст. 5, 73 Конституції і полягає в тому, що виключно Український народ вирішує питання про зміну терито-

---

¹ Слід звернути увагу також на неврегульованість порядку проведення всеукраїнського референдуму в Україні (станом на 1 вересня 2018 р.), зважаючи на визнання Конституційним Судом України неконституційним Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI (див. Рішення Конституційного Суду України від 26 квітня 2018 р. № 4-р/2018), та наслідки цього для кваліфікації розглядуваного злочину.

рії, а отже, «на порушення порядку, встановленого Конституцією України» означає: а) зміну меж території України в будь-який інший спосіб, ніж вирішення цього питання на всеукраїнському референдумі, б) зміну меж території України шляхом фальсифікації дійсної волі Українського народу на всеукраїнському референдумі. Окремо слід зупинитися на тому, чи можна визнавати «діями, вчиненими з метою...»: а) окремі порушення законодавства про референдум; б) організацію будь-яким іншим органом, крім Верховної Ради, будь-якого референдуму з питань зміни території України; в) призначення з цього питання місцевого референдуму або опитування.

Із практичної точки зору необхідно також зацентувати увагу на тому, що словосполучення «дії, вчинені з метою...» може вживатися й у випадку, коли йдеться про території в юридичній площині та/або території як фізичний простір (у фактичній площині). Так, у фактичній площині дії полягають у встановленні фактичного територіального верховенства над частиною території України, за якого Український народ позбавляється можливості здійснювати реальне територіальне верховенство, однак юридично воно за ним зберігається, а в юридичній площині дії мають місце, коли суверенні права на певну частину території України, які належать Українському народу, юридично оформляються як належні іншому суб'єкту суспільних відносин.

Насамкінець доцільно вказати, що злочин має усічену конструкцію, причому ступінь усіченості є максимальним, що зумовлено екстраординарною природою норми – формально під «дії» підпадає будь-яка активна поведінка, у тому числі й та, що утворює готування чи замах на вчинення злочину². Досягнення реальної мети, передбаченої в диспозиції ч. 1 ст. 110, охоплюється ч. 3 ст. 110 КК. Якщо в процесі виконання єдиного

---

² Хоча кваліфікація як замаху на злочин у цьому випадку фактично унеможливлена через усічену конструкцію його складу, проте вона видається можливою у виняткових випадках з урахуванням загальних правил кваліфікації злочинів, наприклад, за правилами кваліфікації при фактичній помилці. Разом з тим, останнє твердження є дискусійним.

плану зі вчинення дії з відповідною метою реально відбуваються злочини, передбачені іншими статтями КК, то вони підлягають кваліфікації за сукупності.

П'яте питання потребує розгляду суб'єктивної сторони посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, учинюваного в перших двох формах. Суб'єктивна сторона характеризується насамперед метою і виною у виді прямого умислу, обов'язковим для якого є усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, учинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, передбаченого Конституцією України. Усвідомлення протиправності порядку зміну меж території при цьому не вимагається. Далі слід проаналізувати ознаки суб'єкта цього злочину.

Розглядаючи *шосте питання*, необхідно зосередитися на теоретичних проблемах інтерпретації та практичного застосування кваліфікуючих (ч. 2) й особливо кваліфікуючих ознак (ч. 3). При цьому слід мати на увазі таке: 1) учинення дій представником влади характеризується наявністю додаткового об'єкта і спеціального суб'єкта злочину, а також особливістю об'єктивної сторони – винна особа використовувала надану їй владу при вчиненні посягання; 2) повторність має встановлюватися виходячи із її трактування у ст. 32 КК і роз'яснень постанови ПВСУ від 4 червня 2010 р. № 7; 3) зміст ознаки «вчинення посягання за попередньою змовою групою осіб» визначається ст. 26 і ч. 2 ст. 28 КК; ця ознака охоплює й учинення дій, зазначених у ч. 1 ст. 110 КК, організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК) чи злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК); 4) учинення дій, поєднаних з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі характеризується наявністю додаткового об'єкта, створенням реальної загрози викликати ворожнечу або посилити вже існуючу, за якого розпалювання є по суті способом учинення дій, передбачених ч. 1 ст. 110 КК та відрізняється від реалізації права на вільне вираження своїх поглядів і переконань; при цьому цей злочин конкурує зі злочином, передбаченим ст. 161 КК як ціле (ч. 2 ст. 110) і частина (ч. 1 ст. 161); 5) загибель людей передбачає заподіяння смерті хоча б одній особі, а «інші тяжкі наслідки» можна звести до таких видів:

а) заподіяння шкоди територіального характеру, б) заподіяння шкоди воєнного чи політичного характеру, в) шкода громадському порядку, г) фізична шкода особі, багатьом особам, г) матеріальна шкода у великих чи особливо великих розмірах.

Висвітлення *сьомого питання* потребує вирішення практичних проблем співвідношення посягання на територіальну цілісність України, вчинюваного в перших двох формах, із суміжними злочинами. Так, співвідношення цього злочину із злочином, передбаченим ч. 1 ст. 109 КК, показує, що в разі вчинення дій з метою насильницької зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією, ч. 1 ст. 109 і ст. 110 КК конкурують, а отже, застосовується спеціальна норма, передбачена ст. 110 КК.

При співвідношенні розглядуваного злочину із злочином, відповідальність за вчинення якого настає за ст. 437 КК, слід мати на увазі, що агресія не обов'язково має територіальний характер і територіальну спрямованість і її метою може бути порушення територіальної цілісності іншої держави (не України). Тому конкуренція між цими статтями можлива в разі, якщо додатковим об'єктом учинюваних особою агресивних дій виступала цілісність території України. За таких умов вчинене кваліфікується за ст. 437 КК («ціле»), а якщо агресивні дії призвели до тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 110 КК, – за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 110 і 437 КК.

Завдання

5. Під час проведення спільної перевірки проходження лінії українсько-румунського державного кордону виявлено природні зміни русел прикордонної річки Тиса, що виникли внаслідок розмивання берегу через укріплення берегу румунською стороною. При цьому встановлено, що повернути русло річки до попереднього стану неможливо. Підраховано, що внаслідок зміни русла річки Україна «втратила» 4,45 тис. га порівняно з перевіркою, здійсненою 9 років тому. Змішана українсько-румунська комісія підготувала пропозиції про обмін ділянками територій, прилеглих до державного кордону й подала їх

керівництву обох держав для підписання і ратифікації. Генеральний прокурор у публічному виступі застеріг Президента України та Верховну Раду України від підписання й ратифікації, називаючи такі дії посяганням на територіальну цілісність України. Він також звинуватив румунських підприємців, які провадили діяльність поблизу кордону з Україною та були зацікавлені у збільшенні території, у впливі на русло річки шляхом укріплення берегів і в тому, що вони в змові з прикордонниками перенесли або знищили на окремих ділянках межові знаки.

Надайте аргументовані відповіді на такі питання:

- 1. Що являє собою територія України як предмет злочину, передбаченого ст. 110 КК?*
- 2. Чи передбачає чинне законодавство правомірний порядок зміни території України? Наведіть відповідні нормативні положення.*
- 3. Чи можуть зміна русла річки чи інші екзогенні геологічні процеси свідчити про наявність злочину, передбаченого ст. 110 КК?*
- 4. Чи є правильними застереження, висловлені Генеральним прокурором, якщо обмін територіями буде: а) рівноцінним, б) позитивним (на користь України), в) негативним (не на нашу користь)?*
- 5. Чи можуть перенесення та/або знищення прикордонних знаків кваліфікуватися за ст. 110 КК?*

6. Президент України підписав двосторонній договір між Україною та Республікою Білорусь про передачу прикордонного селища Х. на території України Республіці Білорусь в обмін на окремі території цієї Республіки. Потім він передав Договір на ратифікацію до Верховної Ради України, однак остання категорично відмовилася його ратифікувати та виносити на референдум. Глава держави оголосив про проведення всеукраїнського референдуму щодо затвердження цього Договору в обхід Верховної Ради. Голова селища Х., у свою чергу, прийняв рішення про проведення місцевого опитування (консультативного референдуму) для з'ясування волі місцевих мешканців щодо приєднання до Республіки Білорусь.

Чи можуть свідчити такі дії глави держави про наявність ознак складу злочину, передбаченого ст. 110 КК? Як належить оцінити дії селищного голови? Відповіді аргументуйте.

7. Службою безпеки України була викрита група з 20 осіб, до якої входили військовослужбовці з вищого офіцерського складу, народні депутати, інші державні й політичні діячі, які розробили план приєднання східних областей України до Російської Федерації та змовилися на вчинення, керівництво та координацію різного роду дій (нагнітання соціальної напруги в регіонах, критика дій влади, оплата роботи пропагандистів, проплата мітингів із провокаціями, захоплення споруд, підкуп військових і правоохоронців, проголошення незалежності й подальше прохання керівництва РФ про прийняття цих територій до складу РФ). Було також встановлено, що окремі представники цієї групи домовилися з військовим керівництвом РФ про введення її військових частин, замаскованих під місцевих бойовиків, для ведення збройного протистояння зі Збройними Силами України.

Надайте кримінально-правову оцінку діям цих осіб. Як співвідносяться між собою злочини, передбачені ст. 110 і 437 КК?

8. Весною 2014 р. до безробітного мешканця м. Макіївка Власюка звернулася невстановлена слідством особа Х. і запропонувала за винагороду взяти участь у мітингу під Макіївською міськрадою проти центральної влади України та за автономію Донбасу. Власюк погодився. Під час мітингу вигукувалися гасла щодо проголошення незалежності Донбасу та його приєднання до РФ. Коли Власюк прийшов за грошима, особа Х. виплатив обумовлену суму та запропонував йому взяти участь у штурмі й захопленні будинку держадміністрації, на що Власюк погодився, а після захоплення будівлі покинув її. На зароблені гроші поїхав до рідної сестри, яка проживала в Ростові-на-Дону. У жовтні 2015 р. Власюк повернувся в Макіївку, де, прагнучи заробити гроші, погодився на пропозицію місцевого ватажка бойовиків стояти в наряді на організованих так званою «ДНР» блокпостах, а також доставляти на блокпости продукти харчування, спорядження й амуніцію. Для виконання відповідних функцій ватажок бойовиків забезпечив його вогнепальною зброєю.

Надайте кримінально-правову оцінку діям Власюка. Які

правила кваліфікації злочину, передбаченого ст. 110 КК, за сукупністю з іншими злочинами?

9. Весною 2014 р. міський голова Андропов за домовленістю з групою озброєних людей за винагороду видав наказ про підтримку й всляке сприяння проведенню в місті референдуму щодо самовизначення Донецької області, який також організувався й в багатьох інших районах Донеччини та Луганщини. Дружина Андропова була призначена ініційованим ним рішенням міської ради головою територіальної виборчої комісії в місті й почала активну підготовку до проведення референдуму, а саме налагодила розсилку запрошень, розклеювання оголошень, визначення місць для голосування. Незадовго до встановленої дати проведення референдуму, подружжя Андропових було затримано.

Надайте кримінально-правову оцінку діям Андропова та Андропової.

Рекомендована література

1. Батиргарєєва В. С., Нетеса Н.В. Щодо проблеми визначення кримінально караних форм сепаратизму. *Право і безпека*. 2014. № 1. С. 65–70.

2. Зоренко Д. Деякі питання розмежування складів злочинів, передбачених ст. 109 та ст. 110 Кримінального кодексу України. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. постійн. діючого наук.-практ. семінару. Харків: Право, 2015. Вип. 6. С. 187–191.

3. Зоренко Д.С. Лінгвістично-правові аспекти вживання термінів «межі» та «кордон» в диспозиції ст. 110 КК України. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (8-9 жовт. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 302–306.

4. Киричко В.М. Деякі питання співвідношення посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК) із злочинами, передбаченими статтями 436, 437 КК

України. *Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та кримінально процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України*: матер. міжкафедр. «круглого столу» (Харків, 12 лют. 2015 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 78–81.

5. Олейніков Д.О. Уточнення змісту мети злочину, передбаченого ст. 110 КК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. пост. діючого наук.-практ. семінару (28 жовт. 2011 р.). Харків: Оберіг, 2011. Вип. 3, Ч. 2. С. 132–136.

6. Рубашенко М.А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. *Теорія і практика правознавства*: електрон. наук. фах. вид. 2013. № 2 (4). С. 1–8. С. 6–7. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63544/58980>.

7. Рубашенко М.А. Деякі питання зміни меж території України: взаємозв'язок кримінально-правових та конституційних норм. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт, 2017. С. 88-92.

8. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: монографія. Харків: Право, 2016. 286 с.

9. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

10. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посібник. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

11. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. II). *Кримінальне право України. Особлива частина*: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

12. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2). *Актуальні пи-*

тання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

13. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України (гл. 3). *Кримінальне право (Особлива частина)*: підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. С. 52–62.

14. Чорний Р.Л. Проблеми вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за деякі злочини проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*: електрон. наук. вид. 2015. № 1. С. 186–189. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/50.pdf

Т е м а 4. Проблеми кваліфікації публічних закликів і поширення матеріалів із закликами, передбачених ст. 109 і 110 КК
(*вирішення завдань та обговорення дискусійних питань*)

Питання до обговорення

1. Загальна характеристика публічних закликів і поширення розповсюдження матеріалів із закликами, передбачених ст. 109 і 110 КК. Особливості безпосереднього об'єкта публічних закликів і поширення матеріалів із закликами (ст. 109 і 110).

2. Місце заклику в системі ознак складу злочину. Інформація, що містить заклик, як предмет злочину. Особливості форми й змісту закликів.

3. Характеристика заклику з об'єктивної сторони. Проблеми визначення «публічності» заклику.

4. Поняття і ознаки поширенню матеріалів із закликами:
– матеріали із закликами як предмет злочину;
– зміст і види «поширення» як суспільно небезпечної дії.

5. Проблеми визначення моменту закінчення злочину, учинюваного у формі публічних закликів або поширення матеріалів із закликами.

6. Суб'єктивна сторона і суб'єкт публічних закликів і поширення матеріалів із закликами (статті 109 і 110 КК). Проблеми законодавчої диференціації відповідальності за ці дії (кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки).

7. Проблеми співвідношення публічних закликів і поширення матеріалів із закликами між собою.

8. Проблеми відмежування публічних закликів і поширення матеріалів із закликами від підбурювання до вчинення злочину.

9. Проблеми співвідношення публічних закликів із суміжними поняттями (пропаганда, агітація, публічне висловлювання, виправдання та обґрунтування дій). Проблеми використання термінів «екстремізм» і «сепаратизм» у сфері кримінального права.

10. Проблеми забезпечення свободи вираження поглядів при застосуванні ст. 109 і 110 КК з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

11. Проблеми відмежування публічних закликів і поширення матеріалів із закликами (статті 109 і 110 КК) від пропаганди війни (ст. 436 КК).

Розгляд *першого питання* необхідно почати з перерахування статей Особливої частини КК, у яких передбачена відповідальність за публічні заклики до тих чи інших дій, й загального аналізу використаних при цьому прийомів законодавчої техніки. Після цього вказується на те, що «публічні заклики...» та «поширення матеріалів із закликами...» є самостійними формами вчинення злочинів, передбачених ст. 109 і 110 КК. Також слід мати на увазі, що вони можуть бути складовими єдиного плану з досягнення мети зміни меж території України і кваліфікуватися в такому разі як «дії, вчинені з метою...». Це пов'язано з тим, що вказані форми вчинення злочину вичерпуються учиненням самих цих дій (так би мовити, «скорочений» умисел), а безпосередній вплив на територію України є чи може бути тільки наслідком учинення дій інших осіб, які ознайомилися зі змістом закликів.

Далі варто з'ясувати особливості об'єкта кримінально-

правової охорони при вчиненні «публічних закликів...» і «поширення матеріалів із закликами...» (статті 109 і 110 КК), якими також є основи конституційного ладу (ст. 109) і територіальна цілісність України (ст. 110) відповідно, але ті суспільні відносини, які насамперед порушують указані злочинні дії, можна більшою мірою конкретизувати, указавши на інформаційні відносини, тобто відносини, що виникають з приводу охорони основ конституційного ладу, основ державної влади та охорони територіальної цілісності України, але у сфері реалізації права вільно поширювати інформацію, тобто охорони від поширення інформації такого змісту, сприйняття якого людьми може викликати в них бажання (намір) учиняти відповідні «дії з метою...». При цьому характер суспільної небезпечності «публічних закликів...» та «поширення матеріалів із закликами...» полягає в тому, що вони самі собою не є безпосередньою реалізацією умислу на насильницьку зміну конституційного ладу, його повалення чи захоплення державної влади, або зміну меж території України, хоча й створюють можливість того, що внаслідок цих дій в інших осіб виникне бажання вчинювати «дії з метою...», передбачені у ч. 1 ст. 109 чи ст. 110 КК.

Висвітлюючи *друге питання*, слід з'ясувати місце заклику в системі ознак складу злочину, яке вказує на його дуалістичну (подвійну) природу, адже він є, з одного боку, предметом відповідних злочинів, а з другого – суспільно небезпечною дією у разі вчинення злочину у формі «публічних закликів...». Із практичної точки зору суб'єкт правозастосування передусім має справу із закликом-текстом – певною інформацією, що характеризується визначеним змістом та різною формою. Далі варто встановити предмет «публічних закликів...», яким є інформація, зміст якої розрахований на те, щоб викликати в людей, яким вона повідомляється, бажання (намір) учинити відповідні «дії з метою...». Особливо необхідно зацентувати увагу на структурі і змісті відомостей, що повідомляються при заклику, яку утворюють два обов'язкові види відомостей в сукупності: 1) основні відомості про дії, зазначені в ч. 1 ст. 109 або ч. 1 ст. 110 КК, які повинен учинити адресат; 2) спонукальні відомості, які повідомляються адресату для формування в нього наміру вчинення за-

значених дій. Розглядаючи зміст закликів, доцільно звернути увагу на проблеми його визначення в разі, якщо висловлювання особи є неоднозначними або неконкретизованими щодо того, які саме дії пропонується вчинити та/або в який саме спосіб (правомірний чи протиправний), а також у разі неоднозначності спонукального компоненту заклику.

Третє питання потребує розгляду публічного заклику з об'єктивної сторони. У цьому контексті публічний заклик є інформаційною дією, яка полягає в доведенні до відома значної кількості людей (адресату) в будь-якій формі інформації, зміст якої має викликати в них бажання (намір) учинити відповідні «дії з метою...». Важливо відмітити, що заклик як дія, характеризується тим же механізмом, що й будь-яка інша інформаційна дія (суб'єкт заклику – предмет – рух предмета – адресат заклику – сприйняття адресатом) і може набувати різних форм представлення з використанням вербальних і невербальних засобів комунікації.

Після цього необхідно перейти до проблем встановлення такої ознаки, як «публічність» заклику, який розрахований на сприйняття іншими людьми – публікою задля інформаційного впливу. Проблема публічності заклику – це передусім проблема кількісної характеристики адресата, а також його визначеності, персоніфікованості, зверненості до публіки та сприйняття публікою, безпосередньої її присутності, відкритості й доступності. Усі ці проблеми необхідно обговорити, наводячи наочні приклади. Далі варто вказати на два різних підходи до трактування складових поняття «публічні заклики»: 1) публіка як адресат інформаційного впливу – ті особи, яким адресовані відомості, що встановлять зміст закликів, 2) публіка як адресат інформаційного повідомлення – безпосередній одержувач інформації, тобто ті, кому відповідні відомості фактично доводилися до відома. При цьому обидві ці ознаки обов'язкові для констатації публічності заклику.

Аналізуючи *четверте питання*, необхідно зосередитись на двох проблемних моментах. По-перше, слід розглянути ознаки «матеріалів» як предмета «поширення матеріалів...»: матеріальність, рухомість, інформаційність, особливий право-

вий режим (заборона обігу); при цьому одиницею матеріалу слід уважати такий матеріал – цілий чи частину, що містить хоча б один цілісний заклик (одна одиниця заклику) з усіма його обов'язковими складовими. По-друге, з'ясувати зміст поширення цих матеріалів як суспільно небезпечної дії, що полягає у відчуженні певної кількості матеріалів і може бути двох різновидів: *індивідуалізованому* «наданні-одержанні» матеріалів значною кількістю осіб (одержання матеріалів безпосередньо їх адресатами чи залишення матеріалів у місцях, контрольованих персонально певним адресатом); *відчуженні* значної кількості матеріалів (відчуження матеріалів, коли значна їх кількість не передається конкретним адресатам, а відчужується з наміром про те, що будь-хто, у кого є до них доступ, може їх отримати); при цьому щодо другого виду – фактична кількість одержувачів матеріалів не має значення, оскільки суспільно небезпечним є сам факт відчуження значної кількості матеріалів. Доцільно окремо зупинитися на питанні кількості поширених матеріалів і кількості осіб, яким вони надані, у контексті визначення моменту закінчення злочину.

Варто приділити увагу особливостям характеру суспільної небезпечності поширення матеріалів із закличками, оскільки такими діями створюється можливість ознайомлення інших осіб зі змістом інформації і лише в разі такого ознайомлення, як наслідок, буде створена можливість учинення «дій з метою...» цими особами.

Розгляд *п'ятого питання* треба почати із з'ясування конструктивних особливостей відповідних форм учинення злочину, оскільки на відміну від «дій, вчинених з метою...», публічні заклики до цих дій і поширення матеріалів із такими закличками не характеризуються усіченістю.

По-перше, кінцевий момент «публічних закликів...» має визначатися насамперед з урахуванням того, що у ст. 109 і 110 КК йдеться не про намагання (спробу) вчинення закликів, а про фактичне їх учинення. Тому публічні заклики можна кваліфікувати як закінчений злочин із моменту, коли заклик було доведено до відома (свідомості) публіки, тобто остання одержала відповідну інформацію в доступній для розуміння формі. Далі слід кон-

статувати необхідність кваліфікації як замаху на вчинення цього злочину таких дій, коли заклик проголошувався із метою доведення до відома публіки, але остання інформації не одержала з причин, що не залежали від волі суб'єкта злочину. Рекомендується звернути увагу на достатність одного повідомлення чи напису, який містить усі складові заклику (тобто під «публічними закликами...») розуміється хоча б один публічний заклик). Разом із тим варто пам'ятати, що в теоретичній площині питання моменту закінчення публічних закликів залишається проблемним.

По-друге, момент закінчення поширення матеріалів повинен стосуватися не дій, спрямованих на передачу чи інше відчуження матеріалів, а їх фактичного відчуження. Тому для визнання злочину закінченим необхідно, щоб фактично була відчужена значна кількість матеріалів, що дає підстави для висновку про наявність поширення як такого. Однак при цьому не обов'язкова повна реалізація умислу з точки зору всієї кількості матеріалів, а достатньо відчуження тієї частини матеріалів, що становить значну кількість.

Шосте питання потребує з'ясування змісту вини суб'єкта публічного заклику і поширення матеріалів із закликом, що виражено у виді прямого умислу: усвідомлення (інтелектуальна ознака) й бажання вчинення дій (вольова ознака). Аналізуючи суб'єктивну сторону, також слід розібратися із тим, яке значення для кваліфікації злочину мають мотиви та мета. Далі потрібно проаналізувати ознаки суб'єкта цього злочину. Завершуючи розгляд, необхідно звернути увагу на проблеми диференціації відповідальності за ці злочинні діяння, серед яких, зокрема: а) неоднаковий підхід до конструювання кваліфікуючих ознак «публічних закликів...» та поширення матеріалів у ст. 109 і 110 КК (як у порівнянні між цими статтями, так і з іншими статтями Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за такі дії); 2) недоцільність диференціації відповідальності за такі дії за ознаками спричинення ними тяжких наслідків (зокрема, загибелі людей).

Висвітлюючи *сьоме питання*, доцільно виявити й проаналізувати основні критерії (ознаки) розмежування «публічних закликів...» та «розповсюдження матеріалів...» між собою:

характер суспільної небезпечності вчинюваних дій; предмет злочину; адресат інформаційного повідомлення; адресат інформаційного впливу. Особливу увагу варто звернути на проблеми кримінально-правової оцінки розклеювання плакатів із закликами на будинках, парканах, транспортних зупинках, вивішування в установах чи організаціях стінгазет із закликами, а також розміщення їх на аккаунті в соціальній мережі («на стіні», «у статусі»).

Під час відповіді на *восьме питання* необхідно критично оцінити існуючі в науці й практиці підходи до відмежування «публічних закликів...» та «розповсюдження матеріалів...» від підбурювання до «дій, вчинених з метою...» за критеріями: 1) визначеності адресату, 2) визначеності (конкретизованості) дій. Встановлюючи основний критерій, слід виходити з того, що «публічні заклики...» і «розповсюдження матеріалів...» не містять усіх ознак підбурювання до злочину, передбачених ч. 4 ст. 27 КК. Обов'язковою ознакою співучасті виступає взаємна поінформованість спільно діючих осіб про спільне вчинення злочину, а при «публічних закликах...» і «розповсюдженні матеріалів...» така взаємна поінформованість відсутня, що вказує на відсутність умислу на спільне вчинення злочину як обов'язкової ознаки співучасті, передбаченої ст. 26 КК.

Дев'яте питання слід розглядати виходячи насамперед із аналізу ст. 34 Конституції України й того, що заклик сам собою також є певним висловлюванням, а отже, поняття «публічне висловлювання», «обґрунтування необхідності вчинення дій», «виправдання необхідності вчинення дій» ширші за публічні заклики, оскільки вони стосуються дій з інформацією, зміст якої може мати такі самі спонукальні відомості, як у публічних закликах, чи не мати їх. Вивчення змісту наведених понять доводить, що вони поширюються як на випадки реалізації особою прав, передбачених ст. 34 Конституції України, так і на випадки зловживання особою цими правами. Крім того, використання понять «пропаганда» та «агітація» на практиці також стає причиною «розмивання» меж публічних закликів, унаслідок чого можуть бути реальністю кримінальні переслідування за правомірні дії, учинювані на реалізацію конституційних прав. Особливу увагу вар-

то звернути на необхідність обмеженого використання у правозастосуванні понять «екстремізм» і «сепаратизм», оскільки вони законодавчо не визначені, їх зміст чітко не розкрито, вони в окремих випадках можуть охоплювати як злочинні дії, так і правомірну поведінку особи.

Розгляд *десятого питання* слід почати з аналізу положень ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і вироблених практикою Страсбурзького суду критеріїв для вирішення питання про те, чи було втручання в право на свободу вираження виправданим, а саме: а) чи було воно встановлено законом, б) чи переслідувало воно хоча б одну з передбачених Конвенцією «обмежуючих» цілей (правомірну мету), в) чи було воно необхідним у демократичному суспільстві. Далі необхідно звернутися до основних стандартів, викладених в рішеннях Страсбурзького суду щодо обмеження права на свободу вираження в цілях захисту національної безпеки держави, викладених, зокрема, у рішеннях: «Кастелліс проти Іспанії» від 23 квітня 1992 р., «Об'єднана комуністична партія Туреччини та ін. проти Туреччини» від 30 січня 1998 р., «Соціалістична партія та ін. проти Туреччини» від 25 травня 1998 р., «Партія свободи і демократії проти Туреччини» від 8 грудня 1999, «Сенер проти Туреччини» від 18 липня 2000 р., «Партія Благоденства (Рефах) та ін. проти Туреччини» від 13 лютого 2003 р.

Відповідь на *одинадцяте питання* треба почати з того, що у ст. 436 КК йдеться: а) про заклики до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту не лише щодо України, а й щодо будь-якої іншої держави, б) агресивна війна або військовий конфлікт, до яких закликається публіка, не обов'язково спрямовані проти основ конституційного ладу або територіальної цілісності України. Тому слід зосередитися на тому, що в разі публічних закликів до агресивної війни або розв'язування воєнного конфлікту іншою державою з метою антиконституційного порушення територіальної цілісності України, насильницької зміни конституційного ладу, його повалення чи захоплення державної влади, а також поширення матеріалів із такими за змістом закликами йдеться про конкуренцію частини (ст. 109 чи 110 КК) і цілого (ст. 436 КК), що характеризує співвідношення змісту закли-

ків, тобто у випадках конкуренції ст. 109 чи 110 КК («публічні заклики...») і «розповсюдження матеріалів із закликами») зі ст. 436 КК учинене слід кваліфікувати лише за ст. 436 КК. Доцільно також обговорити й умови кваліфікації за сукупності злочинів, передбачених указаними статтями.

Завдання

10. Розгляньте обвинувальний вирок Київського районного суду м. Харків у справі № 640/17513/14-к від 24.10.2014 р. Проаналізувавши описову частину вироку, формулу кваліфікації й формулювання обвинувачення дій ОСОБИ_2, висловте свою позицію щодо правильності й повноти формулювання обвинувачення та формули кваліфікації. За яких умов публічні заклики або поширення матеріалів із закликами можуть кваліфікуватися як «дії, вчинені з метою...»?

(У скороченій формі обвинувальний вирок подано нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41225016>).

ВИРОК іменем України

Справа № **640/17513/14-к**

24.10.2014 року

Київський районний суд м. Харкова (...) розглянувши обвинувальний акт за обвинуваченням: **ОСОБА_2** у вчиненні злочину, передбаченого **ч. 1 ст. 110 КК**,

ВСТАНОВИВ:

У судовому засіданні встановлено, що громадянин України **ОСОБА_2** у червні 2014 року, перебуваючи на території Київського району м. Харкова, на замовлення керівника воєнізованого підрозділу самопроголошеної Донецької народної республіки склав літературний твір – пісню під назвою « **ІНФОРМАЦІЯ_5** » / російською мовою /, зміст якої закликає до підтримання дій «*Руської православної армії*» ДНР з протидії органам державної влади та Збройним Силам України

з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Далі, знаходячись на території Київського району м. Харкова, реалізуючи свій злочинний умисел, ОСОБА_2, використовуючи телефонний засіб мобільного зв'язку, здійснив виконання та запис складеної пісні.

Після вказаних дій, реалізуючи раніше досягнуті домовленості, ОСОБА_2 прибув до м. Донецька, де в захопленому приміщенні Управління СБ України в Донецькій області під псевдонімом «ОСОБА_2» у присутності невстановлених осіб із організації «Руська православна армія» ДНР здійснив запис відео кліпу на складену ним пісню з метою її подальшого публічного розповсюдження в мережі Інтернет.

Після чого записаний відео кліп на вказану пісню за нестворених обставин був розміщений в мережі Інтернет на загальнодоступному ресурсі «YouTube».

У підготовчому судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_2 визнав себе винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України, тобто *умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України*, щиро розкався (...)

Суд дійшов висновку, що дії обвинуваченого *вірно кваліфіковані за ч. 1 ст. 110 КК.* (...)

ЗАСУДИВ :

Угоду про визнання винуватості затвердити. **ОСОБА_2 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 110 КК** та призначити покарання **5 років** позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_2 звільнити від відбування призначеного покарання **строком на 1 рік...**

Речові докази по справі відсутні (...)

11. Ознайомтеся з обвинувальним вироком Суворовського районного суду м. Херсона в справі № 668/6197/15-к від 13.07.2015 р. Уважно прочитайте описову частину вироку, вивчіть формулу кваліфікації й формулювання обвинувачення дій ОСОБА_2. *Висловте свою позицію щодо правильності й повноти формулювання обвинувачення і формули кваліфікації. Укажіть, з яких відомостей структурно складається інформація, що містить заклик як предмет злочину та чи встановлені ці складові вироком суду? Чи можна стверджувати, що Особа_2 вчинила злочин за попередньою змовою групою осіб та/або повторно?*

(У скороченій формі обвинувальний вирок подано нижче.
Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46623409>).

ВИРОК ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Справа №668/6197/15-к

13.07.2015 року

Суворовський районний суд міста Херсона розглянувши кримінальне провадження з угодою про визнання винуватості за обвинуваченням: **ОСОБА_2**, у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого **ч. 1 ст. 110 КК**, -

встановив:

21.04.2014 р. **ОСОБА_2**, будучи громадянином України, у м. Дзержинськ Донецької області, скориставшись тим, що в зазначений день на центральній площі міста навпроти будівлі виконавчого комітету міста, проводився мітинг, на якому були присутні до 1000 чоловік, отримавши дозвіл на виступ, зі сцени проголошував публічні заклики до відокремлення Донецької області від України, створення та визнання незалежності Донецької народної республіки, а також до проведення з цих питань незаконного референдуму на території Донецької області, **а саме:** *«А теперь запад нас это самое... здесь столько общин, что черт ногу сломит...»* та закінчується словами *«...Они защищали свою родину от фашисткой навалы», «Донецкой республике»* після проголошення незалежності *«федеративно»* увійти до складу України *«Чтоб там были частью федерации», «что это Донецкая Республика и что она дает. Вот на листовках вот это все расписано»*, таким чином закликаючи до зміни території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Дії **ОСОБА_2** вірно кваліфіковані за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого **ч. 1 ст. 110 КК**, а саме: *умисні дії, вчинені з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. (...)*

ухвалив:

1. Затвердити угоду про визнання винуватості (...)
2. **ОСОБА_2** ... **визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України** та призначити

покарання у вигляді **4 (чотирьох) років** позбавлення волі без конфіскації майна. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_2 **звільнити від відбування покарання з випробуванням** з іспитовим строком 2 роки (...)

12. Розгляньте обвинувальний вирок Ізюмського міськрайонного суду Харківської області від 21.07.2014 р. (справа № 623/1559/14-к). Зробіть аналіз описової частини вироку, формули кваліфікації та формулювання обвинувачення дій ОСОБА_1. *Висловіть свою позицію щодо правильності і повноти формулювання обвинувачення та формули кваліфікації. Укажіть, з яких відомостей структурно складається інформація, що містить заклик як предмет злочину і чи встановлені ці складові вироком суду.*

(У скороченій формі обвинувальний вирок наведений нижче. Повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/%2039831771>).

Номер справи 623/1559/14-к

ВИРОК
іменем України

21 липня 2014 року

Ізюмський міськрайонний суд Харківської області розглянувши кримінальне провадження про обвинувачення **ОСОБА_1**, уродженця м. Слов'янська Донецької області, секретаря Компартії м. Слов'янська Донецької області, у вчиненні злочину, передбаченого **ч.1 ст. 110 КК України**,

встановив :

ОСОБА_1 з метою організації подальшого референдуму на території Донецької області, на якому повинні були вирішуватися питання *стосовно федералізації Донецького регіону та подальшого вступу до митного союзу із Російською Федерацією, як окремою територіальною одиницею, самостійно організував* проведення соціологічного опитування серед населення м. Слов'янська Донецької області. У ході проведення зазначеного опитування наприкінці березня 2014 року (більш точна дата судом не встановлена), ОСОБА_1 було зібрано 15 тисяч голосів серед мешканців м. Слов'янськ, які підтри-

мували ідею проведення зазначеного референдуму.

Будучи обізнаним про те, що аналогічні опитування проводяться і в інших містах на території Донецької області, ОСОБА_1 **повідомив про отримані результати соціопитування на території м. Слов'янська прибічників ідеї федералізації Донецького регіону та вступу до союзу з Російською Федерацією та Республікою Білорусь**, як окремої територіальної одиниці, які знаходяться у м. Донецьку та об'єднані у кординаційний центр з вищевказаного питання, де після отримання зазначеної інформації по території Донецької області, було прийнято рішення про проведення 11 травня 2014 року вищевказаного референдуму.

Упродовж здійснення свого злочинного умислу для агітації населення м. Слов'янська на підтримку проведення референдуму ОСОБА_1 було **прийнято рішення самостійно виготовити агітаційні листівки**. З цією метою через мережу Інтернет він підібрав різноманітні матеріали агітаційного характеру, проаналізував їх, після чого сформував свій текст для вказаних листівок російською мовою, а саме: **«Жители города Славянска! 11 мая 2014 года состоится референдум! Не забудьте равнодушными к будущему Донецького региона!»**. Після цього, використовуючи свій власний комп'ютер та принтер, ОСОБА_1 **роздрукував вказані листівки з метою їх подальшого розповсюдження** на території м. Слов'янська, а саме, під час святкового мітингу 1 травня 2014 року.

Усвідомлюючи суспільну небезпечність своїх дій, та, бажаючи їх здійснення, ОСОБА_1 прибув до будинку культури, де розпочалось проведення святкового мітингу (...). О 10 годині 20 хвилин ОСОБА_1 на виконання свого злочинного наміру, **почав розповсюджувати серед учасників зазначеного заходу виготовлені ним агітаційні листівки, публічно при цьому закликаючи до вступу Донецького регіону до спільного союзу** із Російською Федерацією та Республікою Білорусь, як окремої самостійної територіальної одиниці.

Своїми діями ОСОБА_1 вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 110 КК України, тобто **публічні заклики та розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України**.

Під час досудового розслідування ... укладена угода про визнання винуватості. (...)

засудив:

1. Угоду про визнання винуватості затвердити...
2. Визнати ОСОБА_1 винуватим за ч. 1 ст. 110 КК України та

призначити узгоджене покарання **3 роки** позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 (один) рік....

13. Ознайомтеся з рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Сенер проти Туреччини» (Sener v. Turkey) від 18.07.2000 р. *Укажіть, дотримання яких трьох умов в сукупності згідно з практикою ЄСПЛ буде свідчити про правомірність обмеження права особи на свободу вираження поглядів? Які обставини ЄСПЛ поклав в основу визнання втручання держави таким, що не було необхідним в демократичному суспільстві?*

Рішення в цій справі англійською мовою: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58753>. Нижче наведено скорочений варіант Рішення в неофіційному перекладі українською мовою).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

третя секція

СЕНЕР проти ТУРЕЧЧИНИ

(Sener v. Turkey)

(Заява № 26680/95)

Страсбург

18 липня 2000 року

У справі «Сенер проти Туреччини», Європейський Суд з прав людини, постановляє таке рішення.

ФАКТИ

I. Обставини справи

(...)

6. Заявниця була власницею і редактором щотижневого журналу під назвою «Naberde Yorumda Gersek» («Правда новин і коментарів»), що видавався в Стамбулі.

7. 5 вересня 1993 р. Стамбульський Суд Державної Безпеки (далі – *Стамбульський Суд*) видав постанову про конфіскацію номера журналу, на тій підставі, що в статті під назвою "Aydin Itirafi", опублікованій в журналі, містилася сепаратистська пропаганда. У статті говорилося наступне (перекл. з турецьк.):

«На наших очах відбувається масове винищення нації. На наших очах відбувається геноцид в таких масштабах, що не буде поми-

лкою назвати це явище безпрецедентним. Стиснуті шестернями брудної війни, ми стогнемо. Ми знаємо, що ми повинні висловити свій протест проти війни, але замість того, щоб виплеснути свій гнів і зруйнувати ці шестерні, ми стогнемо... Душа у нас йде в п'яти. ми здаємося державі і прославляємо смерть, охоплені страхом смерті.

Раптово ми стаємо конфліктними – і під час наших гарячкових дебатів, і тоді, коли ми просто п'ємо гарячий чай під прохолодним вітерцем кондиціонера. Ми говоримо про право нації на самовизначення. Ми говоримо про те, що не повинно бути ніяких перешкод реалізації цього права. Ми намагаємося пояснити, що визнання курдського народу і його культури – це важливий крок. Причина війни на Близькому Сході – американський імперіалізм, і ми думаємо, що, якщо ми дійсно хочемо бути людьми, нам необхідно виступити проти цієї війни...

Раптово нас переповнює гнів, і ми встаємо на захист прав людини. Військова влада обіцяє «не залишити каменя на камені». Висловлений ними намір винищити цілу націю луною звучить у наших вухах. «Операції будуть проводитися не тільки в південному сході, а також і на заході. Це стосується тих, хто допомагає терористам», – додає один з військових авторитетів, і, звичайно ж, він не забуде упевнитися, що ця інформація дійшла до преси. І тут ми забуваємо, що, за нашими власними словами, брудна війна не може закінчитися нічим іншим, крім як поразкою. Ми забуваємо аксіому, що єдиний спосіб протистояти війні – це почати справедливу війну. Ми хочемо забути це. Падаюча на Тендюрек бомба вибухає і в наших серцях. «Як шкода, – каже хтось із нас. – Навіщо проливати стільки крові? Хіба курдська і турецька нації – не брати?». І він починає говорити як завжди»

(...)

8. В обвинувальному акті, датованому 29 вересня 1993 року, Прокурор Стамбульського Суду Державної Безпеки звинуватив заявницю в пропаганді, спрямованій проти цілісності Держави, шляхом публікації вищезгаданої статті. Звинувачення пред'явлені відповідно до розділу 8 Закону «Про запобігання тероризму» 1991 р. (...)

9. Під час процесу в Стамбульському Суді заявниця заперечувала пред'явлені їй звинувачення і стверджувала, що стаття не містить сепаратистської пропаганди, а метою порушення кримінальної справи проти неї як власниці і відповідального редактора було покарати журнал, оскільки автор оспорюваної статті, чия фотографія була опублікована разом зі статтею, жодним чином не переслідувався (...)

10. Рішенням від 5 липня 1994 року Стамбульський Суд визнав заявницю винною у злочині, передбаченому розділом 8 §1 «Зако-

ну 1991 року». Суд засудив заявницю до тюремного ув'язнення строком на шість місяців і штрафу в 50,000,000 турецьких лір. Суд також видав розпорядження про конфіскацію публікації, що порушує закон.

11. У мотивувальній частині рішення Суд постановив, що в оспорюваній статті певна частина території Туреччини була згадана як «Курдистан»; стверджувалося, що люди, які живуть там, - курдські громадяни, що курдську націю хочуть винищити, що мав місце геноцид, що територія, визначена як "Курдистан", піддавалася бомбардуванням і використання хімічної зброї та горіла. На цій підставі Суд порахував, що стаття в цілому пропагує сепаратизм щодо Держави. (...)

16. 17 листопада 1995 року Стамбульський Суд також визнав автора оспорюваної статті, Ерхан Алтуна, винним у злочині, передбаченому розділом 8 § 1 "Закону 1991 року"...

II. Відповідне національне законодавство

...

A. Законодавство про запобігання тероризму

18. Стаття 8 Закону «Про запобігання тероризму» передбачає злочин у вигляді порушення територіальної цілісності Республіки Туреччина або неподільної єдності нації шляхом письмової та усної пропаганди, мітингів, зборів і демонстрацій, незалежно від використовуваних методів і намірів. Будь-яка особа, залучена до подібної діяльності, може бути засуджена до ув'язнення або штрафу, що в даний час може становити для редактора друкованих видань позбавлення волі строком до 2 років і штраф до трьохсот мільйонів турецьких лір (...)

ПРАВО

I. Передбачуване порушення статті 10 Конвенції

25. Заявниця стверджувала про невинуватене втручання влади в її право на свободу вираження поглядів, гарантоване статтею 10 Конвенції, яка вказує наступне:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку органів державної влади і незалежно від державних кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формально-

тям, умовам, обмеженням або санкціям, встановленим законом, і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду». (...)

А. Наявність втручання

27. Суд звертає увагу на явний і безперечний факт того, що мало місце втручання в право заявниці на свободу вираження поглядів, оскільки їй було винесено обвинувальний вирок, і її було засуджено до тюремного ув'язнення згідно з розділом 8 «Закон 1991 року».

В. Виправдання втручання

28. Це втручання порушило б статтю 10 Конвенції, якби не було «встановлено законом», не переслідувало б одну або більше законних цілей, згаданих у ч. 2 ст. 10, і не було б «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої мети або цілей. Суд розгляне кожен з цих критеріїв по черзі.

1. «Встановлено законом» (...)

31. Комісія погодилася з Урядом у тому, що втручання було встановлено законом. (...)

2. Законна мета (...)

34. Уряд заявив, що метою даного втручання було забезпечення «національної безпеки» і «громадського порядку». Комісія погодилася з цією думкою. (...)

3. «Необхідність в демократичному суспільстві»

(А) Аргументи сторін

36. Заявниця вказала, що стаття прославляла демократію і права людини і передбачала, що інтелігенція повинна проявляти велику сміливість в захисті останнього зі згаданих пріоритетів. Вона стверджувала, що стаття не закликала вдаватися до тероризму і насильства, а навпаки, критикувала тероризм, спрямований проти людей (...)

37. (...) На думку Уряду, сенс статті полягав у тому, що єдиним засобом для вирішення курдської проблеми було розгортання терористичних дій проти Держави, і що інтелігенція повинна була забезпечити необхідну підтримку таких дій. Уряд вважав, що на тлі хвилі тероризму заявниця мала утриматися від пропаганди, націленої на підтримку теро-

ристичного насильства (...)

(В) *Оцінка Суду*

39. Суд нагадує основні принципи, встановлені в його прецедентному праві стосовно статті 10 Конвенції:

(I) Свобода вираження поглядів є однією з основних підвалин демократичного суспільства й одну з принципових умов його розвитку й самореалізації кожного його члена. Відповідно до ч. 2 ст. 10 це може бути застосовано не тільки до «інформації» або «ідей», які прихильно приймаються або розцінюються як необразливі чи нейтральні, але також і до тих, що викликають образу, роздратування чи занепокоєння. Такими є вимоги плюралізму, терпимості і широти поглядів, без яких немає «демократичного суспільства». Свобода вираження допускає ряд винятків, які, проте, повинні суворо регламентуватися, а необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо доведена.

(II) Прикметник «необхідний» відповідно до ч. 2 статті 10 передбачає наявність «гострої соціальної потреби». Держави-учасниці мають певну свободу розсуду при оцінці наявності даної необхідності, але ця свобода не суперечить Європейському контролю, який поширюється як на закони, так і на рішення, які застосовують їх, навіть якщо ці рішення виносяться незалежним судовим органом. Суд має повноваження виносити остаточні рішення про сумісність «обмеження» зі свободою вираження поглядів, в тому вигляді, як вона захищається статтею 10.

(III) Здійснюючи свою контролюючу функцію, Суд повинен розглядати втручання у контексті всієї справи в цілому, у тому числі змісту оспорюваних тверджень та у сенсі, в якому вони були зроблені. Зокрема, Суд повинен визначити, чи є втручання, про який йде мова, «співрозмірним переслідуванню цілям», і чи є причини, висунуті владою, «доречними і достатніми» для того, щоб виправдати це втручання. (...)

40. (...) ч. 2 статті 10 Конвенції допускає досить вузькі рамки обмежень щодо політичних виступів або дискусій з питань суспільної значущості. Крім того, межі допустимої критики ширші стосовно уряду, ніж щодо приватної особи або навіть політичного діяча. У демократичній державі дії, а також помилки уряду повинні бути предметом пильної уваги з боку не тільки законодавчих і судових властей, але також і громадської думки.

Панівне становище, яке займає уряд, саме собою вимагає від нього прояву стриманості в застосуванні кримінального покарання, особливо в тих випадках, коли доступні інші засоби для відповіді на необґрунтовані напади і критику з боку опозиції. Зрозуміло, до повноважень державної влади як гаранту громадського порядку належить ужиття заходів, у тому числі кримінально-правового характеру, що

мають на меті відреагувати на подібні зауваження, але при цьому їх реакція повинна бути адекватною і не виходить за рамки необхідності (...). Нарешті, якщо подібні виступи підбурюють людей до насильства, державна влада користуються більш широкою свободою розсуду при вирішенні питання про необхідність втручання в свободу вираження поглядів.

41. Оскільки заявниця була визнана винною в сепаратистській пропаганді через журнал, редактором якого вона була, оспорюване втручання також має розглядатися в контексті основної ролі преси у забезпеченні належного функціонування системи політичної демократії. У той час як преса не повинна переступати межі, встановлені у тому числі для захисту життєво важливих державних інтересів, таких як національна безпека або загроза територіальній цілісності, від загрози насильства, або з метою запобігання заворушенням чи злочинам, тим не менш, на пресу покладено обов'язок поширювати інформацію та ідеї з політичних проблем, включаючи і дискусійні питання. Якщо завданням преси є повідомляти таку інформацію та ідеї, то громадськість має право отримувати їх. Свобода друку до того ж забезпечує суспільство одним з найдосконаліших інструментів, що дозволяють дізнатися і скласти уявлення про ідеї та позиції політичних лідерів.

42. Суд підкреслює, що обов'язки і відповідальність, якими супроводжується реалізація права на свободу вираження поглядів співробітниками редакцій ЗМІ, набувають особливого значення в напружених і конфліктних ситуаціях. Дуже обережними слід бути при публікації думок, які містять підбурювання до насильства, спрямованого проти держави, з тим, щоб ЗМІ не стали засобом для розпалювання ворожнечі, нетерпимості і пропаганди насильства. У той же час, якщо подібні погляди не підпадають під зазначені категорії, Держави-учасниці не повинні під виглядом захисту територіальної цілісності або національної безпеки, або запобігання злочинам чи заворушенням обмежувати право суспільства бути проінформованим про ці погляди шляхом покладання кримінально-правового тягаря на ЗМІ.

43. Далі, Суд ... враховує стурбованість влади Туреччини з приводу поширення поглядів, які, як вона вважає, могли б загострити серйозні хвилювання, що відбуваються в Туреччині протягом майже 15 років.

44. Суд звертає увагу на те, що журнал заявниці опублікував статтю, написану представником інтелігенції, в якому розкрито погляди на курдську проблему. В оспорюваній статті гостро критикувалася політика Уряду і дії державних сил безпеки у питаннях ставлення до насе-

лення курдського походження. Стверджуючи, що інтелігенція і турецька преса принижують «марш свободи курдських селян», автор критикував їх погляд на курдську проблему в цілому, далі пропонуючи визнати курдську реальність і спробувати застосувати мирні методи для можливого врегулювання курдської проблеми, замість звернення до військових дій. Він шкодував про кров, пролиту в ході збройного конфлікту між курдами і турками, оскільки дивився на них як на братські нації.

45. Далі Суд звертає увагу на те, що, хоча тон деяких фраз здається агресивним, зокрема, тієї, яка була особливо виділена Урядом, стаття в цілому не вихваляє насильство. Вона теж не підбурює людей ні до ненависті, ні до помсти або взаємних звинувачень, ні до збройного опору. Навпаки, ця стаття являє собою інтелектуальний аналіз курдської проблеми і закликає покінчити зі збройним конфліктом...

Крім того, Суд підкреслює, що заявниця була засуджена Стамбульських Судом не за підбурювання до насильства, а за сепаратистську пропаганду, оскільки в статті говорилося про певний регіон Туреччини як «Курдистан» і стверджувалося, що населення курдського походження, яке проживає в цьому регіоні, зазнає утисків. У цьому контексті Суд вважає, що влада країни в даному випадку не надала достатнього значення праву суспільства бути поінформованим про різні перспективи ситуації на південному сході Туреччини, незалежно від того, наскільки гіркими ці перспективи можуть бути для влади. Як зазначено вище, погляди, виражені в інкримінованій статті, не можуть розглядатися як підбурювання до насильства і, відповідно, підлягати трактуванню як такі, що підбурюють до насильства. Оскільки це так, причини, вказані Стамбульських Судом як підстава для засудження заявниці, будучи доречними, в той же час не можуть бути розцінені як достатні для виправдання втручання в її право на свободу вираження поглядів (...)

47. Ірuntuючиcь на вищевказаних міркуваннях, Суд вважає, що засудження заявниці було непропорційно переслідуваним цілям і, відповідно, не було «необхідним у демократичному суспільстві». Тому мало місце порушення статті 10 Конвенції. (...)

14. Розгляньте обвинувальні вироки Куп'янського міського районного суду Харківської обл. у справі № 628/2502/14-к від 15.08.2014 р. та Суворовського районного суду м. Херсон у справі № 668/13682/14-к від 16.10.2014 р. Порівняйте фактичні обста-

вини цих справ, викладені в описових частинах, та формулювання обвинувачення і формули кваліфікації. *Дайте на основі цього аргументовану відповідь на такі питання:*

1) чи однаково (неоднаково) застосовуються норми закону про кримінальну відповідальність у подібних випадках (особливо в контексті стадії вчинення злочину та кваліфікуючих ознак);

2) чи правильно встановлені формули кваліфікації і сформульовано обвинувачення в цих справах;

3) як впливає правильна кваліфікація на призначені винним особам покарання в контексті ст. 68 КК?

(У скороченій формі обвинувальні вирокі наведені нижче. Їх повні версії – див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40150741> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/%2041772024>).

Вирок 1

Справа № 628/2502/14-к

ВИРОК іменем України

15 серпня 2014 року

Куп'янський міськрайонний суд Харківської області розглянувши кримінальне провадження за обвинуваченням **ОСОБА_2** у вчиненні злочину, передб. -го ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 110 КК, -

встановив:

ОСОБА_2 наприкінці травня 2014 р. на власний електронний адрес з мережі Інтернет отримав електронного листа *від невстановленої слідством особи* з пропозицією безкоштовно розповсюджувати на території м. Куп'янськ печатну продукцію виготовлену у м. Донецьк у вигляді газет під назвою «Новоросси́я». На вказану пропозицію ОСОБА_2 погодився з власної ініціативи та діючи вже за попередньою змовою, запропонував на його прізвище відправляти вказані газети у відділення № 1 «Нової Пошти», де він і буде їх отримувати та у подальшому розповсюджувати шляхом розносу по скринькам квартир та будинків мешканців м. Куп'янська.

16 черв. 2014 р. ОСОБА_2 за раніше досягнутої домовленістю,

у відділенні «Нової Пошти» отримав газетну продукцію в кількості 1000 газет під назвою «Новороссія» випуску № 3, яка була відправлена невідомою слідством особою з м. Донецька. **ОСОБА_2 помістив отриману ним продукцію у багажник свого автомобіля** марки «ЗАЗ-DAEWOO» та мав намір прослідувати до місця свого проживання, але злочинний намір останнього не був доведений ним до кінця по причинам, які не залежали від його волі, оскільки **він був затриманий** співробітниками Куп'янського МВ ГУМВС України в Харківській області, а отримана ним печатна продукція у вигляді газет вилучена.

Також за місцем проживання **ОСОБА_2 було вилучено десять примірників газети** «Новороссія» випуск № 2, та листівка з закликами до проведення референдуму, федералізації та статусу України, **які він мав розповсюджувати** з партією вищевказаних газет на території Куп'янського району.

Згідно висновку судово-авторознавчої експертизи ХНДІСЕ ім. М.С. Бокаріуса № 7081 від 01.07.2014 р. вилучених у **ОСОБА_2** газетах та листівці містяться *публічні та прямі заклики* до вчинення умисних дій з метою зміни меж території кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Містяться різні висловлювання щодо *«Поєднання споконвічно руських земель, відновлення рамок СРСР, а може й більше»*, проведення референдуму, страйків, вступ до народного ополчення Донбасу, захисту Слов'янська, інше.

Органами досудового слідства дії **ОСОБА_2 кваліфіковані за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 110 КК, тобто закінчений замах, спрямований на розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою** зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, **за попередньою змовою групою осіб.**

Між обвинуваченим та прокурором була укладена угода про визнання винуватості ...

засудив :

Затвердити угоду ... **ОСОБА_2** визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого **ч. 2 ст. 15, ч.2 ст. 110 КК**, та **на підставі ст.ст. 68, 69 КК України** призначити узгоджене сторонами покарання у **вигляді 5 років** позбавлення волі, із звільненням на підставі ст. 75 КК України від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки.

Вирок 2

ВИРОК іменем України

Справа №668/13682/14-к

16.10.2014 року

Суворовський районний суд м. Херсона розглянувши провадження по обвинуваченню **ОСОБА_4** у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого **ст. 109 ч. 1, ст. 15 ч. 3 і ст. 110 ч. 2 КК**, - **встановив:**

Наприкінці 2013 р. **ОСОБА_4** під час участі в проведенні мітингів «Антимайдан» у м. Києві **познайомився з невстановленими особами**, які згодом запропонували йому надати допомогу у діяльності ДНР та ЛНР, спрямовану на зміну та захоплення державної влади в Україні, а також розповсюдженні матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією, шляхом поширення агітаційної інформації щодо діяльності зазначених вище організацій, закликів щодо приєднання до них з метою боротьби з існуючою системою влади в Україні, невідкорення її законним наказам та вимогам, вчинення провокацій, а також підбурювання мешканців міста Херсона до зазначених насильницьких дій.

На виконання досягнутої спільної злочинної домовленості не-встановлені особи мали надавати **ОСОБА_4** агітаційні матеріали та друковані засоби масової інформації, що містять у собі відповідні заклики, а останній поширювати їх публічних місцях міста Херсона.

18.06.2014 на виконання спільної злочинної змови не-встановлені особи, використовуючи канали кур'єрської служби ТОВ «Нова Пошта», відправили з відділення № 1 у м. Донецьк на ім'я громадянина **ОСОБА_4** поштове відправлення, у якому знаходилася символіка так званої «Південно-Східної Республіки» та друковані засоби масової інформації *із закликами до насильницької зміни і повалення конституційного ладу, захоплення державної влади та вчинення умисних дій з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.*

У свою чергу, 19.06.2014 **ОСОБА_4, реалізуючи спільну злочинну змову**, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій, пере-

буваючи у відділенні № 7 ТОВ «Нова Пошта» у м. Херсоні, отримав надіслане невстановленими особами на його ім'я поштове відправлення із зазначеними матеріалами.

У подальшому частину отриманих матеріалів ОСОБА_4 мав спрямувати для розповсюдження в районі «Парку Слави» у м. Херсоні, зафіксувати свої дії за допомогою фотозйомки та відправити відзнятий матеріал на електронну адресу невстановлених осіб як доказ вчинених спільних дій, спрямованих на насильницьку зміну і повалення конституційного ладу та захоплення державної влади, зміну меж території України.

20 червня 2014 року громадянин ОСОБА_4 був затриманий за підозрою у вчиненні злочину, передб. ст. 109 ч. 1 КК. У цей же день в ході проведення обшуку за місцем фактичного проживання ОСОБА_4 виявлено та вилучено поштове відправлення, у якому знаходилися друковані засоби масової інформації, а саме: газета «Новоросси́я» випуск №1 (12 шт.), газета «Русский блок» випуск № 34 (3 шт.), газета «Луганский формат» № 9 (2 шт.), самоклеючі наклейки «Юго-Восток» (109 шт), а також 30 надувних кульок білого кольору із написом «Юго-Восток», 2 георгієвські стрічки та копія експрес-накладної.

Відповідно до висновку КНДІСЕ всі текстові матеріали, розміщені у вказаних газетах мають пропагандистсько-агітаційний характер, що відповідає концептуальним положенням громадсько-політичного руху «Партия Новоросси́я», а саме: відокремлення від України територій на південному сході («Новоросі́я»), створення на цій території незалежної федеративної держави Новоросі́я, що об'єднуватиме ДНР і ЛНР та інші південно-східні області України.

... Ці дії повинні були призвести до протидії центральним органам влади, створення на території Східної України окремих державних утворень «ЛНР» та «ДНР», оголошення на цій території воєнного стану і повної мобілізації, відокремлення від України територій на південному сході та створення там незалежної федеративної держави Новоросі́я як частини так званого «Руського мира», а також до введення на територію України іноземних (російських) збройних сил...

Дії ОСОБА_4 необхідно кваліфікувати по ч. 1 ст. 109 КК як змова про вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну та повалення конституційного ладу і захоплення державної влади, а також по ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 110 КК, як розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення умисних дій з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України за попередньою змовою з невстановленими особами, не доведене до кінця з причин, які не залежали від волі особи, що не вчинила усі дії,

які вважала необхідними для доведення злочину до кінця. (...)

засудив:

Визнати винуватим ОСОБА_4 в пред'явленому обвинуваченні по ч.1 ст. 109 КК та призначити покарання у вигляді 5 років позбавлення волі. Визнати винуватим ОСОБА_4 в пред'явленому обвинуваченні по ч.3 ст. 15, ст. 110 ч. 2 КК та призначити покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді 4 років 6 місяців позбавлення волі (...)

15. Громадянин А. підтримував ідею від'єднання Чернівецької області, у якій він мешкав, від території України і приєднання її до Румунії. На своїй сторінці у «Фейсбук» він розмістив власний допис, на якому було зображено малюнок у вигляді політичної мапи України, де Чернівецька область зображена як складова Румунії під кольорами її прапора, а вся інша територія України у жовто-блакитних кольорах. Малюнок А. підписав фразою «*Хто за те, щоб жити в Румунії, приєднуйтесь! Став лайк!*». Допис був відкритий для усіх підписників сторінки А., що складало більше 150 осіб, п'ятеро з яких поставили відмітку «лайк».

Надайте кримінально-правову оцінку діям А. та осіб, що поставили відмітку «лайк».

16. Громадянка К., проживаючи у м. Миколаєві, під час заворушень біля Миколаївської ОДА в квітні 2014 р., брала участь у мітингу, тримаючи в руках саморобні плакати з написами «*Мы против НАТО*», «*Далой майдан!*» та «*Россия введи войска!*». Коли організатори мітингу почали давати мікрофон усім бажаним для висловлення думки, К. скористалася можливістю та спрямувала свій заклик Президенту та Уряду РФ з проханням негайно ввести війська в Україну, «відвоювати» південно-східні області України і встановити тут владу РФ доти, доки в Києві не буде змінено центральну владу на «проросійську».

Надайте кримінально-правову оцінку діям К.

Рекомендована література

1. Дорош Л. В. Публічні заклики як різновид посягань на територіальну цілісність і недоторканість України. *Застосув.*

норм міжн. гуманіт., нац. кримін. та кримін. процес. права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України : матеріали міжкафедр. «круглого столу» (Харків, 12 лют. 2015 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 63–71.

2. Епель О. В. Об'єктивні ознаки публічних закликів до вчинення терористичного акту. *Форум права*. 2011. № 1. С. 329–334. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/1eovvta.pdf>

3. Иногамова-Хегай Л. В. Публичные призывы в системе Особенной части УК РФ. *Системность в уголовном праве* : материалы II Росс. конгр. уголовн. права, 31 мая 2007 г. Москва: Велби, 2007. С. 157–160.

4. Задоя К. П. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо кримінально-правових обмежень права на свободу вираження поглядів (продовження статті). *Адвокат*. 2014. № 3. С. 21–27.

5. Киричко В.М. Деякі питання співвідношення посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК) із злочинами, передбаченими статтями 436, 437 КК України. *Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та кримінально процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України*: матер. міжкафедр. «круглого столу» (Харків, 12 лют. 2015 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 78-81.

6. Национальная безопасность и практика Европейского суда по правам человека: отчет отдела по проведению исследований Европейского суда по правам человека. Официальный сайт Европейского суда по правам человека. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_national_security_RUS.pdf

7. Ростокинский А. В. Публичные призывы и подстрекательство к совершению преступления : попытка разграничения. *Журн. научн. публ. докторантов и асп.* URL: <http://www.jurnal.org/articles/2007/art.php?art=uri55.htm>

8. Рубашенко М. А. Проблеми співвідношення «заклику» і його «публічності» та їх місце в системі об'єктивних ознак складу злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. №5. С. 161–164.

9. Рубашенко М.А. Публічні заклики як наскрізний кримінально-правовий термін: постановка питання. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 142–149.

10. Рубашенко М.А. До питання про криміналізацію пропаганди сепаратизму. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості*: матер. міжнар. наук.-практ. конференції (19 жовт. 2017 р., м. Одеса). Одеса: НУ «ОЮА», 2017. С. 482-490. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/8046/>

11. Рубашенко М.А. Проблеми використання поняття «сепаратизм» у сфері кримінального права. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 2. С. 88-104. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/?page_id=3392.

12. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до Розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

13. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посіб. Київ: Наук.- вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

14. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України (Розд. II). Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. За ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

15. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (Розд. 2). Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

16. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України (Гл. 3). Кримінальне право (Особлива частина): підручник. За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. С. 52–62.

17. Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі. Київ: Реферат, 2005. 192 с.

Тема 5. Проблеми кваліфікації фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110² КК)

(вирішення завдань та обговорення дискусійних питань)

Питання до обговорення

1. Конструктивні особливості ст. 110² КК.
2. Проблеми кваліфікації за об'єктом і предметом злочину, передбаченого ст. 110² КК.
3. Проблеми кваліфікації фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, за об'єктивною стороною злочину.
4. Суб'єктивні ознаки фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.
5. Кваліфікація фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, за кваліфікуючими ознаками (ч. 3 і ч. 4 ст. 110² КК).
6. Проблеми співвідношення фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, з суміжними злочинами (статті 109, 110, 256, 258⁵ КК).
7. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 110² КК.

При висвітленні *першого питання* треба з'ясувати, звідки беруть витoki нормативні положення, закріплені ст. 110² КК. Це можна зробити шляхом загального аналізу фактичних обставин і подій, що передували внесенню доповнень до КК, а також Пояс-

новальної записки та Висновку ГНЕУ ВР України до закону. Необхідно також розглянути (узагальнено) структуру ст. 110² КК, яка складається з п'яти частин та примітки. При цьому перші дві частини передбачають настання відповідальності за самостійні, по суті, склади злочинів, третя і четверта мають спільні кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, п'ята фіксує умови спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності. Доцільно також звернути увагу на конструктивну подібність ст. 110² КК зі статтею 258⁵ КК і схожість їх нормативних положень.

Готуючи відповідь на *друге питання*, слід диференційовано підходити до вирішення питання про те, що є основним безпосереднім об'єктом цього злочину, оскільки його визначення залежить від того, фінансування яких саме дій передбачене тією чи іншою частиною статті 110² КК. У той же час варто пам'ятати, що кваліфікуючі ознаки спричинення значної майнової шкоди (ч.3) та тяжких наслідків (ч.4) потребують встановлення додаткового об'єкта злочину.

Хоча безпосередньо у ст. 110² КК предмет злочину не згадується, однак злочин є предметним, оскільки предмет як ознака складу витікає зі змісту її положень. Предметом злочину є будь-які активи – матеріальні чи нематеріальні. Мінімальний розмір предмета фінансування законом не встановлено, тому його оцінка здійснюється в сукупності з іншими ознаками цього злочину, а отже, не виключено, що вчинене діяння може бути визнане малозначним (при цьому до уваги береться не тільки вартісний критерій, а й значення для вчинення дій і їх характер). Злочинне здобуття активів, що стали предметом фінансування, потребує додаткової кваліфікації.

Третє питання рекомендується почати з аналізу суспільно небезпечного діяння, яке може бути вчинене лише шляхом активної поведінки (бездіяти можуть тільки співучасники), що є єдиною конструктивною ознакою об'єктивної сторони злочину. Зміст дій при цьому визначається як приміткою до ст. 110² КК, так і змістом тих дій, за фінансування яких передбачена відповідальність. При цьому у статті мова йде лише про «дії, вчинені з метою...», але нічого не вказано про «публічні заклики...» і

«розповсюдження матеріалів...» як самостійні форми, тому їх фінансування не може кваліфікуватися за цією статтею. Проблемною у зв'язку з цим слід також визнати і відсутність у ст. 110² КК указівки на фінансування «змови на вчинення дій», що у ч. 1 ст. 109 КК закріплена як альтернативна форма.

Окремо варто з'ясувати відмінності між формами фінансування, вказані у примітці. Так, під фінансовим забезпеченням слід розуміти забезпечення грошима чи іншими фінансовими ресурсами (грошовими еквівалентами), а під матеріальним – забезпечення будь-якими матеріально-речовими ресурсами, зокрема, приміщеннями, спорудами, транспортними засобами, спеціальними засобами для вчинення насильницьких дій тощо. Зважаючи на зміст примітки, конструкція цього складу така ж, як і у злочинах, передбачених ст. 109 і 110 КК, тобто з об'єктивної сторони фактично йдеться про будь-які дії, зміст яких повністю визначається метою як ознакою суб'єктивної сторони (усічений склад).

Готуючи відповідь на *четверте питання*, доречно насамперед виявити й обговорити проблемні аспекти суб'єктивної сторони цього злочину, що представлена такими ознаками, як прями́й умисел і мета фінансового чи матеріального забезпечення відповідних дій. При цьому суб'єкт має усвідомлювати, що певні матеріальні чи фінансові активи, що є предметом злочину та з якими вчиняються відповідні дії: 1) будуть використані повністю або лише частково на відповідні дії; 2) їх буде використано безпосередньо (на захоплення урядових споруд, проведення місцевого референдуму) чи опосередковано (на надання продуктів харчування, помешкань для бойовиків тощо), але саме для забезпечення відповідних злочинних дій. З огляду на це зауважимо, що неоднозначною видається пропозиція кваліфікувати за ст. 110² КК дії тих осіб, які сплачують податки та інші платежі на неконтрольованих Україною територіях, не маючи при цьому прямого умислу й мети забезпечення дій, безпосередньо спрямованих на досягнення відповідних злочинних цілей. Суб'єкт цього злочину загальний.

Обговорюючи *п'яте питання*, слід звернути увагу на загальні правила кваліфікації у разі вчинення злочину повторно

з проекцією на ч. 3 ст. 110²: повторність тільки тотожних злочинів (передбачених як ч. 1, так і ч. 2); відсутність ознак продовжуваного злочину; випадки кваліфікації повторності ще й за правилами сукупності. Учинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 3) або організованою групою (ч. 4) потребує встановлення ознак, передбачених ст. 26 і ч. 2 та ч. 3 ст. 28 КК; при цьому варто також згадати і загальні теоретичні проблеми кваліфікації за ознаками цих форм співучасті (момент виникнення змови, форма змови, дискусія щодо розподілу ролей і оцінка дій особи, діяльність якої фінансують, – стосовно вчинення групою осіб за попередньою змовою; особливості злочину, що потребує ретельної підготовки, так званий «принцип матрьошки» – стосовно вчинення організованою групою), проектуючи їх на ч. 3 ст. 110² КК. Слід окремо зупинитися на доцільності обтяження відповідальності за ознакою вчинення з корисливих мотивів у контексті того, що винна особа позбавляється благ (фінансує іншу особу). Далі необхідно проаналізувати законодавчу диференціацію відповідальності за вартісною ознакою предмета злочину з урахуванням змісту пунктів 2 і 3 примітки, проблеми визначення такого розміру для нематеріальних активів, а також загальні правила кваліфікації в разі встановлення розміру предмета злочину в н.м.д.г. При з'ясуванні понять «значна майнова шкода» й «інші тяжкі наслідки», що використовуються при формулюванні відповідних кваліфікуючих ознак, треба звернути увагу на те, що: 1) указані ознаки є суспільно небезпечними наслідками, а тому змінюють конструкцію складу злочину з формального (усіченого) на матеріальний; 2) зміст цих понять у цілому є оціночним, але при оцінці необхідно брати до уваги характер наслідків (у т.ч. по лінії безпосереднього об'єкта злочину), а також тлумачення «тяжких наслідків» за ч. 3 ст. 110 КК.

Розгляд *шостого питання* передбачає насамперед аналіз і вирішення проблем конкуренції ст. 110² зі ст. 109 і 110 КК у разі фінансування «дій, учинених з метою...». Передусім слід виходити з того, що фінансування особою, яка перебуває в односторонньому суб'єктивному зв'язку з особою, дії якої фінансуються, виключає можливість конкуренції ст. 109 і 110 зі 110²

КК, і діяння підлягає кваліфікації лише за ст. 110² КК. В іншому випадку (за наявності ознак ч. 3 або ч. 5 ст. 27 КК) існує конкуренція загальної та спеціальної норм, а тому такі дії особи кваліфікуються за відповідною частиною ст. 110² КК (спеціальна норма). Проблемною виглядає ця конкуренція у випадку, якщо фінансування спричиняє тяжкі наслідки, котрі передбачені і в ч. 4 ст. 110² і в ч. 3 ст. 110 КК, при цьому санкція останньої значно суворіша, що вказує на необхідність кваліфікації вчиненого у такому випадку за сукупності злочинів, передбачених ч. 1, 2 або 3 ст. 110² і ч. 3 ст. 110 КК.

Окремо доцільно зупинитися й на проблемах співвідношення розглядуваного злочину з фінансуванням тероризму (ст. 258⁵ КК) та сприянням учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК).

Висвітлення *сьомого питання* потребує спочатку проведення загального аналізу юридичної природи і правових наслідків застосування заохочувальної норми, а потім ретельного вивчення всіх умов (передумов і підстав) звільнення, передбачених ч. 5 ст. 110² КК: а) звільнення за діяння, передбачені ч. 1–4 ст. 110; б) особа не була керівником організованої групи; в) добровільність повідомлення; г) своєчасність повідомлення; ґ) адресат повідомлення; д) зміст повідомлення; е) відсутність ознак складу іншого злочину.

Завдання

17. Розгляньте ухвалу Київського районного суду м. Харків у справі № 640/20875/15-к від 28.12.2015 р. Проаналізувавши описову частину ухвали, формулу кваліфікації та формулювання обвинувачення дій ОСОБИ_1, *висловіть свою позицію щодо правильності й повноти формулювання обвинувачення і формули кваліфікації. Які умови (передумови та підстави) звільнення передбачає ч. 5 ст. 110² КК? Чи встановлені ці умови у вказаній ухвалі?*

(Скорочено ухвалу наведено нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55282200>).

Справа № 640/20875/15-к

УХВАЛА
іменем України

про звільнення від кримінальної відповідальності
28.12.2015

Київський районний суд м. Харкова... розглянувши клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності **ОСОБА_1**, який підозрюється у злочині за **ч. 3 ст. 110-2 КК**, -

В С Т А Н О В И В:

15.12.2015 надійшло клопотання прокурора, який просив: закрити кримінальне провадження відносно **ОСОБА_1** на підставі п.1. ч.2. ст.284 КПК; звільнити від кримінальної відповідальності **ОСОБА_1**, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 110-2 КК, на підставі ч. 5 ст. 110-2 КК.

У період з лютого 2010 по теперішній час **ОСОБА_1** займає посаду директора Донецької філії ПП ТД «Галпідшипник», розташованого в м. Донецьк. Указана філія здійснювала продаж підшипникової продукції з номенклатури ТД «Галпідшипник», в тому числі на територіях Донецької та Луганської областей.

Починаючи з 13.04.2014, у зв'язку з початком проведення АТО, тимчасовою втратою повноважень органів державної влади України на частині цих областей, запровадження представниками самопроголошеної влади особливих умов ведення господарської діяльності та сплати податків до бюджету незаконного формування «ДНР» постачання продукції до складу ПП ТД «Галпідшипник» у м. Донецьку було припинено. Самопроголошеною владою «ДНР» заборонено здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання, які мають реєстрацію на території України та не провели реєстрацію у відповідності до встановлених «ДНР» правил, що унеможливило ведення господарської діяльності Донецькою філією ПП ТД «Галпідшипник». У зв'язку з цим, **ОСОБА_1** ... з метою забезпечення можливості подальшого функціонування Донецької філії прийняв рішення щодо реєстрації у фіскальних органах «ДНР» суб'єкта господарювання з назвою: ЧП «Торговий дом «Галподшипник МТС», як платника податків до бюджету «ДНР».

Переслідуючи мету усунення створених перешкод у торгівлі, **ОСОБА_1**, маючи на меті одержання прибутку від вказаної торгівлі,

за місцем свого мешкання у м. Харкові, зустрівся з невстановленою особою на ім'я «Олександр», який пообіцяв здійснити перевезення до м. Донецька та подачу документів для реєстрації підприємства з назвою ЧП ТД «Галподшипник МТС» у фіскальних органах «ДНР». З цією метою «Олександр» отримав від ОСОБА_1 підписаний останнім пакет документів, який необхідний для реєстрації ЧП ТД «Галподшипник МТС» перемістив їх до м. Донецьк та передав для здійснення реєстрації до фіскальних органів «ДНР». 12.12.2014 року «Департаментом гос. рег. Мин. доходів ДНР», на підставі наданих ОСОБА_1 документів, проведено реєстрацію ЧП «ТД «Галподшипник МТС» як суб'єкта платника податків до бюджету «ДНР».

У період з 12.12.2014 року по 04.12.2015 року ОСОБА_1 неодноразово, не менше десяти разів, з використанням мережі «Інтернет» отримував замовлення на постачання товарів, та забезпечував їх постачання підприємствами, які розміщені на непідконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей. ОСОБА_1 з використанням мережі «Інтернет» забезпечував постачання товарів зі складу ПП ТД «Галподшипник» у м. Донецьку підприємствам, розміщеним у зоні проведення АТО, і здійснював переведення сум грошових коштів у вигляді податку за діяльність ЧП ТД «Галподшипник МТС» у сумі 50 тисяч рублів РФ з рахунку вказаного суб'єкта господарювання відкритого у «Центрбанку ДНР».

У подальшому ОСОБА_1, надавши належної оцінки своїм діям, усвідомивши протиправний характер своїх дій, добровільно повідомив органи державної влади, а саме Управління СБ України в Харківській області про те, що він здійснював фінансування дій вчинених з метою насильницької зміни меж території або державного кордону України, шляхом відрахування податків від діяльності підприємства ЧП ТД «Галподшипник МТС» до бюджету незаконного формування «ДНР».

ОСОБА_1 учинив фінансування дій вчинених з метою насильницької зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, вчинені з корисливих мотивів, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 110-2 КК.

Ураховуючи, що ОСОБА_1 підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, то кримінальне провадження відносно нього підлягає закриттю на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України (відсутність події кримінального правопорушення) (...)

Ураховуючи, що кримінальне провадження відносно ОСОБА_1 закрито на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України, то накладений

в цьому кримінальному провадженні арешт на майно зазначене в ухвалі Київського районного суду м. Харкова від 06.11.2015 року (справа №1-кс/640/7865/15) - підлягає скасуванню, матеріальні речі підлягають поверненню власнику, а документи підлягають залишенню в матеріалах справи...

ПОСТАНОВИВ:

Клопотання прокурора задовольнити. Закрити кримінальне провадження відносно ОСОБА_1 на підставі п.1 ч.2 ст. 284 КПК. Звільнити від кримінальної відповідальності ОСОБА_1 на підставі ч. 5 ст. 110-2 КК ...

18. Розгляньте ухвалу Київського районного суду м. Харкова у справі № 640/1473/16-к від 03.03.2016 р. Проаналізувавши описову частину ухвали, формулу кваліфікації та формулювання обвинувачення дій ОСОБИ_1, *висловіть свою позицію щодо правильності і повноти формулювання обвинувачення й формули кваліфікації. Які умови (передумови та підстави) звільнення передбачає ч. 5 ст. 110² КК? Чи встановлені ці умови у вказаній ухвалі?*

(Скорочено ухвалу наведено нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56329378>).

Справа № 640/1473/16-к

**УХВАЛА
іменем України**

03.03.2016 р.

Київський районний суд м. Харкова розглянувши клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності відносно ОСОБА_1, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.110-2 ч.1 КК, -

В С Т А Н О В И В:

З грудня 2014 року по листопад 2015 року директор ТОВ «СП Колумб», яке зареєстроване в м. Луганськ, ОСОБА_1, призначений на цю посаду згідно наказу № 8-к від 16.01.2013 року діючи умисно, здійснював *матеріальне забезпечення*, так званих самопроголошених

«ДНР» та «ЛНР», одним із основних завдань яких є зміна меж території та державного кордону України в спосіб, що суперечить порядку, встановленому Конституцією України.

Так, у період з грудня 2014 по листопад 2015 р. директор «СП «Колумб» ОСОБА_1, надавав вказівки підпорядкованим йому робітникам на виробництво і наступну реалізацію представникам «ЛНР» та «ДНР» символіки, бланків посвідчень, медалей, значків та іншого. При цьому за вказівкою ОСОБА_1 ТОВ «СП «Колумб» була виготовлена наступна продукція: значок «Лучший по профессии» в кількості 100 шт. на замовлення ГАІ «ЛНР»; посвідчення депутату «ЛНР» в кількості 500 шт. на замовлення апарату «ЛНР»; шевронів з символікою комендатури на військову форму у кількості 100, 500, 1000 шт.; георгіївські стрічки та прапори (біля 1000 шт.) для молодіжної організації «Мир Луганщины»; посвідчення депутату «ДНР» в кількості 100 шт. на замовлення апарату «ДНР»; медалі з символікою «Новоросси́я» з однієї сторони і «За відвагу» з іншої сторони.; вивіски з назвою органу та гербом самопроголошеної республіки «ЛНР» на замовлення апарату «ЛНР» та отримано оплату у розмірі 18 000 грн. Крім того, ТОВ «СП «Колумб» з липня 2015 року зареєстровано у так званому казначействі ЛНР та сплачує відповідні «податки» на рахунки незаконних фінансових установ ЛНР.

25.01.2016 ОСОБА_1 звернувся з заявою до Управління СБ України про звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, через те, що він із власної волі, добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомив в правоохоронний орган про відповідну незаконну діяльність, активно сприяв розкриттю злочину, яку він фінансував та не вчинив дії, що в яких немає складу іншого злочину.

Дії ОСОБА_1 органом досудового розслідування вірно кваліфіковані за ч.1 ст. 110-2 КК України, тобто фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України...

У Х В А Л И В :

ОСОБА_1 звільнити від кримінальної відповідальності, передбаченою ст. 110-2 ч.1 КК, а кримінальне провадження по обвинуваченню його за вказаною статтею КК – закрити на підставі ст. 110-2 ч.5 КК...

19. Досудовим слідством встановлено, що приватний підприємець і власник ресторану «Зірка» в м. Х. Курченко протягом серпня–грудня 2015 р. забезпечував у своєму ресторані безкоштовним триразовим харчуванням бойовиків терористичної організації «ДНР», що вартували на блокпостах міста Х. Було також встановлено, що Курченко надав 25 000 грн спонсорського внеску на закупівлю верстатного устаткування для друку міської газети, підпорядкованої місцевим органам «ДНР», випуски № 1 та № 2 якої містили заклики до зміни меж території на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Дії Курченка слідчим кваліфіковані за ч. 1 ст. 110² КК і за ч. 3 ст. 27, ч. 3 (повторно) ст. 110² КК.

Чи правильно кваліфіковані діяння Курченка? Відповідь обґрунтуйте.

Рекомендована література

1. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» / *Офіц. сайт Верхов. Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842

2. Гацелюк В.О. Кримінально-правова заборона фінансування сепаратизму в контексті вчення про криміналізацію суспільно небезпечних діянь. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 рр. в Україні*: матер. Міжнар. симпозіуму (24-25 жовт. 2014 р., м. Київ). С. 38–41.

3. Дудник М.С. Предмет злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт. С. 128–131.

4. Загинеїв З.А. Основні тенденції розвитку законодавчої техніки Кримінального кодексу України 2013 – 2014 років. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 рр. в Україні*: матер. Міжнар. симпозіуму (24-25 жовт. 2014 р., м. Київ). С. 60–63.

5. Луценко Ю.В. Окремі підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 110-2 КК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 21 жовт. 2016 р.). Харків: Право, 2016. Вип. 8. С. 116–119.

6. Олейніков Д. О. Зміст спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 110² КК України. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (8-9 жовт. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 321-324.

7. Плецький С.Ю. Історичні основи формування кримінально-правової відповідальності за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2015. № 4. С. 75–81.

8. Плецький С.Ю. Соціальна обумовленість криміналізації фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2015. № 3(49). С. 55–61.

9. Попович В. П. Проблеми застосування кримінальної відповідальності за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 рр. в Україні*: матер. міжнар. симпозіуму (24-25 жовт. 2014 р., м. Київ). С. 147–149.

10. Попович О.В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110² КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. С. 79–83.

11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» / *Офіц. сайт Верхов. Ради України*. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842.

12. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: монографія. Харків: Право, 2016. 286 с.

13. Рубашенко М.А., Салтиков С. Проблеми об'єктивної сторони фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 188–192.

14. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейников Д.О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

15. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. II) // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

16. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2) // *Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування*: монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

17. Федосєєв В.В. Щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовчій діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф (8-9 жовт. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 306–309.

18. Черный Р. Общественно опасное деяние в составе преступления, предусмотренного ст. 110² Уголовного кодекса Украины: проблемы толкования и совершенствования законодательства. *Legea si viata*. 2015. № 3/2. С. 99–103.

**Тема 6. Проблеми кваліфікації державної зради
(ст. 111 КК) та шпигунства (ст. 114 КК)**
(вирішення завдань і обговорення дискусійних питань)

Питання до обговорення

1. Загальна характеристика нормативних положень, передбачених статтями 111 і 114 КК. Проблеми кваліфікації державної зради і шпигунства за об'єктом та предметом злочину.

2. Проблеми кваліфікації державної зради і шпигунства за об'єктивною стороною злочину.

2.1. Зміст і особливості кваліфікації за об'єктивною стороною переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (ст. 111 КК).

2.2. Зміст та особливості кваліфікації за об'єктивною стороною передачі або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю (ст. 111 і ст. 114 КК).

2.3. Зміст і особливості кваліфікації за об'єктивною стороною надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ст. 111 КК).

3. Проблеми кваліфікації державної зради і шпигунства за суб'єктивною стороною злочину.

4. Проблеми кваліфікації державної зради і шпигунства за ознаками суб'єкта злочину.

5. Проблеми співвідношення державної зради (ч. 1 ст. 111 КК) і шпигунства (ч. 1 ст. 114 КК) між собою та із суміжними злочинами.

6. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111 КК і ч. 2 ст. 114 КК.

Розгляд *першого питання* треба почати із загального аналізу статей 111 і 114 КК, які мають однакову конструкцію: складаються з двох частин, у першій частині передбачаються ознаки складу злочину, у другій – спеціальний вид звільнення, хоча диференціація відповідальності відсутня. У цих статтях знайшов

своє яскраве вираження принцип наступності кримінального законодавства, оскільки дихотомічний поділ за суб'єктом шпигунства і виокремлення переходу на бік ворога й надання допомоги в проведенні підривної діяльності характерне й для КК УРСР 1960 р.

Далі слід встановити ознаки об'єкта злочину. Безпосередній об'єкт державної зради знаходиться в межах основ національної безпеки України, але разом з тим конкретизований у диспозиції ч. 1 ст. 111 КК указівкою на суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, державну, економічну й інформаційну безпеку України. При цьому наголос законодавця на основний безпосередній об'єкт державної зради не тільки визначає однойменну ознаку складу злочину, а й наповнює конкретним змістом предмет злочину (у разі шпигунства), об'єктивну сторону (спрямованість перелічених у ч. 1 ст. 111 КК форм злочину саме на ці об'єкти) та, як наслідок, й інтелектуально-вольові ознаки умислу. Необхідно звернути увагу на широкий обсяг цих об'єктів (зокрема, у контексті змісту «державної безпеки») і відсутність їх нормативного визначення. У зв'язку з цим рекомендується керуватися характером суспільної небезпечності злочинів, передбачених розділом I Особливої частини – спрямованість на «основи основ» національної безпеки.

Далі констатується, що шпигунство (ч. 1 ст. 114 КК) у цілому і державна зрада (ч. 1 ст. 111 КК) як складова шпигунства є предметними злочинами. Предмет – відомості, що становлять державну таємницю. У контексті встановлення цієї ознаки злочину необхідно звертатися до спеціальних нормативних актів, серед яких базовими є: закони України «Про інформацію» від 02.10.1992 р., «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р., «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р., а також Звід відомостей, що становлять державну таємницю (наказ СБУ № 440 від 12.08.2005 р.). Предметом злочину можуть бути лише відомості, які на час вчинення злочинних дій підпадали під ознаки відомостей, наведених у Зводі, і, причому, мова йде саме про відомості, а не документ чи інший предмет, що їх містить, який може лише певною мірою частині містити державну таємницю. При встановленні ознак предмета злочину слід пам'ятати про

спрямованість дій суб'єкта злочину на заподіяння шкоди охоронюваним об'єктам, а також про інформацію, яка не може бути віднесена до державної таємниці (ч.ч. 3 і 4 ст. 8 Закону «Про державну таємницю» з урахуванням практики Європейського суду з прав людини).

При відповіді на *друге питання* слід розглянути окремо кожну форму об'єктивної сторони цих злочинів. При цьому, виходячи із законодавчих особливостей опису об'єктивної сторони і системного тлумачення положень закону, державна зрада може бути вчинена в трьох альтернативних формах, як-от «перехід на бік ворога...», шпигунство і «надання допомоги...», а шпигунство (ч. 1 ст. 114 КК) – в двох формах (збирання відомостей та їх передача). У всіх формах злочин конструйований як з формальним складом (закінчений уже з моменту вчинення самого тільки діяння). Крім того, для всіх форм державної зради важливо також те, що вчинені діяння спрямовані на заподіяння шкоди відповідним об'єктам, указаним у ч. 1 ст. 111 КК.

1. Першою формою злочину є перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, тобто з об'єктивної сторони для цієї форми необхідно встановити не тільки суспільно небезпечне діяння – перехід на бік ворога, а й час учинення злочину – період воєнного стану та/ або період збройного конфлікту (остання ознака може інтерпретуватися і як обстановка вчинення злочину). Ці ознаки мають розглядатися в єдності і взаємозв'язку.

Перехід може мати як фізичну, так і інтелектуальну природу. Поняття «ворог» слід наповнювати конкретним змістом з урахуванням об'єктивно-предметних умов, у яких учинявся злочин. Дискусійним є питання про те, чи ворогом слід розглядати виключно іноземну державу, союз таких держав, іноземну організацію, чи ним може бути також і певна організація (утворення) у середині країни.

При аналізі темпоральних характеристик воєнного стану слід звертатися до Конституції України, законів України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. і «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. Із нормативним визначенням понять «збройний конфлікт» ситуація більш складна, оскільки

воно міститься фактично тільки у Воєнній доктрині України, проте не зрозуміло, чи з таким же самим змістом це поняття вживається і в ст. 111 КК. Крім того, у його трактуванні акцент зміщено на фактичне збройне протистояння між ворогуючими сторонами, тому саме цим і повинна визначатися темпоральна характеристика збройного конфлікту. Варто звернути увагу, що нормативні визначення термінів «воєнний стан» і «збройний конфлікт» дозволяють зробити висновок про їх введення (констатацію) як у разі конфлікту (нападу) ззовні, так і зсередини, водночас використання цього аргумента для розширення розуміння поняття «ворог» може призвести до визнання ворогом Українського народу окремої його частини.

2. З'ясування змісту й особливостей кваліфікації шпигунства передбачає насамперед аналіз його ознак, наведених у ч. 1 ст. 114 КК, які повною мірою (за винятком ознаки суб'єкта) характеризують шпигунство як форму державної зради. При цьому воно як закінчений злочин передбачає вчинення одного з двох діянь (формальний склад): а) передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, або б) збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Важливо детально проаналізувати зміст тих дій, які полягають у передачі і збиранні, і моменти їх закінчення, зокрема, момент закінчення передачі відомостей може бути пов'язаний як з безпосереднім одержанням адресатом, так і з створенням умов для ознайомлення. Збирання передбачає здобуття хоча б частини таких відомостей, а якщо дії були тільки спрямовані на їх здобуття, вчинене кваліфікується як замах.

У випадку передачі представникам іноземної держави певної інформації, яка не віднесена до державної таємниці, може мати місце така форма державної зради, як надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України.

3. Аналіз надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України як форми державної зради передбачає такі етапи:

– встановлення факту вчинення іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками підривної діяльності проти України. У КК відсутнє законодавче визначення підривної діяльності. Це означає, що зміст поняття «підривна діяльність» необхідно трактувати з урахуванням його місця в системі Особливої частини КК і його системних зв'язків з іншими положеннями КК. Зокрема, зі змісту ст. 111 КК випливає, що під підривною діяльністю у цій статті слід розуміти діяльність іноземної держави, іноземної організації або їх представників, спрямовану на заподіяння шкоди хоча б одному із таких об'єктів кримінально-правової охорони: 1) суверенітет України; 2) територіальна цілісність і недоторканність України; 3) обороноздатність України; 4) державна безпека України; 5) економічна безпека України; 6) інформаційна безпека України. Відповідно до ст. 11 КК така підривна діяльність характеризується ознакою суспільної небезпечності, тобто вона заподіяла або могла заподіяти істотну шкоду хоча б одному із зазначених у ст. 111 КК об'єктів кримінально-правової охорони.

Цю підривну діяльність (повністю чи частково) провадить відповідний «іноземний» суб'єкт. При цьому перелік цих суб'єктів наведено вичерпно: іноземна держава чи союз іноземних держав, іноземна організація (як офіційна, так і неофіційна). Питання про розширене тлумачення їх переліку і включення до них також і внутрішніх організацій (у т.ч. злочинних) є дискусійним. Представник іноземної держави (організації) – це особа, котра представляє її інтереси (як офіційно, так і де-факто), перебуває під її ефективним впливом, незалежно від її громадянства.

– встановлення того, що вчинення громадянином України дій, зазначених у ст. 110 КК, було умисною допомогою у веденні такої підривної діяльності. Насамперед це означає, що суб'єкт злочину надав допомогу іноземній державі (організації) чи її представнику як з власної ініціативи, так і за ініціативою цих адресатів. Форми надання такої допомоги можуть бути різними, проте якщо вони полягають лише в переході на бік ворога або шпигунстві, то вони кваліфікують як відповідні їм форми державної зради. У будь-якому разі надання допомоги вказаним

адресатам повинно бути пов'язане саме із веденням ними підривної за своїм характером діяльності проти України.

При цьому сама підривна діяльність, яка провадиться представником відповідного іноземного суб'єкта, не охоплюється ч. 1 ст. 111 КК і підлягає кваліфікації за окремими статтями КК, що передбачають відповідальність за її вчинення (напр., статті 109, 110, 113, 437 тощо).

Надання допомоги включає як вчинення дій, так і бездіяльність, що самі по собі з урахуванням ч. 2 ст. 11 КК є певним сприянням (розвитком, розгортанням, посиленням, підтриманням) підривної діяльності відповідних адресатів, а тому вчинення діянь зі створення умов для надання такої допомоги або безпосередньо спрямованих вже на її надання не належить до закінченого злочину і за відсутності ознак добровільної відмови (ст. 14) кваліфікується з посиланням на ч. 1 ст. 14 чи ч. 2 або ч. 3 ст. 15 КК.

Третє питання передбачає обговорення ознак суб'єктивної сторони розглядуваних злочинів, яка представлена виною у виді прямого умислу. При цьому у разі вчинення шпигунства у формі збирання відповідних відомостей обов'язковою ознакою такого збирання є мета передачі відомостей іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам. Невстановлення факту усвідомлення особою передачі відомостей відповідному адресату свідчить про відсутність ознак шпигунства, але вчинене може містити ознаки іншого складу злочину (напр., передбаченого ст. 328, 357, 361, 361², 422 та ін.). Доцільно також обговорити загальні правила кваліфікації у разі фактичної помилки винної особи, зокрема, стосовно суспільної небезпечності вчиненого (характеру діяння), адресату передачі відомостей тощо.

Обговорюючи *четверте питання*, необхідно згадати положення Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р., зокрема, стосовно порядку набуття й припинення громадянства і значення подвійного (чи полі-) громадянства. Визначальним є те, що суб'єкт державної зради і шпигунства є спеціальним, при цьому додаткових ознак суб'єкта зараховують: а) наявність чи відсутність громадянства певної країни,

б) за наявності громадянства (у тому числі декількох) відсутність або наявність громадянства України. При вирішенні питання про відповідальність у разі вчинення злочину у співучасті слід керуватися загальними правилами про відповідальність співучасників за злочини, суб'єкт учинення яких є спеціальним, а тому не виключені випадки, коли діяння виконавця та інших співучасників або ж навіть самих лише співвиконавців будуть кваліфікуватися за різними статтями (зокрема, за ст. 111, 114, 328 чи 422 КК).

Розгляд *п'ятого питання* слід почати зі з'ясування співвідношення між собою державної зради (ст. 111 КК) і шпигунства (ст. 114 КК). Указані злочини вважаються суміжними у зв'язку з тим, що однією з форм державної зради є шпигунство, однак простежується їх чітка відмінність за ознакою суб'єкта злочину. Разом із тим не виключається сукупність злочинів у разі зміни (втрати, набуття) особою громадянства у встановленому порядку, а у випадку співучасті співучасники можуть нести відповідальність за різними статтями залежно від змісту їх умислу.

Складним і не до кінця вирішеним залишається питання кваліфікації державної зради у формі «надання допомоги...» за сукупністю з іншими злочинами з урахуванням складнощів їх співвідношення. Загальне правило є таким: якщо відповідне «надання допомоги...», вчинене громадянином України, саме собою передбачене як самостійний (окремий) злочин, то виникає ідеальна сукупність злочинів (наприклад, якщо надання відповідної допомоги полягало у викраденні й наданні вогнепальної зброї представнику іноземної держави для здійснення підривної діяльності, то вчинене належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 263 та відповідною частиною ст. 262 КК). Проблемним же виглядає питання про співвідношення цієї форми державної зради з тими злочинами, основний безпосередній об'єкт яких співпадає з таким же об'єктом у державній зраді (суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна, інформаційна безпека). Буквальне й системне тлумачення вказує на те, що злочини, які можуть посягати на такі основні безпосередні об'єкти, передбачені лише розділом I

Особливої частини КК, а тому якщо надання громадянином України допомоги у проведенні підривної діяльності проти України виявилось тільки у вчиненні злочину проти тих основ національної безпеки України, що перелічені у ч. 1 ст. 111 КК, або в допомозі у їх вчиненні, то кримінально-правова оцінка його дій має бути розглянута в контексті можливого співвідношення загальної (ст. 111 КК) і спеціальних норм.

За особливостями об'єктивних і суб'єктивних ознак необхідно відмежовувати шпигунство (ст. 111 і 114 КК) від злочинів, відповідальність за вчинення яких настає за ст. 328 і 329 КК, що зумовлено спільністю предмета цих злочинів (відомості, що становлять державну таємницю – ст. 111, 114, 328 і документи, що її містять, – ст. 329 КК). Важливо, що за ст. 328 і 329 КК суб'єкт злочину може мати будь-яке громадянство, але при цьому характеризується додатковими ознаками (не є стороннім щодо предмета злочину). При цьому слід враховувати положення ч. 7 ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р., згідно з якою іноземцям і особам без громадянства доступ до державної таємниці надається у виняткових випадках на підставі міжнародних договорів України або письмового розпорядження Президента України. Конкуренція між статтями, які передбачають відповідальність за шпигунство, і ст. 328 КК неможлива, насамперед, у зв'язку з вказівкою законодавця у ст. 328 КК на негативну ознаку «за відсутності ознак державної зради або шпигунства» (реальна сукупність злочинів при цьому цілком можлива). Тобто кваліфікація за ст. 328 здійснюється за невстановлення факту усвідомлення суб'єктом цього злочину адресату одержання відомостей, вказаного у ст. ст. 111 і 114 КК. Принципово відрізняються шпигунство і втрата документів, що містять державну таємницю чи відповідних предметів (ст. 329 КК) суб'єктивною стороною, адже на відміну від шпигунства, яке вчиняється з прямим умислом і має чітку мету передачі відомостей вказаним у статтях суб'єктам, втрата документів передбачає виключно необережність до самої втрати як певного наслідку у вигляді виходу з володіння особи.

Подібним чином відмежовується шпигунство від злочинів, передбачених ст. 422 КК. Проте важливо також мати на увазі, що спеціальною й обов'язковою ознакою суб'єкта злочину за ст. 111 і 114 КК є наявність у особи (певного) громадянства, а за ст. 422 КК – ознаки суб'єкта військових злочинів (див. ч. 1–3 ст. 401 КК). Більш вузьким за обсягом є також предмет злочину за ст. 422 КК – відомості військового характеру, що становлять державну таємницю. Крім того, згідно з Законом про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями й особами без громадянства від 06.10.2015 р., зазначеним категоріям осіб було дозволено проходження військової служби добровільно (за контрактом) в ЗСУ, а їх статус прирівняний до військовослужбовців, однак у ч. 1 ст. 422 КК законодавець залишив незмінною негативну ознаку «за відсутності ознак державної зради», не передбачивши ще й відсутність ознак шпигунства.

Співвідношення ст. 330 КК зі статтями 111 і 114 КК також свідчить про неможливість їх конкуренції (зважаючи на формулювання негативної ознаки у диспозиції ч. 1 ст. 330 КК і різний статус таємної й службової інформації), тому вчинене особою діяння може бути кваліфіковане за ст. 330 тільки за відсутності ознак державної зради і шпигунства. Разом із тим, якщо частина інформації становить службову інформацію, що володіє ознаками, передбаченими ч. 1 ст. 330 КК, а частина – державну таємницю, то вчинене може кваліфікуватися за сукупності.

Шосте питання потребує спочатку висвітлення у загальних рисах питання юридичної природи і правових наслідків спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, а потім ретельного аналізу всіх умов (передумов і підстав) звільнення, передбачених ч. 2 ст. 111 та ч. 2 ст. 114 КК, у їх порівнянні. При цьому особливу увагу слід звернути на такі проблемні моменти, як: а) розуміння «добровільності» заяви (ч. 2 ст. 111) і повідомлення (ч. 2 ст. 114), б) «невчинення жодних дій на виконання отриманого завдання» (ч. 2 ст. 111 КК) у контексті співвідношення із виключенням відповідальності за ст. 17 КК, в) установлення умови «відвернення заподіяння шкоди інтересам України» (ч. 2 ст. 114 КК).

Завдання

20. Громадянин України Іванюк проходив військову службу у військовій частині м. Феодосія. Після окупації Криму і під час завершення процесу передислокації військових частин на материкову частину України Іванюк разом зі своїми товаришами вирішив залишитися у Криму. Він 15 квітня 2014 р. одержав паспорт громадянина РФ, а вже 29 квітня 2014 р. склав присягу на вірність РФ і вступив на військову службу до РФ, залишившись у Феодосійській частині.

У березні 2016 р. Іванюк був призначений на посаду заступника військового прокурора центрального гарнізону (м. Сімферополь). На цій посаді він, крім іншого, брав участь в організації проведення обшуків членів Меджлісу кримськотатарського народу.

Прокуратура АР Крим запідозрила Іванюка у вчиненні державної зради (ч. 1 ст. 111 КК), а саме переході на бік ворога й наданні допомоги у проведенні підривної діяльності проти інтересів України.

Оцініть запропоновану прокуратурою АР Крим формулу кваліфікації й формулювання обвинувачення на предмет наявності в діях Іванчука ознак державної зради.

21. Варіант А. Улітку 2014 р. громадянин України Варченко, перебуваючи в м. Павлоград, познайомився з громадянином Іваковським, який відреконувався представником «ДНР», й отримав від нього завдання за винагороду здійснювати збір інформації про блокпости Національної гвардії України й пересування українських військових на Ізюмському напрямку. Отримавши завдаток, Варченко поїхав до Ізюму, дорогою збираючи відповідну інформацію. Коли він уважно оглядав військову техніку й здійснював фотографування, його було затримано. Під час дачі пояснень про свої дії Варченко розповів все. З огляду на це був затриманий Іваковський, який виявився громадянином РФ.

Вирішіть питання про відповідальність Іваковського й Варченка.

Варіант Б. Заступник регіонального керівника відділу діловодства Національної гвардії лейтенант ОСОБА_1 збирав і передавав невстановленій слідством особі через інтернет-мережу інформацію про кількісний склад військових частин і з'єднань підрозділів Національної гвардії, планування діяльності цих підрозділів. У процесі слідства з'ясувалося, що ОСОБА_1 одержував за кожен порцію інформації значну суму коштів, які надходили на рахунок його батька ОСОБИ_2. Також було встановлено, що саме батько ОСОБИ_1, будучи колишнім військовослужбовцем і маючи тісні стосунки з керівництвом однієї з військової частини в РФ, вступив у злочинну змову, спрямовану на передачу РФ різноманітних відомостей, але оскільки ОСОБА_2 був звільнений з військової служби за станом здоров'я, то він вмовив свого сина ОСОБУ_1 збирати й надавати інформацію замість нього.

Вирішіть питання про відповідальність вказаних у варіанті Б. осіб.

22. Розгляньте ухвалу Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 344/16068/15-к від 03.12.2015 р. *Проаналізувавши описову частину ухвали, висловте свою позицію щодо формули кваліфікації дій ОСОБИ_3. Які умови (передумови та підстави) звільнення від кримінальної відповідальності передбачає ч. 2 ст. 111 КК? Чи встановлені ці умови у вказаній ухвалі? Які правові наслідки такого звільнення? Порівняйте умови звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені ч. 2 ст. 111 і ч. 2 ст. 114 КК, між собою.*

(У скороченій формі обвинувальний вирок наведено нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54023433>).

Справа № 344/16068/15-к

У Х В А Л А
іменем України

03 грудня 2015 року Івано-Франківський міський суд розглянувши клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 111 КК ОСОБА_3, за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого **ч.1 ст. 14, ч.1 ст. 111 КК**, -

В С Т А Н О В И В:

З матеріалів клопотання вбачається, що ОСОБА_3 вчинив умисні дії на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що виразилось в наданні іноземній державі агресору Російської Федерації та її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Уночі 06.06.2015 ОСОБА_3 під час приватної поїздки до РФ, після перетину україно-російського кордону через пункт пропуску «Козача Лопань» та проходження паспортного контролю на пункті пропуску «Долбіно» (Белгородська область) був знятий з потяга, яким він слідував та доставлений до адміністративної будівлі прикордонної служби ФСБ РФ, що розташована на залізничній станції «Белгород» РФ для проведення перевірки законності документів.

У ході перевірки співробітники ФСБ РФ *схилили ОСОБА_3 до співробітництва у формі надання різної допомоги ФСБ РФ, у тому числі у проведенні підривної діяльності проти України, збирання та передачі відомостей, що становлять державну таємницю тощо.*

На виконання вказівок співробітників ФСБ РФ 10.06.2015 року ОСОБА_3 надав інтерв'ю російському телеканалу «Россия-1», окремі матеріали які в подальшому були використані російською стороною для дискредитації діяльності органів влади України, громадських організацій, активних учасників Майдану та волонтерського руху.

Після цього, 22-25 червня 2015 року ОСОБА_3, діючи умисно, підписав письмове зобов'язання про нерозголошення способів і методів отримання інформації співробітниками ФСБ РФ, та з метою надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України *отримав від співробітника ФСБ РФ завдання щодо збору інформації стосовно посадових осіб місцевих органів державної влади, правоохо-*

ронних органів, керівництва військових частин, які дислокуються на території Івано-Франківської області, діяльності представників «Правого сектору», їх планів та намірів, каналів постачання летальної зброї та джерел фінансування, а також діяльності на території Західної України національних меншин, зокрема угорців, поляків та румунів.

ОСОБА_3 погодився співпрацювати з органами ФСБ РФ без наміру реалізовувати отримане завдання на території України. Однак, прибувши 12.07.2015 на територію України, останній на виконання завдання іноземної держави та її представників ніяких дій не вчинив і у вересні 2015 року добровільно заявив органам державної влади – СБУ в Івано-Франківській обл. про свій зв'язок з ними та про отримане злочинне завдання, усвідомлюючи можливість вчинення злочину.

Як убачається з матеріалів клопотання, ОСОБА_3, дав згоду на вчинення умисних дій на шкоду суверенітету обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що виразилось в наданні іноземній державі агресору РФ та її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, тобто вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 14, ч.1 ст. 111 КК.

Ураховуючи, що ОСОБА_3, маючи можливість співпрацювати з органами ФСБ Російської Федерації, за власним бажанням, добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане злочинне завдання, щиро розкався у вчиненому, активно сприяв розкриттю злочину, внаслідок злочинних дій підозрюваного тяжких наслідків не наступило, підозрюваний надав свою письмову згоду про звільнення його від кримінальної відповідальності, суд вважає, що ОСОБА_3 може бути звільнений від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 111 КК України на підставі ч. 2 ст. 111 КК України, а кримінальне провадження відносно нього підлягає закриттю...

П О С Т А Н О В И В:

Клопотання прокурора Івано-Франківської області – задовольнити (...)

Рекомендована література

1. Баулін Ю.В. Спеціальний вид звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бю-*

летень. Вип. 9. Київ: КІВС, 2004. С. 21–29.

2. Брич Л.П. Значення негативних ознак як розмежувальних ознак складів злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична*. Вип. 3. 2007. С. 298–309.

3. Демидова Л.М. Кримінально-правова оцінка умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* Харків: Право, 2014. Вип. 28. С. 79–88.

4. Загиней З. Надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України як спосіб вчинення державної зради. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. №1 (47). С. 86–101.

5. Загиней З. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із вчиненням державної зради: проблеми тлумачення та правозастосування. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. №1 (47). С. 62–68.

6. Зайцев О.В., Філіпенко В.Р. Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту як одна з форм учинення державної зради. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. №1 (77). С. 53–63.

7. Кончук Н.С. Об'єкт складу злочину «державна зрада». *Європейські перспективи*. 2015. №4. С. 98–95.

8. Кончук Н.С. Перехід на бік ворога як форма державної зради. *Наше право*. 2015. №4. С. 89–103.

9. Луценко Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: *монографія*. Харків: Право, 2015. 200 с.

10. Рубашенко М.А. Деякі проблеми кваліфікації діянь посадових та службових осіб незаконно створених органів на тимчасово окупованих територіях. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 27 травня 2016 р.)*. Харків: Право, 2016. Вип. 7. С. 327–331.

11. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за

колабораціонізм за чинним КК України. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2016 р.)*. Харків: Право, 2016. С. 328–331.

12. Рябчук В.Н. Государственная измена и шпионаж: *монографія*. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2007. 1102 с.

13. Семенюк О.Г. Юридичне значення спеціальної мети при вчиненні державної зради у формі шпигунства. *Судова апеляція*. 2016. №4 (45). С. 62–71.

14. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

15. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: *навч. посібник*. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

16. Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. II) // Кримінальне право України. Особлива частина: *підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна*. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

17. Тацій В.Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2) // Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

18. Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України (гл. 3) // Кримінальне право (Особлива частина): *підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського*. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. С. 52–62.

19. Хряпінський П.В. Правові функції приписів Особливої частини Кримінального кодексу України щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Держава та регіони. Сер.: Право*. 2016. № 1. С. 52–59.

20. Чорний Р.Л. Актуальні проблеми кримінально-

правової охорони безпеки держави в інформаційній сфері. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2013. Вип. 660. С. 139–143.

21. Чорний Р.Л. Кримінально-правові проблеми матеріальності відомостей, що становлять державну таємницю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. Вип. 27. Том. 3. С. 76–81.

22. Чорний Р.Л. Суспільно небезпечне діяння у складі шпигунства: проблемні питання тлумачення і вдосконалення законодавства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 188–192.

23. Чорний Р.Л. Теоретико-прикладні аспекти удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за шпигунство і державну зраду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №2. С. 295–298.

24. Шлапаченко В.М. Кримінальна відповідальність за шпигунство: *монографія*. Київ: Нац. акад. СБУ, 2015. 348 с.

25. Шлапаченко В.М. Шляхи удосконалення кримінальної відповідальності за шпигунство у формі збирання (ст. 114 КК України). *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2014. № 1 (14). С. 84–94.

26. Юшко В.О. Процесуальний порядок застосування слідчими СБ України спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності в кримінальному провадженні. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матер. пост. діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 21 жовт. 2016 р.)*. Х.: Право, 2016. Вип. 8. С. 140–146.

Тема 7. Проблеми кваліфікації диверсії (ст. 113 КК) (вирішення завдань і обговорення дискусійних питань)

Питання до обговорення

1. Загальна характеристика диверсії.
2. Проблеми встановлення об'єкта і предмета диверсії та їх значення для кваліфікації.

3. Проблеми кваліфікації диверсії за об'єктивною стороною злочину:

– учинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю, масове отруєння, поширення епідемії;

– учинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення;

– учинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, поширення епізоотій чи епіфітотій.

4. Проблеми кваліфікації диверсії за суб'єктивними ознаками злочину.

5. Проблеми співвідношення диверсії (ст. 113 КК) із суміжними злочинами.

Розгляд *першого питання* слід розпочати узагальненого аналізу конструктивних особливостей складу диверсії і ст. 113 КК, що передбачає відповідальність за її вчинення. При цьому варто звернути увагу на превалювання у складі диверсії суб'єктивних ознак над об'єктивними, як і для більшості злочинів проти основ національної безпеки України.

Висвітлюючи *друге питання*, спершу треба з'ясувати, що є об'єктом диверсії. Суспільні відносини, поставлені під охорону ст. 113 КК, визначаються, по-перше, виходячи із диспозиції цієї статті, яка вказує на спрямованість діянь, що в ній передбачені, на заподіяння конкретизованих наслідків (напр., масове знищення людей, важливих оборонних об'єктів, поширення епізоотій тощо), а по-друге, з урахуванням особливостей родового об'єкта злочинів, розміщених у розділі I Особливої частини КК як «основи основ» національної безпеки. Специфіка безпосереднього об'єкта диверсії полягає в його неоднорідності (багатооб'єктності). Більшість форм об'єктивної сторони характеризується також додатковим (обов'язковим чи факультативним) об'єктом.

На окрему увагу заслуговує предмет диверсії, що визначається шляхом аналізу диспозиції статті й виступає конститутивною ознакою злочину, вчинюваного в окремих формах. Та-

кими предметами залежно від форми вчинення злочину є: а) об'єкти, що мають важливе оборонне чи народногосподарське значення; б) об'єкти радіоактивного забруднення; в) тварини й рослини. Розуміння об'єктів важливого оборонного й народногосподарського значення ускладнено відсутністю їх нормативно закріпленої дефініції. При визначенні об'єктів як таких, що мають відповідне важливе значення, слід враховувати, що вони мусять характеризуватися сукупністю ознак: фізичних – їх матеріальність і здатність бути зруйнованими чи пошкодженими, соціальних – важливість для основ національної економіки й оборони України; юридичних – визначеність у диспозиції КК.

Третє питання потребує з'ясування і встановлення особливостей кожної форми об'єктивної сторони злочину окремо. При цьому питання про кількість законодавчих форм залишається дискусійним. У будь-якому разі об'єктивна сторона диверсії представлена лише однією ознакою об'єктивної сторони – діянням у формі активної поведінки, тобто дій, які зовні можуть полягати у вчиненні вибухів, підпалів або інших дій. Зрозуміло, що ці дії спрямовані на: а) масове знищення людей, б) заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю, в) зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, г) радіоактивне забруднення, г) масове отруєння, д) поширення епідемій, е) епізоотій чи є) епіфітотій. Указані форми вчинення злочину є самостійними (альтернативними), однак не виключено, що злочин може бути спрямований на кілька об'єктів одночасно, а тому існує змога кваліфікувати вчинене за кількома формами диверсії одночасно.

Особливості законодавчих формулювань, використаних у ст. 113 КК, вказують на усічену конструкцію складу злочину. Для закінчення злочину достатньо вчинення вибуху, підпалу або інших дій, які лише спрямовані на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень тощо, однак настання таких наслідків, як і досягнення мети – ослаблення держави не є обов'язковим для кваліфікації диверсії (хоча й враховується при призначенні покарання та/або потребує додаткової кваліфікації за сукупності злочинів). Разом із тим діяння можна квалі-

фікувати як замах на диверсію чи готування до неї.

Відповідь на *четверте питання* передбачає, насамперед, окреслення обов'язкових суб'єктивних ознак диверсії. При цьому суб'єктом диверсії є фізична осудна особа, яка досягла чотирнадцятирічного віку. Суб'єктивна сторона диверсії характеризується прямим умислом і метою – ослаблення держави, установлення якої на практиці вбачається можливим виключно на підставі врахування усіх фактичних обставин справи.

Обговорюючи *п'яте питання*, необхідно передусім зупинитися на тому, що в аспекті чинної редакції ст. 113 КК виникають складнощі при відмежуванні диверсії від багатьох інших злочинів, зокрема, злочинів проти власності, проти довкілля, проти громадської безпеки, у сфері забезпечення безпеки руху й експлуатації транспорту, проти здоров'я населення, проти миру і безпеки людства. Для того, щоб відрізнити диверсію від цих злочинів, необхідно перш за все ретельно дослідити всі обставини вчиненого в сукупності, на підставі чого робиться висновок про наявність або відсутність мети ослаблення держави, яка нині є визначальною відмежувальною ознакою. При цьому недостатньо лише констатувати вчинення особою дій з прямим умислом: усвідомлення спрямованості дій на відповідні основи національної безпеки України та бажання їх учинення. Мета ослаблення держави як усвідомлюваний винною особою бажаний (кінцевий чи проміжний) результат її дій, незалежно від мотивації (користь, ненависть до держави, відстоювання поглядів та ін.) – самостійна конститутивна суб'єктивна ознака. Слід зауважити, що ослаблення держави як кінцевий результат передбачає заподіяння серйозної (істотної) шкоди найважливішим сферам життєдіяльності держави.

Завдання

23. Розгляньте обвинувальні вироки Жовтневого районного суду м. Харкова у справі № 639/8071/15-к від 18.09.2015 р. та Орджонікідзевського районного суду міста Харкова у справі № 644/9510/15-к від 05.10.2015 р. Порівняйте фактичні обставини цих справ, викладені в описових частинах, і формулюван-

ня обвинувачення й формули кваліфікації.

Дайте аргументований висновок щодо правильності формули кваліфікації й формулювання обвинувачення в цих справах. Чи необхідна додаткова кваліфікація за ст. 194 КК, 258 КК, 270-1 КК, 277 КК та ін. у разі, якщо при вчиненні диверсії винні особи доводять свій умисел до кінця (вчиняють вибух, знищують важливі об'єкти тощо)?

(У скороченій формі обвинувальні вирокі наведені нижче. Їх повні версії див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51927554> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50573170>).

Вирок 1

Справа № 639/8071/15- к

ВИРОК іменем України

18 вересня 2015

Жовтневий район. суд м. Харкова, розглянувши обвинувальний акт за обвинуваченням **ОСОБА_1** у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого **ч. 2 ст. 15, ст. 113 КК**, -

встановив:

ОСОБА_1, будучи активним прибічником ідеї створення так званої «Новоросії», тобто не передбаченого законодавством України державного утворення, створеного за рахунок, зокрема Харківської, Донецької та Луганської областей, які мали б бути в односторонньому порядку визнані в якості незалежної держави, прийняв рішення на проведення дій, спрямованих на дестабілізацію обстановки в Харківській області, а саме вчинення вибухів, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення.

З метою вчинення зазначених дій, **ОСОБА_1** звернувся до громадянина України **ОСОБА_3**, для підшукування знарядь для вчинення запланованого ним вибуху. 09.07.2015 р. до УСБУ в Харківській області звернувся громадянин України **ОСОБА_3**, який повідомив, що до нього звернувся з проханням підшукати знаряддя та засоби для вчинення вибуху невідомий громадянин, встановлений при перевірочних заходах як **ОСОБА_1**.

У зв'язку із цим було прийнято рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії (далі – НСРД): контроль за вчиненням злочину спеціальний слідчий експеримент, який мав полягати в підготованні несправжнього (імітаційного) засобу, який за своїми зовнішніми ознаками повинен був нагадувати вибухівку з приєднаним до нього засобом ініціювання вибуху, а саме: мобільним телефоном, та подальшому врученні його ОСОБА_1 для запобігання вчинення ним особливо тяжкого злочину та попередження настання особливо тяжких наслідків.

Надалі, 10.07.2015 р. о 13 год. 00 хв. ОСОБА_1 зустрівся із ОСОБА_3, на набережній річки Лопань в районі Благовіщенського кафедрального собору м. Харкова. У ході даної зустрічі ОСОБА_1 повідомив ОСОБА_3 усі деталі розробленого ним злочинного плану вчинення диверсії, зазначивши при цьому обране ним особисто місце. З метою розроблення усіх деталей здійснення диверсії, ОСОБА_1 та ОСОБА_3 11.07.2015 р. було проведено розвідку на місцевості обраного ОСОБА_1 місця закладки вибухівки для вчинення подальшого вибуху, а саме: стрілочний перевід № 118, що з'єднує колії № 10 та 12 парку «Н» станції Харків-Пасажи́рський.

У рамках вищевказаної НСРД, 14.07.2015 р. о 00 год. 05 хв. ОСОБА_3 співробітниками УСБУ в Харківській обл. було передано імітаційний засіб (далі «вибуховий пристрій»). Для запобігання вчинення ОСОБА_1 диверсії, 14.07.2015 р. о 02 год. 05 хв. ОСОБА_3 біля заправки «Shell» передав ОСОБА_1 «вибуховий пристрій», про несправжність якого останній не був повідомлений. Після чого, для реалізації свого злочинного плану, ОСОБА_1 о 02 год. 30 хв. 14.07.2015 року здійснив закладку вибухового пристрою під стрілочний перевід № 118, що з'єднує колії № 10 та 12 парку «Н» станції Харків-Пасажи́рський (783 км.) з метою його підризу. У подальшому, ОСОБА_1 відійшов на безпечну відстань від місця закладки вибухового пристрою для проведення ініціювання вибуху за допомогою мобільного телефону. Однак зазначені злочинні дії ОСОБА_1 не були доведені ним до кінця, у зв'язку з тим, що він був затриманий на місці події співробітниками УСБУ в Харківській області (...)

у х в а л и в :

ОСОБА_1 визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого **ч. 2 ст. 15, ст. 113 КК України**, та призначити йому покарання із застосуванням ст. 69 КК України у вигляді **6 років позбавлення волі без конфіскації майна (...)**

Вирок 2

Справа № 644/9510/15-к

ВИРОК іменем України

05 жовтня 2015 р.

Орджонікідзевський районний суд міста Харкова, розглянувши кримінальну справу відносно **ОСОБА_3**, обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого **ч. 2 ст. 15, ст. 113 КК**, -

В С Т А Н О В И В:

У період з лютого 2014 р. по червень 2015 р., перебуваючи у м. Харкові, у **ОСОБА_3**, який будучи активним причетником ідеї створення так званої «Новоросії», до складу якої, на його думку, повинні входити окрім Донецької та Луганської областей, ще й Харківська область, виник злочинний умисел на проведення дій, спрямованих на послаблення обороноздатності Збройних Сил України, а саме вчинення вибухів, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе оборонне значення.

З метою реалізації вказаного злочинного умислу, **ОСОБА_3** звернувся до громадянина України **ОСОБА_4**, для підшукування знарядь для вчинення вищевказаних вибухів. Продовжуючи реалізацію злочинного умислу, **ОСОБА_3** отримав від **ОСОБА_4** під виглядом вибухових пристроїв імітаційний засіб вибухового пристрою. При цьому, про несправжність вибухового пристрою **ОСОБА_3** не був повідомлений.

Після чого, **ОСОБА_3** з метою реалізації свого злочинного умислу обрав об'єкт, що має важливе оборонне значення, а саме військову частину А1361, на якій здійснюється зберігання паливно-мастильних матеріалів для потреб військових частин, задіяних в антитерористичній операції, а також обрав дату вчинення вибуху 03.06.2015 р..

Реалізуючи свій злочинний умисел, **ОСОБА_3** близько 02:00 год. 03.06.2015 здійснив закладку вищевказаного вибухового пристрою, будучи впевненим, що зазначений вибуховий пристрій є справжнім, безпосередньо на залізничній колії – під'їзних шляхів до військової частини А1361, на відстані приблизно 100 метрів до вказаної військової частини.

Після чого **ОСОБА_3** відійшов на безпечну відстань від місця

встановлення вибухового пристрою та для ініціювання вибуху здійснив о 02:01 год. телефонний дзвінок з мобільного телефону №1 на мобільний телефон №2, прикріплений на вибуховому пристрої як детонатора. Однак зазначені злочинні дії ОСОБА_3 не були доведені до кінця з причин, які не залежали від його волі, оскільки він був затриманий на місці події співробітниками УСБУ в Харківській області, безпосередньо після закладання «вибухового пристрою» та здійснення дзвінка із свого мобільного телефону №1 на мобільний телефон №2, що прикріплений на «вибуховий пристрій».

... ОСОБА_3 надав пояснення, що розумів, що вибух, який він намагався вчинити був спрямований на пошкодження об'єкту оборонного значення, та ці його (ОСОБА_3) дії пов'язані з метою ослаблення державних інтересів України ...

ухвалив:

ОСОБА_3 визнати винуватим за **ч. 2 ст. 15, ст. 113 КК** і призначити йому покарання із застосуванням ст. 69 КК – 5 років позбавлення волі (...)

24. Розгляньте обвинувальний вирок Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 14.12.2016 р. у справі № 628/3295/15-к. Висловіть свою думку щодо правильності кваліфікації дії ОСОБА_2 (наведіть аргументи «за» та «проти»). Як співвідносяться між собою диверсія і терористичний акт?

(У скороченій формі обвинувальний вирок наведений нижче. Його повна версія – див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63399437>).

Справа №628/3295/15-к

**ВИРОК
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

14 грудня 2016 року

*Куп'янський міськрайон. суд Харківської обл., розглянувши кримінальне провадження відносно ОСОБА_2, у скоєнні злочину, передбаченого **ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 258 КК**, -*

В С Т А Н О В И В :

ОСОБА_2, за невстановлених досудовим та судовим слідством обставин, маючи проросійські погляди й не підтримуючи проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, з метою перешкоджання законній діяльності ЗСУ, порушення громадської безпеки, залякування населення та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, прийняв рішення на здійснення дій, спрямованих на дестабілізацію обстановки в Харківській області, а саме вчинення вибухів, спрямованих на зруйнування об'єктів залізничної дороги, розташованих у Куп'янському районі.

ОСОБА_2, реалізуючи свій злочинний умисел, підшукав співучасника, а саме раніше йому відомого ОСОБА_4, та звернувся до нього із проханням посприяти у вчиненні вибухів, спрямованих на порушення громадської безпеки, залякування населення та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, дестабілізацію обстановки. У подальшому ОСОБА_2 на транспортному засобі під керуванням ОСОБА_4, який на той час достовірно не усвідомлював про злочинні наміри ОСОБА_2, попередньо обрав місце вчинення злочину – колію на залізничному мосту, що проходить над р. Піщанка.

У свою чергу ОСОБА_4, звернувся до УСБ України в Харківській області та повідомив про наміри останнього. У результаті цього ОСОБА_4 в подальшому було залучено до проведення негласної слідчої дії – контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту.

Надалі ОСОБА_2, продовжуючи реалізацію злочинного наміру, спрямованого на вчинення вибухів, з метою порушення громадської безпеки, залякування населення та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, дестабілізацію обстановки в Харківській області, зустрівся із ОСОБА_4 та в ході бесіди, яка відбулась між ними, повідомив останньому деталі вчинення теракту. При цьому ОСОБА_4 відповів, що має можливість дістати зброя для вчинення злочину – саморобний вибуховий пристрій.

Того ж дня, приблизно о 22 год. 19 хв. ОСОБА_4 під час контролю за вчиненням злочину з використанням несправжніх (імітаційних) засобів приїхав на автомобілі до місця проживання ОСОБА_2. ОСОБА_2 приблизно о 23 год., продовжуючи реалізацію злочинного наміру, спрямованого на здійснення вибуху, спрямованого на порушення громадської безпеки, залякування населення та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, дестабілізацію обстановки в Харківській області, спільно з ОСОБА_4, взявши з собою імітаційний вибуховий пристрій, попрямували до залізничного

моста, попередньо ОСОБА_4 надав ОСОБА_2 мобільний телефон з SIM-карткою з абонентським номером «НОМЕР_2». При цьому ОСОБА_4 повідомив ОСОБА_6, що дзвінок з означеного мобільного телефону на абонентський номер «НОМЕР_3», підписаний у контактній книзі як «М», має ініціювати вибуховий пристрій. У подальшому, безпосередньо перед в'їздом на залізничний міст, ОСОБА_2 відкинув пласт гравію під однією із залізничних колій та заклав вибуховий пристрій у вигляді штатної протитанкової армійської міни ТМ-62М (несправжній імітаційний засіб) з приєднаним до неї мобільним телефоном.

Після цього ОСОБА_2 та ОСОБА_4 вирушили в зворотному напрямку до автомобіля, здійснивши приблизно о 23 год. 32 хв. телефонний дзвінок з абонентським номером «НОМЕР_2» на абонентський «НОМЕР_3», підписаний у контактній книзі як «М», з метою ініціювання вибухового пристрою. Однак в рамках проведення негласної слідчої дії – контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту ОСОБА_2 відразу ж було затримано на місці події співробітниками СБУ. (...)

Окрім визнання своєї вини обвинуваченим ОСОБА_2, його винність у вчиненні вказаного кримінального правопорушення підтверджується наступними доказами:

- поясненнями у судовому засіданні свідка ОСОБА_4, який пояснив, що з ОСОБА_2 знайомий з 2008-2009 р.р., на початку березня 2015 року, він з ОСОБА_2 сидів випивав, в ході бесіди ОСОБА_2 почав розмову про те, що «на Донбасі війна йде, наших хлопців б'ють». Під час такої розмови ОСОБА_2 запропонував підірвати міст. Однак він (ОСОБА_4) не надав значення даній розмові. У кінці травня ОСОБА_2 запропонував проїхатися по Куп'янському районі оглянути місцевість, та запропонував коли буде проходити військовий потяг, пустити його під укіс, щоб не доїхав до Донецька або Луганська. ОСОБА_2 казав, що там великий укіс і швидкість потяга велика, тому «поїзд хороше кувьркется». (...)

у х в а л и л а :

ОСОБА_2 визнати винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого **ч.2 ст. 15, ч. 1 ст. 258 КК**, та призначити покарання із застосуванням ст. 69 КК, у вигляді 3 років 20 днів позбавлення волі без конфіскації майна. (...)

25. Керівний склад (5 осіб) військової частини Х., на території якої розташовувалися склади з боєприпасами, за попередньою змовою із окремими військовослужбовцями, які виконували обов'язки із охорони й забезпечення схоронності боєприпасів, заволоділи і збули боєприпаси на суму 3 млн 500 тис. грн. Знаючи про плани Міністерства оборони провести масштабну позапланову перевірку, вказані особи вирішили підірвати Південно-Західну частину військового складу з метою імітації діяльності підричних груп зовнішнього ворога й ліквідації доказів своїх злочинних дій. На реалізацію цього умислу вони підпалили частину складу, унаслідок чого державі було заподіяно збитки на суму понад 250 млн грн, а кілька мешканців навколишніх сіл отримали легкі й середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Кваліфікуйте дії цих осіб. Яке значення при кваліфікації диверсії має суб'єктивна сторона складу злочину?

Рекомендована література

1. Брящей Р.І., Клименко О.А. Актуальні питання кваліфікації та розмежування терористичного акту та диверсії за КК України. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: сатн, проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: ДДУВС, 2016. С.141–145.

2. Гізімчук С.В. Про питання про конституційні засади кримінальної відповідальності за посягання на основи національної безпеки України. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт, 2017. С. 28–33.

3. Климосюк А. С. Безпосередній об'єкт диверсії (стаття 113 КК України). *Проблеми законності*. 2017. Вип. 137. С. 101–112.

4. Климосюк А. С. Інформація як предмет диверсії (ст. 113 КК України). *Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, НАУ, 24 лют. 2017 р. Том I. Тернопіль: Вектор, 2017. С. 296–298.

5. Климосюк А. С. Про кримінально-правову характеристику предметів диверсії та необхідність удосконалення їх законодавчого формулювання в статті 113 КК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5. Том 2. С. 101–106.

6. Климосюк А.С. Концептуальні підходи до визначення безпосереднього об'єкта диверсії (ст. 113 КК України). *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт, 2017. С. 135–139.

7. Климосюк А.С. Про життя і здоров'я людей як об'єкти національної безпеки України та їх охорону за ст. 113 КК України. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2017р.). Харків: Право, 2017. С. 531–533.

8. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

9. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посібник. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

10. Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розділ II) // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

11. Тацій В.Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2) // Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

12. Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України (гл. 3) // Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. С. 52–62.

13. Чорний Р.Л. Відповідальність за диверсію: проблеми нормативного закріплення за КК України. *Науковий вісник Уж-*

городського національного університету. Серія ПРАВО. 2013. Вип. 21. Ч. II. Т. 3. С. 100–103.

14. Чорний Р.Л. Проблеми визначення основного безпосереднього об'єкта злочинів проти безпеки держави в економічній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2013. Вип. 20. Ч. II. Т. 3. С.82–85.

15. Чорний Р.Л. Соціальні ознаки предмета складу диверсії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 89–93.

Тема 8. Проблеми кваліфікації посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК)
(вирішення завдань та обговорення дискусійних питань)

Питання до обговорення

1. Посягання на життя державного чи громадського діяча в системі Особливої частини КК України. Загальна характеристика складу злочину.

2. Об'єкт і потерпілий при посяганні на життя державного чи громадського діяча, їх значення для кваліфікації.

3. Проблеми кваліфікації посягання на життя державного чи громадського діяча за об'єктивною стороною злочину.

4. Проблеми кваліфікації посягання на життя державного чи громадського діяча за суб'єктивними ознаками злочину.

5. Проблеми співвідношення посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК) із суміжними злочинами.

Під час відповіді на *перше питання* треба узагальнено розглянути посягання на життя державного чи громадського діяча в кількох підсистемах чинного КК України: а) злочинів проти основ національної безпеки України (ст. 109 – 114¹ КК), б) посягань на життя людини (ст. 112, 115, 116, 118, 348, 348¹, 379, 400, 404, 443 КК), в) посягань, потерпілим від яких виступає державний чи громадський діяч (ст. 112, 345, 346, 347, 348, 350,

352, 377–379 КК). При цьому даний злочин може бути учиненим на реалізацію іншого умисного злочину (напр., передбаченого ст. 109 чи 110 КК), що вимагає кваліфікації за сукупністю. Також доцільно простежити зміни до цієї статті за період з 2014 р. і по нині. Розширення переліку потерпілих за рахунок осіб, які залучені до сфери здійснення правосуддя та боротьби з корупцією, відображає тенденції сучасної кримінально-правової політики в Україні.

Висвітлюючи *друге питання*, спершу слід з'ясувати, що визначається об'єктом злочину. Виходячи із диспозиції ст. 112 КК діяння, передбачені в ній, спрямовані на заподіяння смерті спеціальному потерпілому у зв'язку саме з його діяльністю, яка нерозривно пов'язана з родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом I Особливої частини КК як «основи основ» національної безпеки. У зв'язку з цим основним безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини щодо забезпечення нормального функціонування політичної системи, гілок й інститутів державної влади. Додатковим (але не другорядним) обов'язковим об'єктом виступають суспільні відносини щодо охорони життя людини.

Далі слід зупинитися на тому, що специфічною ознакою складу посягання на життя державного чи громадського діяча є потерпілий від злочину. При цьому у статті згадані узагальнені назви груп потерпілих: а) державний діяч (перелік посад вичерпно зазначається в диспозиції статті), б) громадський діяч (керівник будь-якої політичної партії). Остання група законодавцем іменується невдало, зважаючи на розмежування згідно з чинним законодавством понять «громадська організація» й «політична партія». Важливо, що потерпілим від цього злочину є особа, котра перебувала на відповідній посаді або була керівником політичної партії: а) під час вчинення злочину, б) у будь-який час до вчинення злочину. На відміну від спеціальних видів посягань на життя, передбачених в інших статтях КК, близькі родичі не є потерпілими за ст. 112 КК.

Відповідь на *третє питання* передбачає розгляд об'єктивної сторони цього злочину. Отже, передусім необхідно зосередитися на змісті наскрізного терміна «посягання», формах

об'єктивної сторони злочину й моменті закінчення злочину. Спираючись на системне тлумачення словосполучення «посягання на життя», що неодноразово використано в Особливій частині КК шляхом визначення його як убивства або замаху на вбивство (див. напр., ст. 348, 379, 400, 443 КК), слід акцентувати на тому, що посягання може набувати двох форм: 1) замах на вбивство; 2) вбивство. Обидві ці форми передбачають учинення суспільно небезпечного діяння – дії (фізичної чи інформаційної) або бездіяльності. Для другої форми необхідно встановити суспільно небезпечний наслідок – смерть людини, а також причинно-наслідковий зв'язок між діянням і цим наслідком. Відповідно, у першій формі злочин сконструйовано усічено, а тому він уважається закінченим уже з моменту вчинення дій, безпосередньо спрямованих на протиправне заподіяння смерті іншій особі, яка при цьому є потерпілим від цього злочину, у другій – як з матеріальним складом (момент закінчення зумовлений настанням суспільно небезпечного наслідку). Злочин же у цілому треба розглядати як такий, що має усічений склад, з огляду на що йому притаманні особливості (винятки) щодо застосування окремих інститутів Загальної частини КК (наприклад, у контексті положень ст. 16, 17, 31 і 68 КК). Оскільки форми вчинення цього злочину полягають в умисному вбивстві й замаху на нього, то для встановлення загальних для всіх видів вбивств ознак, необхідно також проаналізувати ч. 1 ст. 115 КК і роз'яснення ПВСУ у постанові від 07.02.2003 р. № 2.

Готуючись до висвітлення *четвертого питання*, треба окреслити обов'язкові суб'єктивні ознаки посягання на життя державного чи громадського діяча. При цьому суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що досягла чотирнадцятирічного віку (загальний суб'єкт, «знижений вік»); суб'єктивна сторона характеризується умислом і мотивом убивства (замаху на вбивство) у зв'язку з державною чи громадською діяльністю потерпілого.

Слід пам'ятати, що при встановленні мотиву варто виходити з такого:

1) його зміст зумовлений зв'язком діяння винного з діяльністю потерпілого, а тому за критерієм співставлення часу

вчинення діяння і виконання потерпілим державної чи громадської діяльності відповідний мотив може бути трьох різновидів: а) попередити (запобігти) відповідній законній діяльності з боку потерпілого; б) припинити (зупинити) або іншим чином безпосередньо перешкодити вже здійснюваній діяльності потерпілого; в) помста (відплата) за вже здійснену таку діяльність;

2) зазначена діяльність потерпілого має бути законною;

3) діяльність, у зв'язку із проведенням якої посягають на життя потерпілого, є не тільки законною, а й носить саме державницький або політичний (громадський) характер, тобто пов'язана з виконанням функцій і завдань, що ставляться перед ним Конституцією та законами України.

Обговорюючи *п'яте питання*, спочатку слід зосередитися на проблемах співвідношення злочину, передбаченого ст. 112 КК, зі злочином, відповідальність за вчинення якого настає за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК. Між указаними нормами виникає конкуренція спеціальної й загальної норм: у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК мова йдеться про законну службову діяльність будь-якої службової особи й законну громадську діяльність будь-якого громадянина, а в ст. 112 – про державну і громадську діяльність вищого переліку потерпілих. Загальність п. 8 ч. 2 ст. 115 КК проявляється в ширшому: 1) колі потерпілих, 2) описі їх діяльності. У такому разі дії винного кваліфікуються за ст. 112 КК, крім випадків, якщо в діях винного містяться інші кваліфікуючі ознаки, передбачені ч. 2 ст. 115 КК, що згідно з п. 12 постанови ПВСУ від 07.02.2003 р. № 2 вимагає кваліфікації за сукупності злочинів. Указане роз'яснення ПВСУ разом із тим не є однозначним з огляду на вимоги принципу «*ne bis in idem*» у кримінальному праві.

Далі доцільно також розглянути проблеми співвідношення посягання на життя державного чи громадського діяча з іншими злочинами, котрі передбачають посягання на життя цих діячів (ст. 348 і 379 КК), і насамкінець співвідношення цього злочину зі злочинами, які розглядаються як посягання на суспільні відносини, потерпілим від яких можуть виступати державний чи громадський діяч, але які при цьому не є посяганням на життя таких осіб.

Завдання

26. Улітку 2017 р. А. вирішив помститися головуючому судді Судової палати з розгляду кримінальних справ Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ (далі – СП ВССУ) за виправдання внаслідок застосування положень про необхідну оборону особи, яку він уважав винною в заподіяння смерті його сину. Він придбав у знайомого, який повернувся з району проведення АТО, гранату РГД-5, якою запланував підірвати суддю, коли останній буде сідати у свій автомобіль. Коли суддя рухався до свого авто, А. кинув гранату, однак суддя встиг ухилитися від основної сили вибуху, одержавши середньої тяжкості тілесні ушкодження.

У жовтні 2017 р. Судова палата з розгляду кримінальних справ Верховного Суду України за поданням прокурора скасувала ухвалу СП ВССУ щодо заподіяння смерті сина А. з підстав неоднакового застосування норми матеріального права і направила справу на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Кваліфікуйте дії А. Чи змінилося б рішення, якби А. спрямував гранату на людину, випадково сприйняту за суддю, якому він бажав помститися? Чи змінилося б рішення, якби виявилось, що суддя без законних на те підстав був призначений суддею (напр., шляхом підробки документів про вищу юридичну освіту)?

27. У зв'язку з проведенням НАБУ розслідування за підозрою у вчиненні А. корупційних злочинів, останній замовив відомому злочинному авторитету Б. за винагороду вчинити вбивство директора НАБУ, наслідком чого мала стати дезорганізація роботи цього органу, що дало б А. час для вирішення питання про уникнення відповідальності. Під час передачі винагороди після узгодження детального плану вчинення вбивства А. і Б. були затримані.

Кваліфікуйте дії А. і Б. Як співвідносяться злочин, передбачений ст. 112 КК зі злочинами, відповідальність за вчинення яких настає за ст. 115, 116, 118 та 348 КК?

28. Розгляньте обвинувальний вирок Кіровоградського районного суду м. Кіровоград від 05.11.2013 р. у справі № 404/5044/13-к. На підставі описаних судом обставин кримінального провадження надайте обґрунтовану відповідь на такі питання:

1. Чи можна стверджувати про наявність суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 112 КК у діях ОСОБА_8?

2. Чи правильно сконструйовані формулювання обвинувачення й формула кваліфікації дії ОСОБА_8 стосовно замаху на вбивство народного депутата? Яким чином на відповідальність ОСОБА_8 має впливати те, що він вчинив злочин за попередньою змовою групою осіб?

3. Як належить кваліфікувати дії «іншої особи», вказаної у вирoku?

(У скороченій формі обвинувальний вирок наведений нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34652936>).

Справа № 404/5044/13-к

В И Р О К іменем України

05 листопада 2013 р.

Кіровоградський районний суд м. Кіровограда, розглянувши провадження про обвинувачення ОСОБА_8, у вчиненні злочинів, передбачених **ч. 2 ст. 28 ст. 112, ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 359, ч. 3 ст. 358, ч. 2 ст. 28 ч. 4 ст. 358 КК**, -

встановив:

У період з 04.07.2002 по 21.06.2007 ОСОБА_8 навчався у вищому військовому навчальному закладі системи СБУ, проходив дійсну військову службу в органах СБУ, тобто був обізнаним про форми і методи діяльності спецслужби та ознайомлений із поводженням з вибуховими речовинами.

У період з 2000 року в одному і тому ж регіональному органі СБУ проходила службу інша особа, яка є близьким родичем обвинуваченого (далі «інша особа»), яка звільнившись у квітні 2006 року з військової служби, спрямувала свої можливості у приватний бізнес, зокрема, з **20.04.2010** створила гаражний кооператив «Новий», який очолила.

У липні 2010 року «інша особа», будучи директором гаражного кооперативу «Новий», відповідно до рішення Новенської селищної ради замість прийнятого на сесії факту про передачу її кооперативу в оренду земельної ділянки площею 6 га, отримала її оформлену як у власність. Після цього «інша особа», маючи Державний акт на вказану земельну ділянку вартістю 3,7 млн грн., набула право власності.

Депутат Кіровоградської облради ОСОБА_9, довідавшись про фіктивність рішення сесії селищної ради, виконуючи свій депутатський обов'язок щодо захисту інтересів громади, ініціював проведення прокуратурою відповідної перевірки, за результатами якої було встановлено факт підроблення рішення Новенської селищради щодо відображення в ньому надання кооперативу «Новий» земельної ділянки у власність, а не в оренду, як то було прийнято на сесії. У зв'язку з цим прокуратурою у жовтні 2010 р. було: 1) порушено кримінальну справу за фактом учинення службовими особами селищної ради злочинів, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366, 2) накладено арешт на вказану ділянку, 3) подано позовну заяву про скасування рішення селищради та визнання недійсним держакту на право власності, а також повернення земельної ділянки селищраді.

Настання вказаних негативних для себе наслідків матеріального характеру «інша особа» пов'язувала із державною та громадською діяльністю ОСОБА_9, обраного на той час вже народним депутатом України, яка полягала у продовженні захисту законних інтересів місцевої громади м. Кіровограда щодо забезпечення їх законного права, як органу місцевого самоврядування, на володіння землями земельного фонду, розташованих на території селищної ради, оскільки останньому були достеменно відомі обставини незаконного розподілу земельної ділянки площею 6 га у власність гаражному кооперативу «Новий», у зв'язку з тим, що ця земельна ділянка межувала із землями території приватного акціонерного товариства «Креатив», де ОСОБА_9 до обрання народним депутатом України був головою наглядової ради.

У зв'язку з цим у липні-вересні 2012 р. «інша особа», помилково вважаючи, що ОСОБА_9, використовуючи свої повноваження народного депутата України, намагається набути права власності на вказану земельну ділянку, вирішила продати її останньому.

З цією метою 28 серпня 2012 року «інша особа» за допомогою раніше знайомого їй ОСОБА_10 запропонувала ОСОБА_9 придбати у неї 6 га землі, на що останній, продовжуючи свою державну та громадську діяльність щодо відстоювання захисту законних інтересів громади міста, відмовив іншій особі вчиняти будь-які дії, пов'язані з

незаконними операціями у земельних відносинах.

У свою чергу «інша особа» у листопаді 2012 року, отримавши таку відмову і зазнаючи негативних для себе наслідків матеріального характеру, у вигляді позбавлення права розпоряджатись земельною ділянкою вартістю 3,7млн грн., через накладення на неї арешту та у зв'язку з державною та громадською діяльністю народного депутата України ОСОБА_9, вирішила вчинити посягання на його життя, шляхом направлення йому пристрою з використанням вибухової речовини.

«Інша особа», усвідомлюючи, що для неї одної буде не під силу реалізувати свій умисел спрямований на посягання на життя народного депутата України ОСОБА_9 з урахування насамперед охорони і тяжкості такого злочину, вирішила вступити у злочинну змову з групою осіб, запропонувавши своєму близькому родичеві діючому співробітнику УСБУ ОСОБА_8 та невстановленій досудовим розслідуванням особі (далі «невстановленій особі») зорганізуватись для вчинення посягання на життя народного депутата України ОСОБА_9 у зв'язку з його громадською та державною діяльністю.

У свою чергу ОСОБА_8 з мотивів допомоги «іншій особі», яка є його близьким родичем, у вирішенні її проблем, пов'язаних з усуненням перешкод у здійсненні розпорядження земельною ділянкою, надав свою згоду на організацію та вчинення посягання на життя народного депутата України ОСОБА_9 у зв'язку з його громадською та державною діяльністю.

Для реалізації заздалегідь обумовленого «іншою особою» за попередньою змовою в групі з ОСОБА_8 та «невстановленою особою» плану посягання на життя народного депутата України ОСОБА_9 злочин ними було задумано вчинити шляхом направлення останньому саморобного пристрою з вибуховою речовиною та приведення його в дію у відповідний момент для позбавлення життя потерпілого за рахунок вибуху. З метою унеможливлення їх викриття у вчиненні злочину, як спосіб направлення вказаного пристрою ними було вирішено залишити пристрій з вибуховою речовиною і засобом підриву у адресованій на ім'я ОСОБА_9 посилці в одній із камер зберігання установ м. Кіровограда (...)

Згідно з завчасно розробленим планом, 21.12.2012 року ОСОБА_8, заздалегідь домовившись в групі з «іншою особою» та «невстановленою особою» про спільне вчинення злочину, спрямованого на посягання на життя народного депутата України ОСОБА_9, доставили вказаний пристрій у подарунковому пакеті в камеру схову будівлі автовокзалу, з адресацією на аркуші паперу друкованими літерами на ім'я ОСОБА_9.

У цей же день «невстановлена слідством особа», виконуючи свою спільну з ОСОБА_8 відведену роль у вчиненні злочину, з метою забезпечення отримання безпосередньо потерпілим саморобного пристрою, двічі зателефонувала на мобільний телефон, яким користується ОСОБА_9 та з прихованням істинних намірів, повідомила йому, що в камері зберігання будівлі автовокзалу для нього знаходиться посилка з цінною інформацією...

ОСОБА_9 направив у зазначене місце своїх охоронців, які близько 11 год. 30 хв. цього ж дня отримали дану посилку і чули у ній звуковий сигнал, схожий на дзвінок мобільного телефону... За вказівкою ОСОБА_9 вони відвезли посилку на територію дороги перед будівлею заводу модифікованих жирів, де спеціалістами вибухотехніками НДЕКЦ, після її зовнішнього огляду в ній було виявлення ознаки саморобного вибухового пристрою, який з метою запобігання тяжких наслідків і людських жертв було знешкоджено за допомогою водної гармати та металевих шупів...

Незважаючи на знешкодження саморобного пристрою, в конструкції якого використано вибухову речовину та засіб підриву, ОСОБА_8 заздалегідь, тобто до початку злочину, домовившись про спільне його вчинення в групі з іншою особою та невстановленою особою, вчинив всі необхідні та можливі дії, направлені на посягання на життя народного депутата України ОСОБА_9 у зв'язку з його державною та громадською діяльністю...

Направлення та отримання саморобного пристрою з використанням вибухової речовини та засобу підриву потерпілим ОСОБА_9 сприйнято як вчинення посягання на життя у зв'язку з його державною та громадською діяльністю, як народного депутата України, пов'язаною із захистом інтересів місцевої громади щодо забезпечення її законного права на володіння землями земельного фонду, а також впливу на його діяльність як державного діяча у вигляді зміни графіку зустрічей із виборцями, роботи в законотворчій діяльності, що призвело до погіршення його стану здоров'я (...)

... **Показання потерпілого ОСОБА_9:** він є народним депутатом України, а до цього був депутатом Кіровоградської обласної ради. У зв'язку із зверненнями громадян він з 2010 року займався питаннями дотримання законності при наданні земельних ділянок у власність та в оренду. Зокрема, вказаного року, він особисто звернувся на прийом до прокурора Кіровоградської області з питань дотримання законності при виділенні 6 га земельної ділянки ГК «Новий».

Приблизно влітку до його приймальні народного депутата в м. Кіровограді прийшов ОСОБА_10, який під час розмови запропону-

вав йому придбати земельну ділянку розміром 6 га, яка знаходилася поруч із територією заводу ПрАТ «Креатив», де він є почесним президентом, за 300-400 тисяч доларів США, надавши копії документів на цю земельну ділянку. Від придбання земельної ділянки він відмовився, пояснивши ОСОБА_10, що земля за чинним законодавством не продається, він на даний час не має стосунку до внутрішньої господарської діяльності ПрАТ «Креатив», а також зазначивши, що на його переконання виділення цієї ділянки було проведено з порушенням Закону. Незважаючи на це ОСОБА_10 пішов, залишивши у нього копії документів...

Надалі на прохання ОСОБА_22 він знову зустрівся із ОСОБА_10 у приймальній та пояснив, що земельна ділянка, яку той продає, отримана у власність незаконно і він, як народний депутат України, захищаючи державні та громадські інтереси від протиправних посягань та незаконних дій по продажу землі, буде вживати усіх можливих заходів щодо повернення землі у «правове русло». Під час розмови ОСОБА_10 почав вести себе не тактично, повідомив, що найде спосіб продати землю і зробить так, що він, як народний депутат України, не зможе йому завадити. Таку поведінку він сприйняв як погрози, а тому попросив ОСОБА_10 залишити його кабінет, провівши його (...)

ухвалив:

ОСОБА_8 визнати винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених **ч.2 ст.28 ст.112, ч.2 ст.28 ч.1 ст.263, ч.2 ст.359, ч.3 ст.358, ч.2 ст.28 ч.4 ст.358 КК**, та призначити йому покарання:

- за ч.2 ст. 28 ст. 112 КК України у виді позбавлення волі строком на 11 (одинадцять) років...

Рекомендована література

1. Арманов М.Г. Герменевтика поняття влада у контексті злочинів проти основ національної безпеки України. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт, 2017. С. 39–43.

2. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-тє вид., перероб. та до-

пов. Луганськ: Віртуальна реальність, 2014. 198 с.

3. Звонарьов О.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча. Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2005. 120 с.

4. Мамчур В.М. Посягання на життя державного діяча (ст.58 КК України). *Актуальні проблеми держави та права*. Вип.8. 2000. С. 231–237.

5. Мамчур В.М. Посягання на життя державного діяча як злочин терористичної спрямованості. *Тероризм і боротьба з ним: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади*. Т. 19. Київ: Б. в., 2000. С. 188–192.

6. Мошняга Л.В. Об'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 203–208.

7. Мошняга Л.В. Ознаки посягання на життя осіб, які уособлюють конституційний лад та державну владу в Україні: аналіз положень статті 112 Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 100–105.

8. Мошняга Л.В. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 75–82.

9. Олейніков Д.О. Мотиви вчинення злочину, передбаченого ст. 112 КК України (питання кримінально-правової кваліфікації). *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (23 жовт. 2009 р.) Вип. 1. Харків: Оберіг, 2009. С. 143–153.

10. Олейніков Д.О. Співвідношення терористичного акту та посягання на державного чи громадського діяча. *Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України*: зб. матер. Наук.-практ. конф. (м. Київ, 31. жовт. 2008 р.). Київ: Інтертехнологія, 2008. С. 143–145.

11. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини

Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

12. Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посібник. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

13. Сотула О.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 201 с.

14. Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. II) // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

15. Тацій В.Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2) // Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування: монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

16. Трушківська Л. «Посягання на життя» як юридична конструкція у кримінальному законодавстві України. *Вісник прокуратури*. 2010. № 8. С. 55–61.

17. Хавронюк М.І. Злочини проти основ національної безпеки України (гл. 3) // Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Елтон-2, 2012. С. 52–62.

18. Харитонов С.О. До проблеми об'єкта злочинів, які посягають на осіб, що виконують службовий та громадський обов'язок. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 11–12 жовт. 2012 р. Харків: Право, 2012. С. 328–332.

19. Чорний Р.Л. Актуальні питання вдосконалення кримінально-правових норм, спрямованих на охорону безпеки здійснення державної влади вищими органами держави. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 425–435.

20. Чорний Р.Л. Проблеми визначення поняття громадської діяльності керівника політичної партії в законі України про кримінальну відповідальність. *Юридичний науковий елект-*

ронний журнал. 2014. № 1. С. 131–134. URL: http://lsej.org.ua/1_2014/39.pdf

21. Чорний Р.Л. Проблеми визначення поняття державної діяльності в законі про кримінальну відповідальність. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 170–175.

22. Чуваков О.А. Посягательство на життя державного або громадського діяча в системі преступлень проти основ національної безпеки України. *Правова держава*. 2009. Вип. 11. С. 147–152.

23. Шепітько М.В. Проблеми співвідношення злочинів проти правосуддя зі злочинами проти основ національної безпеки. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матер. кругл. столу (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Юрайт, 2017. С. 81–84.

Тема 9. Проблеми кваліфікації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК)

(вирішення завдань й обговорення дискусійних питань)

Питання до обговорення

1. Перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань у системі Особливої частини КК України. Проблеми дотримання принципів криміналізації.

2. Об'єкт складу цього злочину та його значення для кваліфікації. Питання про потерпілого від злочину (або питання про суб'єктів, законній діяльності яких здійснюється перешкодження).

3. Проблеми кваліфікації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань за об'єктивною стороною злочину.

4. Проблеми кваліфікації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань за суб'єктивними ознаками злочину.

5. Проблеми співвідношення перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК) із суміжними злочинами.

Висвітлення *першого питання* потребує узагальненого розгляду перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань у кількох підсистемах чинного КК України: а) злочини проти основ національної безпеки України (ст. 109 – 114¹ КК), б) злочини, які полягають у перешкодженні певній діяльності (ст. 114¹, 157, 170, 171, 174, 180, 206, 340, 341, 343, 344, 351, 376, 380, 382, 386, 397 КК та ін.). Аналіз останньої групи злочинів є важливим з огляду на наскрізну природу терміна «перешкоджання законній діяльності». Стаття 114¹ КК сформульована в класичному стилі: у ч. 1 передбачена відповідальність за вчинення злочину, що містить ознаки основного складу, а в ч. 2 – ознаки кваліфікованого складу злочину. Доцільно також проаналізувати підстави криміналізації цього виду перешкоджання на предмет дотримання принципів криміналізації.

При відповіді на *друге питання* слід спершу надати визначення об'єкта цього злочину, яким є суспільні відносини, що поставлені під охорону ст. 114¹ КК. Виходячи із диспозиції ч. 1 цієї статті діяння, відповідальність за вчинення яких настає за цією нормою, спрямовані на перешкоджання діяльності військових формувань України саме в особливий період, що нерозривно пов'язано з родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом І Особливої частини КК як «основи основ» національної безпеки. У зв'язку з цим головним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини щодо забезпечення обороноздатності України (у широкому розумінні) у частині належного здійснення військовими формуваннями України захисту основ національної безпеки України в особливий період. Додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину за ч. 2 ст. 114¹ є також інші суспільні відносини: щодо охорони життя і здоров'я людини, забезпечення громадського порядку чи громадської безпеки тощо.

Окремо слід також звернути увагу на проблему потерпілого від цього злочину (чи є ця ознака обов'язковою для даного

складу). У контексті цієї ознаки можна розглянути проблему визначення суб'єктів, перешкодження законній діяльності яких може утворювати склад цього злочину. Спираючись на приписи ст. 114¹, слід акцентувати на тому, що під ЗСУ та іншими військовими формуваннями розуміються військові формування в цілому. У зв'язку з цим диспозиція ч. 1 цієї статті має бланкетний характер, а тому при визначенні ознак поняття «військове формування» як такого слід звертатися до ст. 1 Закону України «Про оборону України», виходячи з положень якого військові формування характеризуються сукупністю таких ознак: 1) створені відповідно до законодавства України; 2) являють собою сукупність військових з'єднань і частин і органів управління ними, 3) комплектуються військовослужбовцями, 4) призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу, 5) реалізують вказане призначення шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій (остання ознака має найбільш обмежувальне та визначальне значення).

Розгляд *третього питання* необхідно почати з надання загальної характеристики об'єктивної сторони цього злочину (її ознак і конструкції складу). Так, у ч. 1 ст. 114¹ КК передбачено злочин з формальним складом, що вимагає з'ясування в сукупності двох ознак об'єктивної сторони: 1) суспільно небезпечного діяння (перешкодження) і 2) часу вчинення злочину (особливий період), а у ч. 2 ст. 114¹ КК передбачено злочин з матеріальним складом, а тому, крім названих ознак, необхідно також встановити такі ознаки, як 3) суспільно небезпечний наслідок (загибель людей або інші тяжкі наслідки), 4) причинний зв'язок між діянням і наслідком.

З об'єктивної сторони злочин фактично представлено однією формою вчинення злочину – перешкодженням законній діяльності військових формувань. При цьому перешкодження передбачає два основні різновиди: а) активну протидію законній діяльності військових формувань – влаштування різного роду перешкод (блокування транспортних комунікацій, знищення чи пошкодження майна військового призначення тощо); б) нена-

дання належного сприяння – ухилення від виконання обов'язку щодо створення належних умов для реалізації воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу ЗСУ та інших військових формувань в особливий період.

Слід також мати на увазі, що перешкоджання може бути вчинено як у формі фізичних дій, так і у формі інтелектуальних дій (зокрема, шляхом погрози військовослужбовцям із метою примусити їх не виконувати свої дії і шляхом вчинення інформаційних дій). При цьому стосовно інформаційних дій варто відмітити, що сама собою публічна критика й образа ЗСУ та інших військових формувань, негативна і провокаційна оцінка їх діяльності не може бути злочином і не вважається перешкоджанням, оскільки здійснюється в межах реалізації особою права на свободу вираження поглядів. Разом із тим висловлювання особи (у тому числі й публічні) можуть утворювати склад співучасті в перешкоджанні, якщо вони виразилися в підбурюванні (напр., винний схилив окремих осіб блокувати рух з'єднань Національної гвардії), у пособництві (насамперед йдеться про поради і вказівки під час чи до блокування) чи організаторстві, або ж утворювати склад іншого злочину (зокрема, передбаченого ст. 109 чи 110 КК).

Крім того, перешкоджання може полягати у створенні як фізичних перепон (блокування, загородження), так і юридичних (невіддання наказу про забезпечення військових зброєю та боєприпасами, не укладення договору про передачу військової техніки тощо) й у фізичному чи юридичному ненаданні сприяння відповідно (у фізичній чи юридичній площині).

Момент закінчення перешкоджання за ч. 1 ст. 114¹ КК – вчинення суспільно небезпечного діяння, тобто перешкоджання. У літературі при цьому переважає точка зору, що перешкоджання слід уважати закінченим із моменту вчинення дій, лише спрямованих на таке перешкоджання, що наводить на думку про усіченість складу цього злочину (не важливо, відбулося таке перешкоджання фактично, чи ні). Проте такий підхід не є однозначним.

Після з'ясування змісту терміна «перешкоджання» слід визначитися з тим, що означає законна діяльність. Під такою

діяльністю варто розуміти діяльність, яка прямо впливає із положень законодавства, спрямована на виконання завдань, які стоять перед військовим формуванням і здійснюється в передбаченому порядку; законна діяльність означає також, що і відповідні формування є законними самі собою (легалізовані у відповідності до Конституції та законів України).

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є також час його вчинення – особливий період (див. ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р.), який являє собою період, що визначений початковим і кінцевим моментом: 1) початок періоду настає з моменту: а) оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або б) доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації, або в) з моменту введення воєнного стану в Україні чи в окремих її місцевостях. Юридично початковим моментом є набрання чинності закону України, яким затверджено Указ Президента України про мобілізацію, 2) кінцевими моментами відповідно є: а) закінчення строку мобілізації, б) закінчення воєнного часу, тобто згідно зі ст. 4 це – день припинення стану війни, або в) закінчення відбудовного періоду після воєнних дій (цей момент залишається невизначеним).

Четверте питання передбачає розгляд обов'язкових суб'єктивних ознак перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. При цьому суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, що досягла шістнадцятирічного віку (загальний суб'єкт). Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює: 1) наявність особливого періоду; 2) здійснення перешкодження саме законній діяльності (для винного вона не виглядає як явно незаконна); 3) діяльність саме військового формування України.

Обговорюючи *п'яте питання*, спочатку слід зосередитися на проблемах співвідношення злочину, передбаченого ст. 114¹ КК, з іншими злочинами проти основ національної безпеки України. Якщо таке перешкодження було лише складовою умислу зі зміни меж території України на порушення порядку, передбаченого Конституцією України, насильницької зміни чи

повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а так само надання допомоги іноземній державі (організації) у проведенні підривної діяльності проти України, то вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів. Якщо іншою статтею КК передбачена відповідальність за перешкодження діяльності особам, які належать до військових формувань України, то слід визначити, в яку саме систему суспільних відносин включена діяльність, у зв'язку з якою та щодо якої насамперед здійснює злочинне перешкодження винна особа.

Завдання

29. У слідчій практиці органів безпеки у зв'язку зі здійсненням своїх повноважень щодо запобігання й припинення злочинів виникла проблема оцінки діянь осіб, котрі полягають у закликах (висловлюваннях, виступах у ЗМІ), направлених до громадян України із метою формування:

а) негативного ставлення до вступу у склад ЗСУ і Національної гвардії України, участі в АТО та виконання наказів військових начальників, до діяльності ЗСУ та інших силових структур чи уряду України в цілому;

б) негативного ставлення до мобілізації, виконання військкоматами указів Президента України «Про часткову мобілізацію» щодо призову військовозобов'язаних шляхом вручення повісток;

в) думки щодо незаконності дій, безсиллі, безволлі ЗСУ, військових комісаріатів та їх службових осіб, тобто їх дескриптацію у зв'язку зі здійсненням призиву за мобілізацією;

г) ухилення від мобілізації.

Надайте кримінально-правову оцінку зазначеним діям. За яких умов такі діяння можуть бути визнані кримінально караними та якими статтями КК, крім ст. 114¹ КК, можуть передбачатися ці діяння?

30. А. було повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 114¹ КК (перешкодження законній діяльності ЗСУ, що спричинило тяжкі наслідки у вигляді зриву

мобілізації в межах села). Йому ставилося в провину таке: він, будучи сільським головою, достовірно знаючи про те, що на територію його села прибуває робоча група районного військкомату, із метою перешкодження їх законній діяльності, а саме безпосередньому оповіщенню громадян та вручення їм повісток, всупереч вимогам Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» та на порушення вимог ст. 18 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», за допомогою мобільного телефону повідомив військовозобов'язаних мешканців свого села та їх близьких родичів про прибуття робочої групи і про необхідність уникнення зустрічі із працівниками цієї робочої групи. Унаслідок вчинених ним дій план мобілізації по вказаному селу було зірвано (мобілізовано лише 1 військовозобов'язаного із 28 запланованих).

Чи правильно кваліфіковані дії А.? Надайте кримінально-правову оцінку діям А.

31. *Розгляньте обвинувальний вирок Генічеського райсуду Херсонської області від 15.05.2017 р. у справі № 653/1302/15-к. На підставі описаних судом обставин кримінального провадження надайте обґрунтовану відповідь щодо правильності кваліфікації дій ОСОБА_1 за ч. 3 ст. 15 і ч. 1 ст. 114¹ КК. Укажіть, як визначаються початкові та кінцеві моменти особливого періоду, як обов'язкової ознаки злочину, передбаченого ст. 114¹ КК?*

(У скороченій формі обвинувальний вирок наведений нижче. Його повну версію див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66814970>).

Справа № 653/1302/15-к

ВИРОК
іменем України

15 травня 2017 року

Генічеський районний суд Херсонської області, розглянувши обвинувальний акт відносно ОСОБА_1 у скоєнні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 15 ч. 1 ст. 114-1, ст. 295 КК, -

встановив:

27.01.2015 ОСОБА_1, перебуваючи на стихійному зібранні громадян, поблизу адмінбудівлі Генічеського райвійськкомату, достовірно знаючи, що відповідно до Указів Президента України оголошено та розпочато часткову мобілізацію, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» та ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» є особливим періодом, з метою реалізації свого злочинного задуму, спрямованого на перешкодження законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період, невиконання зазначених Указів Президента, зриву мобілізації та, як наслідок, підриву обороноздатності України в умовах ведення бойових дій на сході країни, умисно, незаконно, *використовуючи гучномовець, звернувся до оточуючих громадян і публічно висловив заклики до зупинення мобілізації шляхом перекриття доріг, взяття штурмом військкоматів, райвідділів міліції та усіх інших органів влади.* Згідно з дослідженням спеціалістів Херсонського Державного університету, у виступі ОСОБА_1 містяться заклики до здійснення протиправних дій, перешкодженню законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період.

Указані заклики ОСОБА_1 мали підбурити присутніх громадян на вчинення вказаних протиправних дій, що перешкодило б законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період під час проведення часткової мобілізації. Проте, ОСОБА_1 не довів свій злочинний умисел до кінця з причин, які не залежали від його волі, та не вчинив усіх дій, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, а саме: *присутні на стихійному зібранні особи відмовились від вчинення протиправних дій, на які їх підбурював ОСОБА_1.*

Крім того, ОСОБА_1 використовуючи гучномовець *звернувся до оточуючих громадян і публічно висловив заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, а саме щодо необхідності перекриття доріг, взяття штурмом військкоматів, райвідділів міліції та усіх інших органів влади.* Згідно з дослідженням спеціалістів Херсонського Державного університету у виступі ОСОБА_1 містяться публічні заклики до вчинення протиправних дій, що загрожують громадському порядку.

Органом досудового слідства ОСОБА_1 обвинувачується у тому, що він продовжуючи діяльність, спрямовану на перешкодження законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період, 08.04.2015 року знаходячись у невстановленому місці, *використовуючи «SKYPE», на каналі Російської Федерації «NEWS FRONT*

news-front.info» в програмі: «На самом деле», діючи умисно, публічно висловив негативне славлення до проведення мобілізації на території України, відверто та приховано закликав глядачів до перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період. Згідно з дослідженням спеціалістів Херсонського Державного університету у вказаному виступі ОСОБА_1 в програмі «На самом деле», містяться заклики до перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період.

Допитаний у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_1 винним себе в інкримінованих йому кримінальних правопорушеннях **не визнав...**

Не бажання критично оцінити скоєне, зробити для себе належні висновки та готовності нести відповідальність за вчинене *свідчить про підвищену суспільну небезпечність обвинуваченого ОСОБА_1, тому міра покарання обвинуваченому повинна бути призначена, у виді позбавлення волі...*

ухвалив:

ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.3 ст. 15 ч.1 ст. 114-1, ст. 295 КК України...

Рекомендована література

1. Газдайка-Василишин І.Б. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 років в Україні*: матеріали міжнар. симпозіуму 24-25 жовтня 2014 року. Київ, 2014. С. 36–37.

2. Кваша О.О., Ониськів А.М. Особливий період як кваліфікуюча ознака військових злочинів проти порядку проходження військової служби. *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 грудня 2016 р.). Київ: Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2016. С. 107–109.

3. Кундеус В.Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Пріоритети національного реформування держави і права: теорія та практика*:

збірник матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (м. Кихв, 8 жовт. 2014 р.). Київ: 2014. С. 177–181.

4. Людвік В.Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджанню законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 234–238.

5. Майстренко О. Об'єктивна сторона перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (30 верес. 2016 р.). Київ: НАПУ, 2016. С. 218–219.

6. Мармура О.З. Деякі проблеми тлумачення положень статті 114-1 КК України. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 років в Україні: матеріали Міжнар. симпозиуму 24-25 жовтня 2014 року*. Київ, 2014. С.103–105.

7. Науковий висновок з приводу перешкоджання діяльності ЗСУ (автор – к.ю.н. А.С. Нерсесян). *Інформаційний Інтернет-ресурс «Мое право»*. URL: <http://moe-pravo.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Naukoviy-visnovok-z-privodu-pereshkodzhannya-diyalnosti-Zbroynih-sil-Ukrayini.docx>

8. Олейніков Д.О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 27. Том 3. С. 54–58.

9. Пилипенко Є.В. Потерпілий як обов'язкова ознака перешкоджання законній діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 92–101.

10. Пилипенко Є.В. Система злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності за КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 103–109.

11. Пилипенко Є.В. Урахування принципів криміналізації під час установаження кримінальної відповідальності за пе-

решкоджання законній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №5. С. 247–250.

12. Пилипенко Є.В. Щодо обґрунтованості криміналізації перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 1. С. 267–277.

13. Рубашенко М.А. Про можливість учинення перешкоджання законній діяльності військових формувань України (ст. 114-1 КК) у формі інформаційних дій. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2016. С. 322–325.

14. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

15. Степченков В.В., Членов М.В. Правове регулювання особливого періоду та строк його дії. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійного діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Право, 2017. Вип. 8: С. 159–164.

16. Тацій В.Я. Злочини проти основ національної безпеки України (розд. II) // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 25–38.

17. Тацій В.Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (розд. 2) // Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. Харків: Право, 2017. 400 с.

18. Чорний Р.Л. Деякі аспекти удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових

формувань. *Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18-19 квіт. 2014 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2014. С. 257–260.

19. Чорний Р.Л. Проблеми удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2015. №1 С. 159–162.

20. Ясиновський П. Особливий період (ст. 114¹ КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 141–144.

Вступ	3
Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни	5
1. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять.....	5
2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти.....	5
3. Освітні технології та методи навчання.....	7
4. Вимоги викладача.....	8
5. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни.....	10
6. Критерії та шкала оцінювання результатів навчання.....	11
7. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни.....	14
Завдання, методичні рекомендації й список літератури до практичних занять і самостійної роботи	25
Тема 1. Теоретико-правові засади забезпечення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України..	25
Тема 2. Проблеми кваліфікації дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, змови на вчинення таких дій (ч. 1 ст. 109 КК).....	30
Тема 3. Проблеми кваліфікації дій, учинених із метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією (ст. 110 КК).....	47
Тема 4. Проблеми кваліфікації публічних закликів і поширення матеріалів із закликами, передбачених ст. 109 і 110 КК.....	58
Тема 5. Проблеми кваліфікації фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110 ² КК).....	85

Тема 6. Проблеми кваліфікації державної зради (ст. 111 КК) та шпигунства (ст. 114 КК).....	97
Тема 7. Проблеми кваліфікації диверсії (ст. 113 КК).....	112
Тема 8. Проблеми кваліфікації посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).....	124
Тема 9. Проблеми кваліфікації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114 ¹ КК).....	136

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

**Методичні поради і завдання
до практичних занять і самостійної роботи**

(другий (магістерський) освітньо-кваліфікаційний рівень
галузі знань 08 «Право»
спеціальності 081 «Право»)

**для студентів магістратури
Інституту підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України**

**Харків
2018**

Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України: методичні поради і завдання до практичних занять і самостійної роботи (другий (магістерський) освітньо-кваліфікаційний рівень галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право») для студентів магістратури Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України / уклад. М. А. Рубашенко. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 150 с.

У к л а д а ч М. А. Рубашенко

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2018

Навчальне видання

Електронне видання

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

**Методичні поради і завдання
до практичних занять і самостійної роботи**

(другий (магістерський) освітньо-кваліфікаційний рівень
галузі знань 08 «Право»
спеціальності 081 «Право»)

**для студентів магістратури
Інституту підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України**

У к л а д а ч   РУБАЩЕНКО Микола Анатолійович

Відповідальний за випуск *О. М. Ярошенко*
Редактор *Л. В. Русанова*
Комп'ютерна верстка *А. В. Старжинської*